NEMZETI NŐNEVELÉS.

XV. ÉVFOLYAM. MÁRCZ.—ÁPR. 1894. III—IV. FÜZET.

†

Kossuth Lajos meghalt: elköltözött a halhatatlanság örök birodalmába.

Megrengett e hírre az egész magyar haza földje és gyászba borult az egész magyar nemzet.

Ki mérlegelné e pillanatban, hogy mit vesztettünk benne, mikor csak azt az egyet érezzük, hogy elvesztettük!

Elvesztettük az utolsó nagy emberét a héroszok ama nemzedékének, a mely a mai Magyarországot megteremtette.

Az ő neve nem is egy ember neve csupán. Egy egész kort foglal az magában telve ennek a kornak minden vágyaival és reménységeivel, küzdelmeivel és dicsőségével, kétségbeesésével és kínszenvedésével, megpróbáltatásával és diadalával.

A míg ennek a kornak emléke és tanusága ott fényeskedik a magyar történet lapjain, Kossuth Lajos is élni fog a nemzet szivében és éltetni fogja a nemzetet!

A MAGYAR NŐ JOGAI.*

Tisztelt hölgyeim! Megkísérlem, a mennyire egy rövid előadás keretében lehet, végig kalauzolni önöket magán- és közjogunk rendszerének útjain, hogy áttekinthessük azon jogosítványokat, melyeknek hazai törvényeink a magyar nőt részesévé tették. A kérdés jelen állásának vázolása mellett természetesen vissza kell nyúlnom a multakba is; mert a mi jogi intézményeink sok százados fejlődés eredményeképen állottak elő, s nem pillanatnyi rögtönzés csinálmányai.

Nem akarok azonban művelődéstörténelmi értekezést tartani; nincs szándékomban a magyar nő társadalmi helyzetének teljes képét rajzolni, a milyen az a multban volt, és a milyennek jelenben ismerjük. Ez a föladat több időt is kivánna, mint a menynyit én e helyen igénybe venni bátorkodom; de nagyobb tanulmányt is tételezne föl, mint a mennyit előadásom kidolgozására szentelhettem. Tartok ugyan tőle, hogy ilyképen szorosan a pozitiv jogok körében mozogván: szárazak és úntatók lesznek fejtegetéseim. De midőn ezt előre bejelentem: aggodalmam ingadozó mérlegének másik serpenyőjébe bizton állítom be azt az érdeket, melyet tisztelt hallgatóságomban föl kell tételeznem, mikor arról van szó, hogy micsoda jogokat biztosítottak és biztosítanak hazai törvényeink a magyar nemzet szebbik felének?

Jogokról szólok, törvényi jogokról; nem pedig a tiszteletről, becsülésről, szeretetről s az erkölcs, udvariasság és lovagiasság tekintetein alapuló nemes érzelmekről, melyekkel minden nemzet

* A «Mária-Dorothea-Egyesület» 1894. február 22-iki estélyén tartott előadás.

művelt férfiai egy vagy más korszakban, vagy mindenkor is, viseltettek anyáik, feleségeik, jegyeseik, leányaik, nőrokonaik vagy általában véve a nőnem iránt. Az efféle erkölcsi jelentőségű és jellegű érzelmek természetes hatást és befolyást gyakoroltak mindig azon törvényes viszonyok alakulására, melyek alapján valamely nemzetnél vagy valamely korban a nők jogai rendezve valának. De azért a *női kultusz* és a nőnem jogállapotának törvényes rendezése, nem azonos és nem egymást fedő fogalmak. Valamely nép vagy korszak szerelmi lyrája, az arabs költőknek, a provencei dalnokoknak vagy a *minnesängereknek* a női bájakat magasztaló édes versei, Petrarca vagy Petőfi fönnen szárnyaló szerelmi költészete, nem tükörképei annak a kodexnek, melyben nemzetök vagy koruk megírta a nőnem jogait. Egy-egy nép jellemtulajdonságai, érzéki lobbanékonysága vagy higgadtsága, vallásos meggyőződése, ősi szokásai, társadalmi és állami intézményei, közgazdasági állapota, örökös hadi küzdelmekre utalt helyzete vagy az idylli élet fejlődésére kedvezőbb viszonyai, — mind oly tényezők, melyek másképen hatottak arra, hogy a férfiak a gyöngébb nem iránti hódolatukat a külső udvariasság formájában miként nyilvánítsák, és másképen arra, hogy a köz- és magánjogokat milyen arányban oszszák meg vele.

A közép-kort, a lovagiasság századait szokták rendszerint a női kultus fénykorának tekinteni. És ez a vélemény igaz is annyiban, mert a keresztyén világnézetnek a lovagsággal párosult fölfogása emelte ki a nőt először azon alárendelt helyzetből, melyet az ó-korban elfoglalt vala. A lovagságnak föltétlen kelléke volt a nőnem iránt tanusított határtalan hódolat és az áhitatosságig emelkedő szolgálatkészség. És ha a lovagregények olvasása még ma is divatban volna: bizonyára sok fiatal hölgy szivét töltené el ábrándos rokonszenvvel egy-egy azon korbeli daliának tüneményes alakja, a mint párharczra és lándsatörésre szólít mindenkit, a ki el nem ismeri, hogy az ő Kunigundája (sokszor nem is az övé, hanem más ember felesége) a legtökéletesebb lény a világon. De ne hagyjuk magunkat megcsalatni a csábító külszín által. Az a deli levente, ki imádottjának szalagját viseli jelvényül otromba

vassisakjára kötve, minden nőtisztelete mellett is csak korlátlan hatalmas úr volt a maga családjában, s alig volna igazában annyira érdemes az önök rokonszenvére, mint mi, a mai kornak gyalogjáró s romantikus allureök nélkül szűkölködő férfiai. A középkor egész állami s társadalmi berendezése olyan volt, mely a nőknek a férfiakkal való egyenjogúságát nemcsak közjogi, hanem magánjogi tekintetben is lehetetlenné tette, s a férjnek a családban, a fiútestvéreknek a leányok fölött hatalomra, rendelkezési képességre és a vagyoni jogokban való részesülésre nézve kiváló előnyöket biztosított.

Igy volt ez nagyjában véve hazánkban is, mert nálunk is hajdan a magánjogok és a közjogok szálai a legszorosabban össze voltak nőve és fonódva; már pedig a közjogok általában véve mindenütt és ma is háttérbe szorítják a nőnemet. Sokszor mondják ugyan, hogy a magyar törvények dícséretes bőkezűséggel gondoskodtak a nők sorsáról. Hát ez igaz is talán a legtöbb külföldi törvényhozással összehasonlítva, s igaz főképen, a mi a férjes és az özvegy nők jogi helyzetének biztosítását illeti. De azért a mi törvényeinkben és jogintézményeinkben is, csakúgy mint másutt, érvényesült és uralkodott az a fölfogás, hogy a nő természeténél fogva gyönge és önállótlan, a miért folyvást védelemre és gyámságra szorúl, legalább addig, míg feleséggé és anyává nem lesz; hogy a nő nem alkalmas a földbirtok gazdasági kezelésére, nem képes honvédelmi szolgálatot végezni; minélfogva rendszerint a nemesi ingatlan javaknak, mint a haza körül teljesített és teljesítendő szolgálatok ellenértékének tulajdonában nem részesíthető; hogy a leány nem folytathatja atyja családját, mert *foemina finis familiae;* minélfogva egészen más tekintet alá esik, mint a fiú.

Ezek a szempontok uralkodtak — mondom — a mi régi törvényeinknek a nők jogait meghatározó rendelkezéseiben is; habár — mint már említém és a mint ki fogom fejteni — számos becses jogosítványt, sőt kedvezményt állapítottak meg a nők javára, részint a hajadoni állapot anyagi és erkölcsi biztosítása végett, részint a családanyai méltóság és tisztelet föntartása, részint az özvegyasszony sorsának könnyítése tekintetéből.

I.

Ez áttekintő bevezetés után rátérek tehát először is a nők helyzetére a *magánjogok* birodalmában, a mint azt régibb és újabb törvényeink és törvényerejű szokásaink meghatározzák.

1. És itt szólanom kell mindenekelőtt azon jogosítványokról, melyek a *személyek életkorához* vannak kötve, s az önjogúság hiányában vagy meglétében, a cselekvőképesség korlátoltságában vagy teljességében, az atyai hatalomban, a gyámság- és gondnokságban jutnak kifejezésre.

Mostani törvényeink szerint mind a két nemű személyek, férfiak és nők, 24-ik évök betöltésekor lesznek *nagykorúakká*, s ezzel együtt önjogúakká is, minélfogva korlátlan cselekvőképességet nyernek, azaz cselekvényeiknek teljes jogi hatályt tulajdonít a törvény; terhes szerződéseket köthetnek, vagyont szerezhetnek s elidegeníthetnek, fölperesi vagy alperesi minőségben törvényt állhatnak. Csak akkor nincs ez így, ha értelmi fejletlenség, gyöngeelméjűség, testi vagy lelki fogyatkozás miatt kiskorúságok a bíróság által meghosszabbíttatott.

A 24 évesnél fiatalabb személyek *kiskorúak*. De ezeket két korosztályra különbözteti meg a törvény. A 12 éven alul levő fiúk vagy leányok *serdületlenek*, a kikben a cselekvőképesség teljesen hiányzik, a kiket tehát minden ügyeikben az atya, vagy a gyám, vagy esetleg a gondnok képvisel. Ellenben a 12. és a 24-ik év korhatárai közt álló fiúk és leányok *serdült kiskorúaknak* neveztetnek, a kik már bírnak korlátolt cselekvőképességgel. Ezek is atyai hatalom alatt, vagy ha atyjok már nem él, gyámság alatt, vagy pedig vagyoni ügyeiket illetőleg gondnokság alatt állanak ugyan; de olyan jogügyleteket, melyekben ők csak jogot szereznek, a nélkül, hogy viszont valamely jogról lemondanának, vagy magukra kötelezettséget vállalnának, már érvényesen köthetnek. Minden olyan jogügyletök érvényességéhez ellenben, a melylyel ők is kötelezik magukat valamit adni, tenni, vagy valamiről lemondani, jogi képviselőjök (atyjok, gyámjok, esetleg gondnokuk) beleegyezésének hozzájárulása kivántatik. Azonban a serdült kiskorú

személy némely ügyekben már teljes önállósággal is járhat el. Ugyanis a 14-ik életévet betöltött kiskorú szabadon rendelkezhetik mindarról, a mit saját munkájával szerez, ha maga tartja fönn magát; 16 éves korukban tanúk lehetnek; 18 éves korukban eskütételre is bocsáthatók; ugyancsak 18 éves korukban vallást változtathatnak. Továbbá a kiskorú serdültek általában tehetnek végrendeletet, de 18 éves koruk előtt csak közjegyző előtt. Végre azon házassági törvényjavaslat szerint, mely most van tárgyalás alatt a képviselőházban, a férfi 18., a nő 16. évének betöltése után házasságot köthet, törvényes képviselőinek beleegyezésével. Megemlítem még, hogy a 18-ik életévöket betöltött kiskorúakat a törvényes föltételek mellett lehet nagykorusítani, a minek az a hatálya van, hogy korlátlan cselekvőképességet nyernek, önjogú személyekké válnak.

Látjuk ezekből, hogy az életkorral egybekötött jogok tekintetében nők és férfiak közt nincs különbség. Vagyis van különbség egy bizonyos esetben, még pedig nagy előnyére a nőknek. Ez az eset egyike a legfontosabbaknak a nő életében: *a férjhez menetel.* A menyasszonyi fejkötő már őseinknél is olyan varázs-szer tekintélyével bírt, a mely megadta tulajdonosának, még a 16 éves fiatal leánynak is, az önjogúságot. Igy van ez nálunk most is, s a fiatal asszony, még ha 24-ik életévének betöltése előtt özvegyen maradna, vagy házassága bíróilag fölbontatnék is, megtartja ebbeli jogállapotát. Ellenben a férfi, ha 24 éves kora előtt hajtja nyakát a házasság rózsás járma alá, — magára vessen, a miért olyan nagyon sietett vele! — megmarad továbbra is 24 éves kora betöltéseig kiskorúnak, s atyai hatalom, vagy gyámság alatt áll. Hát ez kétségtelenül ferde helyzet, melyet kellőképen indokolni bajos volna. Mert igaz ugyan, hogy egy 16—18 éves nő rendszerint fejlettebb és okosabb, mint egy 20—22 éves fiatal ember: de azért mégis csak visszás állapotnak mondható az, mikor a családfő, a férj, cselekvőképesség és önállóság tekintetében korlátolva van; míg nála fiatalabb felesége büszkén dicsekedhetik a teljes jogú személy minőségével. Az osztrák törvény szerint nem is áll így a dolog. Ott férjhez menetelével nem, csak 24-ik életévének betöltésével nyeri meg a nő is az önjogúságot.

De midőn úgy régibb, mint újabb törvényeink ilyen kiváló előnyt csatolnak a fejkötőhez: meg kell jegyeznem, hogy őseink annyival kevésbé voltak udvariasak a férjhez nem ment hajadonok iránt, mint a kiket örökös gyámság alatt állóknak tekintettek. A jó öreg Werbőczy azzal indokolja (Hármaskönyv: I. 112.) ezt az intézkedést, hogy «*ha a hajadonok nem állanának gyámság alatt, könnyelműségöknél fogva könnyen lehetne őket rászedni és megcsalni*». Ámde a fölfogás, mely e szavakban nyilatkozik, nem csak méltánytalan, hanem igazolhatatlan és kirívó is, midőn könnyelműséget tételez föl egy pl. 50 éves hajadonról, míg a 18—20 éves menyecskét egészen más megitélés mértéke alá állítja.

2. Lássuk most a két nem közötti különbséget a gyermekek fölötti hatalom s a gyámi és gondnoki tiszt gyakorlása tekintetében.

a) A házasságból származó még nem önjogú gyermekek fölött, sőt még kiskorú gyermekének gyermekei fölött is, az atyát ú. n. *atyai hatalom* illeti. Ebből kifolyólag ő kiskorú gyermekeinek törvényes képviselője; végrendeletileg gyámot és gondnokot rendelhet részökre. Ha a gyermeknek külön saját vagyona van: az atya azt rendszerint számadás terhe nélkül kezeli, s jövedelmeiről rendelkezhetik. Ő köteles gondoskodni gyermekeinek tartásáról, neveléséről, minélfogva őt illeti első sorban a gyermek életpályájának kijelölése is. Az atyai hatalmat csak a gyámhatóság korlátozhatja, midőn azt felügyelete és ellenőrzése alatt tartja. Ellenben nem korlátozhatja, sem benne nem részesül: az anya. Értem, ha a tisztelt hölgyek bensőleg föllázadnak a törvény ez intézkedése ellen. Tehát épen az anya legyen kizárva ily fontos jogok gyakorlásából saját gyermekei fölött, kiknek életet adott; kiket tehetetlen korukban főképen ő ápol, gondoz, szeretettel és önfeláldozóan! De méltóztassék ebben megnyugodni, mert a jog száraz szabályának ridegségét enyhíti, sőt legtöbbször teljesen is ellensúlyozza a szeretet törvénye és a vallás. Ha pozitiv jog szerint nincs is *anyai hatalom*, de van erkölcsi életrend alapján nyugvó *szülői hatalom*, melyben egyaránt részesül az anya az apával. Az erkölcsi törvények nem tesznek e részben köztük megkülönböztetést; a tízparancsolat azt mondja: *tiszteljed atyádat és anyádat.* És ez az

erkölcsi törvény elegendő erővel bír a világi törvénynek ama látszólagos hiányát pótolni. Tényleg csakugyan azt tapasztaljuk, hogy a műveltség kellő színvonalán álló anya még nagyobb befolyást gyakorol gyermekei nevelésének irányítására, erkölcsi, szellemi, gyakran még anyagi érdekeinek előmozdítására is, mint a hivatalos és kenyérkereseti dolgaival a házon kívül elfoglalt apa. Az atyai hatalom különben is időhöz kötött, a gyermek nagykorúságával véget ér; míg a szülői hatalom, melynek az anya is részese, okos mérséklettel és szeretettel gyakorolva, azon túl is tevékeny és jóra munkás lehet.

b) Ha az atyai hatalom az atya elhalálozása következtében megszünik, vagy ha a gyámhatóság és bíróság megfosztja attól a megbizhatlan atyát: akkor a még kiskorú gyermekek *gyámság* alá kerülnek. Ha pedig nagykorú egyénnek cselekvőképességét kell korlátozni, akár elmebetegsége, akár pazarlása miatt: akkor az ilyen, vagyoni ügyeinek gondviselése tekintetéből *gondnokság* alá helyeztetik. Gyámot és gondnokot vagy az atya nevez ki végrendeletében (végrendeleti gyám és gondnok), vagy ha ez nem történt: akkor a gyámság és gondnokság törvény szerint illeti sorban a közelebbi rokonokat (törvényes gyám és gondnok.)

Az a kérdés már most: lehet-e a nő törvényeink szerint gyám vagy gondnok? Általában véve, azaz idegen személyek fölött, nem lehet; mert a gyámi és gondnoki tiszt rendszerint oly sok teherrel és felelősséggel jár, hogy viselése nem igen volna összeegyeztethető a női hivatással. Saját gyermekeinek gyámja azonban az anya nemcsak lehet, hanem ha az atya végrendeletében nem nevezett gyámot: akkor épen az anyát illeti az összes rokonság között, tehát az apátlanul maradt gyermekeknek nagyatyáik vagy nagybátyjaik előtt is, a *természetes és törvényes gyámság* tiszte. Sőt még azon esetben is, ha az elhunyt atya más valakit rendelt gyermekeinek gyámjául: követelheti az anya, hogy kiskorú gyermekeit magánál tarthassa, és hogy azok személyi és vagyoni ügyeiben az ő véleménye mindenkor meghallgattassék. Gondnokságot hasonlóképen viselhet a nő saját férje vagy gyermeke fölött. Csakhogy az ilyen eset nagyon szomorú.

3. A személyi érdekű jogok sorában meg kell említenem végül, hogy a nő megnyeri a házasság által férjének községi illetőségét, ha ő maga külföldi, megszerzi férjének honpolgárságát is; megnyeri továbbá férje nevét, nemességét, címét és rangbeli előnyeit, de megtartja a magáét is saját személyére nézve. Ellenben a nő a maga nevét, nemességét, címét sem férjére nem szállítja, sem gyermekeire nem örökíti át. Kivételt képezett ez alól régibb időben a *fiúsítás* esete. Abban állott ez az érdekes intézmény, hogy midőn valamely nemesi család kihalóban volt, és már nem vala remény, hogy újabb férfisarjadék hajtson ki a nemzetség régi törzsfáján: akkor az utolsó férfi a maga leányát, vagy nővérét vagy általában a család egyik nőtagját királyi kegyelem útján fiúsíttatta, *praeficiáltatta*. Az ilyen fiúsított leány, vagy mint a székely törvények nevezték: *fiúleány* — præfecta — úgy tekintetett jogilag, mintha valóságos férfi lett volna. Tehát örökölte a család olyan jószágait is, melyeknek fiutódok hiányában a koronára kellett volna visszaszállaniok. Ha nem-nemes emberhez ment férjhez, gyermekei örökölték az ő nemességét, mert ő tartatott a család fejének. Gyakran történt az is, hogy az ilyen fiúsitott leány gyermekei az ő családi nevét kapták, vagy pedig, ha férje is nemes ember volt — mint rendszerint, — utódaik az apa és anya egyesített nevét vették föl, mint ezt ma is számos családnál látjuk, pl. Szögyény-Marich, Zichy-Ferraris, sőt ezelőtt a Koburg-herczegek egyik ága is viselte magyar törzsanyja után a Koburg-*Kohári* nevet. Mondanom sem kell, hogy az ilyen fiúsított leány rendszerint nagyon kapós parthie volt, mert egy kihalt család fényét és vagyonát vitte férje házába. Tudják tisztelt hallgatóim, hogy Arany «*Toldi szerelmé*»-ben is ilyen fiúsított leány Rozgonyi Piroska. Az álruhában nála mulató Lajos királynak panaszolja az öreg Rozgonyi, hogy nincs fia, csak ez az egyetlen leánya, egyetlen öröme és bánata. Bánata, mert az új törvény szerint (Lajos király hozta ugyanis be az ősiséget) fiágra szóló jószágait nem örökölheti leánya, s idegen rokonság fog majd czivódni birtokain. Az ismeretlen királyi vendég vigasztalja az öreg urat, hogy van annak módja, hogy birtokait leányára örökítse, ha t. i. a királyhoz

folyamodik Piroska fiúsításáért. Megörült a gazda e biztató szónak, melyet gyors teljesülés követett. Midőn ugyanis a vendég reggel elbúcsúzott és elment, párnája alatt találták a pecsételt írást, mely szerint:

Rozgonyi Piroska, Rozgonyi Pál leánya
Fiú gyanánt lészen apja vagyonába' —
Egyetlen örökös, ura mindenének,
Dísze, fenntartója a Rozgonyi névnek.
Mert ezt így helyesnek, jónak így találja
Lajos, Magyarország mostani királya.

Tudjuk, hogy Toldi szerelmi tragœdiája ezzel indul meg.

4. Eltekintve azonban a fiúsítás esetétől: régi törvényeink szerint a leányok a *vagyonjogokra* nézve tetemes hátrányban voltak a fiúk mellett. Mint már említém: a középkori társadalom nálunk is, mint nyugaton, a hadi szolgálat, általában véve pedig a közszolgálatok érdekeinek minél teljesebb érvényesítésére volt fektetve. A nemesi jószágokat ilyen közszolgálatok jutalmául adományozta a király a családoknak; mivel pedig az efféle szolgálatok teljesítése a család férfitagjait illette, nem pedig a leányokat; ebből következett, hogy az *ősi* adományos jószágok tulajdoni és örökösödési joga is rendszerint csak a fiúk részére volt föntartva, a nők pedig kizárattak abból. Werbőczy mondja erre vonatkozólag: (HK. I. 18.) «*Ha pedig azt kérdezik, hogy a közszolgálatokkal szerzett nemesi jószágok miért nem illetik a nőket: azt felelj ük, hogy azért nem, mert Magyarország, a neki alávetett részekkel együtt, annyira az ellenség torkában és közepette fekszik, hogy mindenkor karddal és fegyverrel kell védelmezni. Az ingatlan jószágokat pedig őseink is rendszerint katonai szolgálattal és vérök ontásával szerezték és most is úgy szokták szerezni. Ámde az asszonyok és leányok fegyverben katonáskodni és az ellenséggel harczolni nem szoktak és nem is tudnak*». Ez okon, ha valamely apának nem maradt figyermeke: efféle jószágai, leányainak mellőzésével, azon atyafiaira — testvérére stb. — szállottak, a kik vele együtt az adományszerző közös őstől eredtek. És ha a családnak már egyáltalában nem volt férfisarjadéka: az ősi jószágokat örökölte a korona, hogy ismét egy másik családnak adományozza.

Történt ugyan, de ritkán az is, hogy a király adománylevele mind a két ágra szólt, mely esetben a leányok is egyenlő joggal örökösödtek az efféle jószágokban. Akkor is jogegyenlőség állott fönn a két nem között, ha a jószág nem adományként nyeretett, hanem pénzen vásároltatott. Csakhogy ennek a lehetőségnek nagyon szűk tere nyilt, mert az adományból eredt jószágot a király jóváhagyása nélkül nem is lehetett örökjoggal elidegeníteni, tehát a fekvő javak nagy része le volt kötve, s nem képezte adás-vevés tárgyát. Főképen csak az ingó dolgok voltak azok, nevezetesen az akkor nagyobb összegben együtt nem igen heverő pénz, továbbá ruhaneműek, ékszerek, drágaságok, arany és ezüst edények, butorok, melyekben a leányok fitestvéreikkel egyenlően kapták meg örökrészöket.

A nemesi családok leányainak a vagyonjogok tekintetében való e hátrányozása, ha közjogilag indokolt is, kétségtelenül igazságtalan s a szülői és testvéri szeretetbe ütköző intézmény volt. Az élet azonban ezt a visszásságot is jó részben kiegyenlítette. A mit valaki elvesztett a vámon, megnyerte a réven. Ha az én családom a házasságok útján nem számíthatott vagyonszaporodásra: viszont a család saját ősi vagyonából sem vittek el a leányok örökségül osztályrészeket. A férfi rendszerint nem várhatott feleségével nagy hozományt, inkább nézte tehát választottjának egyéni szép tulajdonságait és azt, hogy tekintélyes és köztiszteletben álló család sarja legyen.

De azért nem voltak őseink leányai anyagi tekintetben sem teljesen elhanyagolva, mert törvényes intézkedésekkel gondoskodtak sorsukról, még pedig épen azon esetre, ha az ősi jószágokban való részesülésre nem tarthattak igényt. Különösebben e czélra szolgált a leánynegyed és a hajadoni jog.

a) Már az Árpádok korában találkozunk a *leánynegyed* — quartalitium — intézményével. Abban állott ez, hogy a csupán fiágat illető adományi javaknak egy negyedrészét a leányok kapták, illetőleg a leányág kapta; de csak egy ízben. Úgy méltóztassék ezt érteni, hogy ha az ilyen természetű családi jószágokból a leányoknak már egyszer kiadatott, a törvény szerint őket illető

negyedrész: azt többé se utódaik, se általában véve a családnak későbbi ízekben származó nőtagjai nem igényelhették. Ha pl. valaki 1690-ben nyert királyi adományul s csupán a fiágra szólólag, egy 4000 holdas birtokot, s ennek az adományosnak maradt egy fia és három vagy akárhány leánya: ezek együtt kapták leánynegyed czímén örök tulajdonul a jószág negyedrészét, azaz 1000 holdat; míg fitestvéröknek megmaradt a 3000 hold birtok, s ebből az ő leányutódai már sohasem kaptak részt leánynegyed czímén. Ha ellenben se az első szerzőnek, se fiának és unokáinak sem lettek volna leánygyermekei, vagy ha voltak is, de negyedöket akármiféle okból nem adták ki: akkor a későbbi ivadékok leányai bármikor, tehát az adományszerzés után 60, 70 vagy 100 év mulva is követelhették a leánynegyed kiadását abból a jószágból. Régibb időkben természetben szokták a leánynegyedi illetményt kihasítani, és az ennek fejében kapott jószág olyan természetű volt, hogy abban a leányok gyermekei, vagyis a leányági utódok, már a jogegyenlőség elve szerint örökösödtek, azaz fiúk és leányok egyenlő joggal. Később azonban többé nem természetben adták ki a leánynegyedet, hanem úgy, hogy az egész jószágot megbecsülték és a becsűösszeg negyedét pénzben fizették ki a leányoknak. Ez a pénzül kiadott negyed bizony még terjedelmes jószágnál sem ment sokra, mert egy nemesi teleknek (Werbőczy Hármaskönyve I. 133.) törvényben meghatározott becsértéke három girát, azaz 12 magyar forintot tett; és így jókora birtoknak kellett annak lennie, melyből leánynegyed czímén csak száz forintot is fizettek. Csakhogy ez az összeg akkor persze nem annyit ért mint ma; mert hiszen egy borjas tehén törvényes becsára is csak négy frt volt, a miért ma négy kiló finomabb minőségű húst alig kaphatunk itt a fővárosban. És mégis a borjas tehén e becsára aránytalanul nagy a nemesi telek becsárához képest, a mi azt mutatja, hogy a földeknek azon időben a munkás kéz hiánya és a termények pénzzé tételének nehézségei miatt nagyon csekély értékök volt.

b) Épen azért, mert a leánynegyed pénzértékben kifizetve, ennyire devalválódott, de meg azért is, mert ha a leánynegyed egyszer kiadatott, a későbbi nemzedékek nőtagjai ezen a jogon

többé már semmire nem számíthattak: szükség volt a leányok sorsáról másképen, a *hajadoni jog* útján gondoskodni. Abban állott ez (Hármaskönyv: I. 67. 92.), hogy a fiútestvérek atyjok halála után kötelesek voltak hajadon nővéreiket férjhez menetelőkig épen azon mértékben és módon, mint az atya életében, élelemmel, ruházattal és az életre megkivántató szükséges dologgal, a jószág erejéhez képest, tehát rangszerűleg ellátni, nevelni és majdan tisztességesen kiházasítani. Sőt ha az atya jószágai, mivel fiúk nem maradtak, az oldalági atyafiakra, vagy ilyenek nem létében a kincstárra szállottak: ez esetben a leányok férjhezmenetelök vagy haláluk idejéig bent maradtak az atyai jószágok birtokában, mint azok haszonélvezői.

Megjegyzem, hogy se leánynegyed, se hajadoni jog nem illette a leányokat akkor, ha az atyai javak olyanok voltak, hogy bennök egyenlő joggal örökösödtek mind a két nemű gyermekek. De ilyen esetben nem is volt azokra szükség. Épen azért mai jogunk szerint, a mikor a javaknak nemesi, polgári vagy paraszti, ősi vagy szerzett adományban kapott, vagy pénzen vásárolt javakra való megkülönböztetése megszűnt, s a törvény egyenlő öröklést ad a fiu- és leánygyermekeknek; ma már a leánynegyedről és hajadoni jogról csak mint az elmúlt idők érdekes történelmi emlékeiről szólhatunk.

5. És most tekintsük meg a magyar nőt, mint a magánjogok alanyát, az élet azon viszonylataiban, midőn a hajadoni fátyolt levetvén, egy más család körébe és egy addig reá nézve idegen férfi hajlékába lép, hogy ott szeretett házastárssá, gyermekek anyjává, a ház úrasszonyává legyen és esetleg özvegységben fejezze be pályafutását.

Ha láttuk eddig, hogy régi hazai jogintézményeink, az akkori általános fölfogás s az állami és társadalmi szervezet követelményének korlátai közt meglehetős méltányosságot tanusítottak a leánygyermekek sorsa iránt: azt már bizvást elmondhatjuk, hogy a férjes vagy özvegy nő helyzetének biztosításában a lovagias érzület magas álláspontjára tudtak emelkedni. És ezt az álláspontot foglalja el mai jogunk is.

De meg is érdemelték azok a régi magyar asszonyok azt a

gyöngéd figyelmet és tiszteletet, melyben őket szokás és törvény részesítette. Én ezt nem a mi korunk hölgyeinek rovására akarom mondani. A közállapotok voltak nagyon különbözők a mostaniaktól. Az akkori idők jobban is kifejleszthették, de nélkülözhetlenebbé is tették a ház asszonyában a gazdálkodási ösztönt, a takarékosságot, a mindenre kiterjedő gondot, a türelmet, a csüggedést nem ismerő erélyt, a férfias bátorságot s nem ritkán a lemondani tudás erényét. A férfi még béke idejében is többnyire a házon kivül; a közügyek ingyen teljesített szolgálatában töltötte idejét, sokszor persze vadászatokon és hét vármegyére szóló mulatságokban is. Hát még aztán a zűrzavaros s majdnem szakadatlan háborús idők viszontagságai alatt! midőn hónapokig, sőt évekig az otthon maradt asszony gyönge vállaira nehezült minden gond; midőn ő vezette a gazdaságot, tartotta rendben a cselédséget; gyakran kezében karddal védelmeznie is kellett jószágait kapzsi rokonok betolakodása, vagy prédára leső idegenek jogtalan túlkapásai ellen. És hányszor múltak el hónapok, míg a hadjáratban elvadult férj ismét visszakerült szerető karjai közé. De mennyiszer történt, hogy vissza sem került, hanem vagy ott maradt a harczok mezején, vagy tatár rabságban messze földön sinlődött és a bánatos feleségnek kellett összekuporgatni a kiszabadulásáért követelt váltságpénzt. Mondom, nagy kincs volt akkor a jó asszony; még nagyobb, mint ma; pedig ma sem utolsó érdeme a jó háziasszonynak, hogy ebéddel, meleg szobával várja a munkából haza térő férjet, a ki azután elég háládatlanúl — a helyett, hogy most már otthon ülne, megint elsiet a különböző czímű «Otthon»-ok és klubbok helyiségeibe.

Azok a régi, derék úri asszonyok, a kikről szólottam, saját értékök tudata mellett, mégis milyen patriárkális, mondhatni: bibliai tisztelettel viseltettek férjeik iránt. Jól esik ezt a jellemvonást kiolvasni nagybecsű leveleikből, melyeket történetkutatóink a családi irattárakból összegyűjtöttek. «*Lelkem édes szívem Uram!*» szavakkal szólítják, «*Kegyelmed*»-nek tisztelik őket, a mi nehézkesebb ugyan a mai *te* vagy *maga* bizalmas megszólításnál, de határozottabban imponálóbb. Még a hős Zrinyi Ilona is a nála jóval fiatalabb

férjéhez Tökölyi Imréhez küldött levelében «*Kegyelmednek minden időben igaz szivvel és szeretettel szolgáló engedelmes feleségé*»-nek irja magát. Ez a megbecsülés természetesen kölcsönös és viszonos volt a házasfelek közt, csakhogy a nő részéről valami a családatya iránt érzett gyermeki tiszteletből, a férjnél pedig valami a gyermekei iránt táplált atyai szeretetből is vegyült abba.

Ezek az érzelmek és ez a viszony szolgáltak alapjául azon jogoknak, melyet a magyar férjes vagy özvegy asszony élvezett, s a melyekről most beszélni fogok.

a) Elsőben is meg kell jegyezni a továbbiakra való tekintetből, hogy nálunk a házastársak közt a *vagyon elkülönzési rendszer* áll fenn, a melynél fogva mindazt, a mit a nő, akár hozományi ingóságokban, akár saját tulajdonát képező ingatlanokban magával visz, vagy később örököl: a házasság tartama alatt is megmarad az ő tulajdonában és nem olvad be férje vagyonába, mint némely idegen törvényhozás szerint történik. A nő tehát az ilyen külön vagyonról továbbra is szabadon rendelkezhetik; azt tetszése szerint vagy maga kezeli, vagy férje kezelésére bízhatja; a mint viszont történhetik, sőt magam is ismertem ilyen esetet, hogy a nő mint ügyesebb és gondosabb fél, kezeli férje vagyonát is és így az egész gazdaságot. Saját vagyonának jövedelmeit a nő szabadon fordíthatja, a mire akarja; a háztartás költségeihez tetszése szerint járul azokból, vagy nem járul; mert nem neki, hanem férjének kötelessége a háztartartás terhét viselni. Ha aztán mégis azt látjuk mai időben, hogy a férj gyakran nemcsak a maga, hanem neje vagyonát is elúsztatja a kártyán, vagy egyébként, ez nem a törvény hibájából, hanem rendszerint a nő gyöngeségéből és elnézéséből esik meg.

b) Nevezetes joga van a feleségnek a közszerzeményi vagyonra nézve. Mi az a *közszerzemény?* Tudni kell elsőben is, hogy a házastársak mindegyike szerezhet a házasság tartama alatt külön is saját, már megvolt vagyonának megtakarított jövedelméből újabb vagyont. Ez nem közszerzemény, hanem az illető házasfélnek saját szerzeményi vagyona lesz. Az ilyen javakra nézve is megilleti őket kölcsönösen az öröklési jog, azon esetben tuniillik, ha a szerző fél úgy halt el,

hogy szerzeményéről sem végrendeletben nem intézkedett, sem pedig gyermekei nem maradtak. Ez esetben ugyanis a túlélő házastárs megelőzi az elhalt házastárs szülőit vagy oldalrokonait és törvény szerint örökli a szerzett javakat. Gyakoribb azonban az az eset, hogy a házastársaknak egybekelésökkor nem volt vagyonuki vagy csak kevés volt, azonban házasságuk tartama alatt takarékosság, szorgalom, munka vagy szerencse útján fekvő jószágot szereztek. Igaz, hogy ilyenkor is nehéz azt eldönteni, hogy a szerzett vagyon mind a két fél együttes és közös iparkodásának és érdemének gyümölcse-e, tehát közszerzeményi természetű-e? vagy csupán a férj munkájának eredménye?

Régi törvényeink, melyek ma is érvényben állanak, különbséget tesznek e tekintetben a nemes és honoratior osztályba tartozó nők, másfelől pedig a polgári és paraszti osztályú asszonyok között, Ez utóbbiakról ugyanis az a törvény föltevése, hogy ők épen úgy közreműködnek a vagyon szerzésében, mint férjeik; tehát az asszony épen úgy közszerző, mint a férj; minél fogva a közszerzemény fele tulajdon joggal illeti a nőt és arról férje végrendeletileg egyáltalán nem intézkedhetik. Ellenben más a nemes és tisztes úr, osztályba tartozó nő helyzete. A törvény fölfogását mondom itt, a mely — elismerem — némely esetben hibás és méltánytalan eredményre vezethet. Az előkelőbb és művelt családokbeli nőnek rendszerint nincs vagyonszerző foglalkozása, nem keres. Itt tehát a férj a főszerző, s mint ilyen, az egész szerzeménynek ő a tulajdonosa s arról végrendeletileg szabadon intézkedhetik. A törvénynek e fölfogását s rendelkezését, azonban, mely mint mondám, nem csak hajdan, hanem a mai megváltozott életviszonyok közt is gyakran vezethet igazságtalanságra, a gazdasszonyi tisztet gondosan és takarékosan teljesítő nő iránt, enyhítették és enyhítik a kivételek. Mert a nemesi és honoratior asszony is közszerzőnek tekintetik, tehát a közszerzemény felét tulajdoni jogon igényelheti mindazon esetben, midőn férje a nélkül halt el, hogy az ilyen szerzeményről intézkedett volna; vagy midőn a közszerzemény alapját egyenesen a feleség vagyonának jövedelmei szolgáltatták; továbbá, midőn a szerzési okiratba, vagy ma az ingatlant tartalmazó telekkönyvbe, a nő

neve is, mint közszerzőé, beigtattatott; sőt akkor is, ha a házasfelek akár egybekelésökkor, akár később, szerződésileg megegyeznek az iránt, hogy minden szerzeményök közös legyen.

c) Szép és gyöngéd fölfogáson alapuló jogviszonyát képezte továbbá, sőt elvileg képezi ma is, a magyar nőnek a *hitbér — dos*. Föltaláljuk ez intézményt már II. Endre király törvényeiben. Illeti pedig ez a törvényes nőt a házassági tartozás teljesítéseért és hűségeért; s ki kellett fizetni neki az elhalt férjnek mindenféle, akár ősi, akár szerzett vagyonából. Követelhette ezt a törvényes hitbért még akkor is, ha férjének jószága törvényes örökösök hiányában a koronára szállott: mindaddig, mig ebbeli jogát ki nem elégítették, e czímen bennt maradhatott férje jószágaiban és azok jövedelmeit élvezhette.

A hitbér mennyisége a férj polgári állásához képest volt megszabva, úgy, hogy a mágnásözvegyek e czímen 400, a nemesek és polgárok özvegyei 200, a parasztok özvegyei 40 frtot kaptak. De a székelyeknél, a hol mindig szegényesebb viszonyok uralkodtak, a főrendű — *primor* — ember özvegyét csak 24, a lófőét 12 és a gyalog vagy darabant székely özvegyét csak 6 forint illette hitbér fejében. Ám ezek az összegek csak első házassága után illetik az özvegyet; ha újra férjhez megy, mathematikai arányban leszállítva értékelték házassági áldozatának becsét. Ha ugyanis másodszor lépett oltár elé: ezen házassága után már csak felét, ha harmad ízben is eldobná özvegyi fátyolát, akkor már csak negyedét; s ha még negyedszer is rá szánná magát, hogy három boldogult férje után való búbánatát egy újabb férj odalán felejtse: ezen férje után már csak nyolczad részét kapta a föntebb mondott hitbéri összegnek. Werbőczy még messzebb menő lehetőséget is föltételez, midőn így szól. (HK. I. 96.) «*Ha pedig ötödik vagy hatodik ízben is férjhez menne: akkor már olyannyira kevesbedik hitbére, hogy nagyon csekély lesz.*» A mi szemünkben és a mai viszonyok közt nemcsak ilyen esetben, hanem az első férj után járó hitbér összege is csekély, s épen ezért manapság nem is igen bír gyakorlati jelentőséggel s inkább *egyezvényi hitbérrel* szokták ezt a törvényes hitbért helyettesíteni, oly módon, hogy rendszerint még a házasság

megkötése előtt igér a vőlegény leendő hitvesének (de megfordítva a nő is igérhet férjének) egy bizonyos összeget azon esetre, ha özvegységre jut. Sőt őseink is szokták már ezt így tenni; miután a pénz vásárló ereje csökkent és az említett összegek nagyon szerényes értékeket képviselnek. Erősen zsörtölödik is könyvében (*Institutiones Jur. Priv. Hung.* II. kötet, 748. l.) Kelemen Imre, tudományegyetemünk híres magyar magánjogi tanára e század elején, az egyezvényes hitbér kikötése által üzött tulságok fölött, ilyeténképen: «*Azt pedig kiváltképen nagyon lehet kivánni, de már alig lehet reményleni, hogy az egyezvényi hitbéreknek meghatározásukban, vagy megigérésükben az okos mértékletességet megtartsák. Ugyanis elhagyván a tisztességes, becsületes illendő és méltóságos nemzeti öltözetet, asszonyainkat a külföldi öltözeteknek és minden órában változó és iszonyú költségekbe kerülő újabb és ujabb módizásnak és fényűzésnek kórsága megütötte, — a férfiakat pedig az idétlen kedvezés, bőkezűség és asszonyozás szerelme nyakon ragadta. Miért is azt a mérséklett és a mi nagyapáink előtt egyedűl ismeretes törvényes hitbért mindenütt megutálták és a pántofli kedvéért nagyított és sok familiának végső romlását okozó írott hitbért kezdenek mindenfelé szokásba venni.*» *

d) Illeti továbbá a nőt *özvegyi öröklés*. Jól megkülönböztessük ezt a házastársak kölcsönös öröklési jogától, mely bármelyik túlélő házastársat illeti a másiknak szerzett javaiban, ha az gyermekek nélkül halt el s végrendeletet sem tett. Az özvegyi öröklésre az özvegyen maradt férfinak nincs joga, csak az özvegyasszonynak és pedig akkor is, midőn gyermekek is vannak. Ez öröklési jognál fogva: *aa*) az özvegy kapja férjének diszruháit, jeggyűrűjét s azt a kocsit és hámos lovakat, melyben férjével ki szokott volt járni; *bb*) a ménesnek felét is kapta, ha ez nem több mint 50 lóból áll; mert különben a ménes ingatlannak tekintetik s mint ilyen egészben a gyermekeknek jut; *cc*) végre a férjnek szerzeményi ingóságaiban az özvegy a gyermekekkel egyenlően osztozik. Mint látjuk: az özvegyi jognak egészen régies, nemesi szinezete van; önáll

* Magyarul *Czövek* régi fordítása szerint idéztem.

ugyan ma is, de gyakorlati jelentőséggel épen oly kevéssé bír, mint a törvényes hitbér.

e) Sokkal fontosabb s ma is kiváló gyakorlati jelentőséggel bír az *özvegyi jog*. Mert ha az özvegy asszonynak nincs is saját vagyona; ha nem is maradt közszerzemény, melynek fele tulajdonjoggal őt illetné; ha hitvestársi öröklés czímén nem kapna semmit, mert gyermekek is vannak: akkor is özvegyi jogánál fogva bent marad férje javaiban, mint azok haszonélvezője, haláláig, vagy ujból való férjhezmeneteléig. Ezt a bő tartalmú jogot — más örökösök nem — csak a gyermekek korlátolhatják; a mennyiben követelhetik, hogy az özvegy, tehát az ő édes vagy mostoha anyjok, a haszonélvezet helyett lakást, tartást és esetleg kiházasítást kapjon férje javaiból. A lakás, tartás és kiházasítás mértéke az elhalt férj rangjához és hátrahagyott vagyonához képest szabatik meg, tekintettel arra, hogy az özvegy mennyit kapott esetleg a közszerzeményből, vagy pl. egyezvényes hitbér fejében.

f) Hányszor történik azonban, hogy daczára a fölsorolt becses jogositványoknak, melyekkel régi törvényeink gondoskodtak a nő, különösen az özvegységre jutott nő sorsának könnyítéséről, mégis vagyon hiányában, melyből ama jogok kielégitést nyerhetnének' vigasztalan és elhagyatott állapotra jut a szegény asszony! Még pedig nem az alsó, nem az iparos, földmüves vagy munkás osztályba tartozó nőt fenyegeti legérzékenyebben e csapás lehetősége, hanem azon, ma már fölötte nagy számú hivatalnoki kar özvegyeit, mely jóformán csak fizetésére van utalva, örökség útján csak ritkán jut vagyonhoz, mert nálunk ma még csekély az apáról fiura szálló fölhatalmazott tőkék száma; magának sem igen van módjában hivatali fizetéséből vagyont szerezni. Az újabb törvényhozás ez állapotokra is kiterjesztette nemes gondolkodását; midőn a *közhivatalnok özvegyének nyugdíjat* rendelt. Ez a mi időnkben az igazi modern özvegyi örökösödés. És itt a törvény ismét a nőnek kedvez, mert az özvegy férfi nem kap nyudijat azon a czímen, hogy neje talán mint tanitónő, vagy postai, távirdai alkalmazott, közszolgálatban állott. Ellenben a nő húzhat két nyugdíjat is; először elhalt férje után, a ki hivatalnok volt, s azután saját, hasonlóképen

nyugdíjra jogosító közszolgálata után; és ezt az utóbbit mindvégig megtartja, még ha férjhez megy is, míg ellenben a férje után húzott nyugdíját ujabb férjhezmenetelekor természetesen elveszti.

Midőn a magyar nő jogosítványait a magánjog terén a föntebbiekben fölsorolva előadtam: a következőkben foglalom még össze az eredményeket. Eltekintve attól, hogy az atyai hatalom a benne foglalt jogokkal és köteleségekkel együtt csak az atyát illeti meg s nem egyszersmind az anyát is; eltekintve attól, hogy a nő általában gyámságot és gondnokságot nem viselhet; hogy telekkönyvi bekebelezésre alkalmas okiraton tanúképen nem szerepelhet, ma már minden tekintetben a nőnem egyenlő magánjogokat élvez a férfiakkal; sőt a házassági viszonyban kedvezmények vannak biztosítva számára, midőn a még kiskorú leány férjhez menetelével önjogúvá lesz; midőn az özvegyasszony sorsáról oly kiváló jogviszonyokkal gondoskodik a törvény, a milyeneket előadtam és a melyekben viszont az özvegy férfi nem részesül. Az új idők szelleme, az ősiség és a nemesi előjogok megszüntetése, a jogegyenlőség elvének megvalósítása, a közélet egész vonalán keresztül, véget vetett annak az igazságtalan megkülönböztetésnek is, mely azelőtt a fiúnak sokféle előnyt nyujtott a leányok fölött a vagyonjog tekintetében. Ma a fi- és leánygyermekek mindenféle vagyonban egyenlően öröklésképesek. Pedig Werbőczynk mondása, melylyel a megkülönböztetést indokolta, ma is áll: a nők nem katonáskodnak, fegyverrel nem védelmezik a hazát.

És ha kérdezzük, hogy mivel vívta ki az emberiség szebbik, de gyöngébb fele a polgári jogokban való ezt az egyenlőséget? — nem mondhatjuk, hogy erőszakos fegyverrel, vagy forradalommal. A női erőszak és forradalom a családi ház küszöbén nem szokott kijönni. Efféle irányú harczias mozgalmat nem ismer a történelem. Még a franczia nagy szabadságláz is, mikor a féktelenkedő tömegek közt nem kevés számmal látjuk az örjöngő Megaerákat a férfiakkal együtt dühöngeni a régi rend halomra döntésének munkájában, azok nem a nő-nem egyenjogosítását, hanem az emberi jogok jelszavait hangoztatták. Tisztán és egyedül az igazságérzet és a szeretettől súgalt méltányosság volt az, mely a művelt népek

közt a nők magánjogainak korlátait ledöntötte. És ez maguknak a nőknek legszebb, vér és erőszak nélkül kivívott békés diadaluk!

II.

«Egy férfi kérkedése a maga nemének félbemaradt nagylelkűségével, melyet álnok udvariassággal a nők diadalaképen hirdet. Czukros por, melylyel annak a valóságnak keserű piluláját akarja lenyelhetővé tenni, hogy a nőnem ma is csaknem teljesen ki van zárva a *közjogok* egész területéről!» — ezt fogják mondani az én előadásomra, nem Önök, tisztelt hölgyeim, hanem azok a lelkes és merész nőapostolok, a kik nemök teljes fölszabadítását követelik az állítólagos elnyomás és jogtalanság mai állapotából.

Hát én sem akartam erről megfeledkezni, s előadásom befejezéseül épen e tárgyról kell még ma szólnom, futólag szemlét tartván azon köz- és politikai jellegű jogok fölött, melyekből a nők kizárva, vagy a melyekben korlátozva vannak, jelezve azt is, hogy mennyiben lehet véleményem szerint szó e jogoknak a nőnemre való messzebb menő kiterjesztéséről?

1. Elsőben is, az államban a legnagyobb közjognak, az *uralkodó* jogának gyakorlásából nincsenek abszolute kizárva a nők. Kivételesen ugyan, de a legrégibb időktől fogva voltak a legkülönbözőbb országokban nőuralkodók. Nálunk először N. Lajos leánya Mária ült a trónon; ámbár őseink csakhamar siettek melléje társuralkodóvá koronázni férjét, Zsigmondot. A pragmatica sanctio, mely hazánkban először szabályozta tüzetesen a trónörökösödés rendjét, nem zárja ki azt az esetet, hogy nő fejére szálljon a korona; sőt épen e törvény alapján viselte azt, még pedig dicsőségesen, Mária Terézia. De a nő uralkodása, hogy úgy tegyem ki, csak átmeneti lehet, mert már a nőkirály után nem leánya, hanem fia következik, s nem is juthatna trónra mindaddig nő, míg a Habsburg-Lotharingi családból, melynek ősanyja Mária Terézia volt, csak egy fisarjadék is él.

2. Nem gyakorolnak továbbá a nők általában véve *politikai jogokat.* Azonban 1848 előtt a fiusított nő, valamint az az özvegy is, ki férjének jószágaiban bent maradt, elnöke volt az u. n. *úri-*

széknek, mely a jobbágyok ügyében bíráskodott; az ilyen nők képviselőik által, tehát nem közvetlenül, részt vettek a törvényhatósági és az országgyűléseken is; követválasztásokon és tisztújításokon szavazati jogot gyakoroltak; sőt a nemesi fölkelésben is részt kellett venniök, természetesen nem úgy, hogy maguk lóra ültek és táborba szállottak volna, hanem a fölkelés költségeihez való hozzájárulásukkal.

Mai törvényeink értelmében a nők se országgyűlési, se törvényhatósági választói joggal nem bírnak; következőleg: se az országgyűlésen, se a törvényhatósági gyűlésekben nem vehetnek részt sem közvetve, sem közvetlenül. Ellenben a községi, (rendezett tanácsú városi, nagy- és kis-községi) választásoknál a nagykorú hajadonok és özvegyek megbizottjaik által és így közvetve szavazati jogot gyakorolhatnak, s ugyancsak ők a községi képviselő-testület *virilis* tagjai közt is — de mindig csak megbizottjaik közvetítésével — helyet foglalhatnak, ha különben birnak a szükséges vagyoni minősítéssel.

Tudomásom szerint összes közjogi testületeink sorában egyedül az ev. reformált egyház az, mely az özvegyeknek és a nagykorú hajadonoknak, ha különben az egyházi terhek viselésében részt vesznek, *közvetlen* szavazati jogot ad az egyházi választásoknál. Egyháztanácsosokká, vagy egyházi hivatalnokokká azonban itt sem választhatók, mert ősrégi elv az, hogy: *mulier taceat in ecclesia.*

3. *Hivatalképesség* tekintetében a régibb időhez képest van bizonyos haladás a nők javára. Általában véve ma is ki vannak ugyan a nők zárva a közhivatalok viseléséből; de a tanítás alsóbb fokán, nevezetesen a népoktatási intézetekben, a férfiakkal egyenlően, továbbá a postánál, távirdánál, távbeszélőnél, vasútnál, a kezelési és könyvelési szakokban szintén alkalmaztatnak, a mi által keresetképességök határvonala tetemesen kiterjesztetett a régi állapotokhoz mérten.

Ki vannak ellenben zárva a magyar nők egy oly tudományos életpályáról, mely némely más országokban már, igen helyesen, nyitva áll előttük: értem az orvosi pályát. Meggyőződésem szerint

ez káros korlátozás. A nőkben nagy természeti hajlam és tehetség van a gyógyászatra, nemcsak a betegápolásra. Rendszerint sokkal több gyógyászati ismeretet és gyakorlati ügyességet is lehet náluk tapasztalni, mint bennünk férfiakban, ha csak nem vagyunk épen orvosok. Valamennyi hozzám közel állott, vagy álló nő: nagyanyám, anyám, anyósom, feleségem, mind valóságos orvostudor összehasonlítva velem, a ki pedig valamikor a gimnáziumban több természettudományi ismeretet szerezhettem volna, mint a menynyit ők szereztek. Hozzájárul mindehhez az a körülmény, hogy mennyi olyan betegség van, melyet csak a nő ismerhet igazán és kezelhet ahhoz értőleg. Nem szenved kétséget, hogy jeles gyermek- és nő-orvosok válnának ki soraikból.

Azt hiszem tehát, hogy annak az időnek, a mikor a nők az orvostudományi pályára bocsáttatnak és államérvényes oklevelet nyerhetnek, nálunk is okvetlenül be kell következni. A nehézségek, melyeket ez ellen föl szoktak hozni, épen nem nagyok, sőt könnyen legyőzhetők. Az érettségi vizsgát akárhány eszes leány magántanulás utján leteszi olyan jól, mint a fiúk nagyobb része, s hiszem, hogy mihelyt a gyakorlatra jogosító orvosi diploma megszerzésének lehetősége meg volna adva, mindenkor elegendő számú nőhallgató lenne az orvosi egyetemeken, hogy akár elkülönített párhuzamos előadásokat is lehessen számukra tartani. Ez a legközelebbi s talán az egyetlen józan czél, melyet a nőemanczipáczió egyéb furcsa törekvései közül kiválasztva, ésszerűen és sikeresen meg lehet valósítani.

4. Az *ipar és kereskedelem* terén ma a törvény nem ad előjogot a férfiaknak a nők fölött; ipart, kereskedést férfi és nő egyaránt folytathat a törvényes föltétek mellett. Hajdan, a czéhrendszer korában, az is másképen volt. Ha mégis azt látjuk, hogy ma is kizárólag férfiak űzik, majdnem monopolizálják az ipari és kereskedelmi foglalkozásokat, úgy ez a férfi nagyobb munkaképességének, gyakran pedig rossz társadalmi szokásoknak és előítéleteknek a kifolyása. És ha bizonyos is egyfelől, hogy számos, kivált nagyobb testi erőt igénylő keresetágakban a nők sohasem foghatnak versenyezhetni a férfiakkal: másrészről mindig bosszúsággal látok

csekély testi erőfeszítéssel járó s bizonyos finomabb női kezelésre útalt munkák körül férfiakat forgolódni; mikor pl. azt látom, hogy díszmű-, rövidárú- és gyermekjáték-kereskedéseinkben, sokszor szivarboltokban is, erős, izmos legények rakják a vevő elé a csecsebecséket, mérik a czérnát, szalagot, selyemkelméket, árulják a keztyűt, szivarkát, meg a játékszereket stb. Nem is tudom, hogy nem restellik magukat!

Eltértem azonban tárgyamtól, mert ez már nem jogi, hanem társadalmi kérdés.

Jeleztem tehát röviden, hogy a közjogok különféle terein micsoda tiltó korlátokat emel a nők elé nemcsak a szokás, hanem a törvény is, és hogy a korlátokat főleg a keresetképesség szempontjából hol lehetne némileg kijebb tolni. A teljes jogegyenlőséget, s kivált a politikai jogoknak a nőkkel való megosztását azonban se kívánatosnak, se kivihetőnek nem tartom. Hajlamaik, tehetségeik egész kedélyi lényök, fiziologiai tulajdonságaik, erényeik és fogyatkozásaik, a tevékenységnek más, szebb, verőfényesebb és melegebb vidékére utalják őket, mint a milyen a közéletnek és politikának rideg, sikamlós, olykor posványos és fertőzött talaja; mint a milyen az örökös létharcz tere. A művelt társadalom férfiai a tiszteletnek magas fokára helyezték, s gyöngédség és előzékenység kiváltságaival vették körül a szép nemet. Mindennek abban a pillanatban lenne vége, melyben a nő, mint az állami és társadalmi intézmények mindennemű viszonyaiban egyenlő jogú versenytárs állana szemközt a férfival. Mert föl lehet ugyan tenni, hogy mint kitűnő nőuralkodók voltak, úgy válhatnék ki az asszonyok közül egy-egy hatalmas miniszter, éles eszű biró, akadémiai tudós és egyetemi tanár, leleményes ügyvéd, szigorú és tekintélyes hivatalfönök, híres parlamenti dabatter, a milyen bájos, épen olyan erélyes rendőrkapitány is, de azért a versenyt mégis általánosan nagyon egyenlőtlen fegyverekkel vívná a két nem, s nincs kétség benne, hogy a veszteséget a női méltóság, a családi élet és az idealizmus nemes világa szenvedné.

Meglehet — én ugyan nem hiszem — hogy ha két évszázad múlva a Mária Dorothea-egyesület akkori fényes palotájának ter-

mében nekem egy utódom ugyanezen tárgyról tart majd fölolvasást és ha fölkutatja a megfakult betűkből nekünk, mostani embereknek, a tárgyra vonatkozó gondolatainkat: az akkori hölgyközönség tapsai között fogja a kérdés ilyen fölfogását elmúltnak és túlhaladottnak nyilvánítani. De ha úgy lenne: akkor én örvendek, hogy nem az utódom vagyok, hanem annak az elődje és hogy most, nem pedig kétszáz év múltán beszélhettem a magyar nők előtt a magyar nő jogairól.

Budapest. *Dr. Csiky Kálmán.*

MIÉRT ÜNNEPELTÜK MEG A NÉPOKTATÁSI TÖRVÉNY SZENTESITÉSÉNEK HUSZONÖTÖDIK ÉVFORDULÓJÁT.

(Második közlemény.)

III.

A mi számbavehető hazánkban a nemzeti nőnevelés terén a legutóbb lefolyt évszázad alatt történt, azt mind egyes egyedül az ezelőtt 25 esztendővel megalkotott népoktatási törvénynek lehet köszönnünk.

Milyen állapotban volt ez előtt száz esztendővel a magyar nemzeti nőnevelés ügye?

A lehető legsajnálatra méltóbb állapotban. A régi, magyar nemzeti szellemben működő apácza zárdák nagyobbára megszüntek, a fenmaradottak pedig az újabban szervezettekkel együtt idegen műveltség terjesztésének a szolgálatába szegődtek. A zárdákon kivül levő róm. kath. leányiskolák száma a mult század végén még igen csekély volt; a legnagyobb városoktól eltekintve, a leányok általában véve a fiukkal egy és ugyanazon tanító által, egy és ugyanazon tanteremben taníttattak; a nagyobb városokban működő rom. kath. leányiskolák és nevelőintézetek pedig követték az apáczák intézetének rosz példáját, daczára annak a királyi rendeletnek, a mely a magyarországi leánynevelő intézetekre nézve a jelen század elején a következőképen intézkedett:

«A leánygyermekek intézetei átaljában a kerületi főigazgatók alá rendeltetnek, és a nemzeti iskolák felvigyázóinak felügyeletére bizatnak, kik azokról bizonyos időben félesztendőnként

tudósítást adnak be a királyi helytartótanácshoz az említett főigazgatók útján. A mi pedig a házi rendet és fenyítéket illeti: az apáczáktól fognak függni, ezekre lévén az ilyetén zárdai iskolák vezetése bízva. Az apáczáknak pedig erősen meg kell hagyni, hogy ne csak alkalmatos tanítókat rendeljenek iskoláikba, hanem a rend ujoncz tagjainak felvételénél a *magyar nyelvre* is figyelmezzenek.» «Hogy pedig sem a közönséges, sem a különös oktatásokban az alkalmatos tanítóknak valaha szűke ne legyen, vagy nehogy ezeket más tartományokból kényteleníttessék az ember híni; a királyi akadémiák mellett olyatén intézeteket kell állítani, hol mások nevelésére szánt fejér személyek a czélirányos tudományok s mesterségek tanulásában és tanítás módjában gyakoroltassanak és megerősíttessenek.»

Zárdáinkban azonban e királyi rendelet azon egyik sarkalatos követelményének, hogy hazánk leánygyermekei magyar tanítónők által oktattassanak, nem tettek egészen az 1875-ik évig kellőképen eleget. Pedig *Szilasy János* az 1827-ik évben kiadott «Nevelés tudományában» a királyi rendelet megtartására imígy intette apáczáinkat: «Mily igazságos s hasznos rendelések a fentebbiek. Vajha minél előbb teljesíttetnének, kivált a *magyar nyelvre* nézve, hogy már valahára megszünnék hazánkban az a fogyatkozás, mely miatt a magyar leánykák nevelését rendszerint oly külföldi személyekre kell bízni, kiknek sem tudománya, sem erkölcse, sem nevelői ügyessége, sem a szülők, sem a hatóság előtt nem eléggé ismeretes.»

Nem vették figyelembe zárdáink az említett királyi rendeletnek azon intézkedéseit sem, a melyek a magyar nyelv tanulását nemcsak a közrendiek leányaira, hanem úgy a polgári- és köznemesi szülők gyermekeinek, valamint a főrendiek leányaira nézve is egyiránt kötelezővé tették. Érdekes a mai leányiskolák tanitóira nézve megtudni azt, hogy miként irja elő az 1806-dik évi királyi rendelet a főrendiek leányiskoláinak a tantárgyait:

«Azoknak, így szól az iskolai rendszer, — kik felsőbb rendü szülőktől származnak, a következőkre kell oktattatniok, tudniillik: a hittudományra, az Isten, fejedelem, szülők, felebarátok és önmagok iránt való kötelességekre, a becsületes és tisztességes maga-

viseletre, a magyar-, német-, franczia-könyvek vagy írások olvasására, a helyesirás törvényeihez szabott kézirásra, a számvetésre, a bibliai történetekre, a magyar koronához tartozó országok geografiájára s történeteire, végezetre azon asszonyi munkákra, melyek az ily rendü fejér személyekhez illenek és az ő jövendő állapotjukhoz vagynak alkalmazva.»

Ámde elszomorítólag hatott minden egyes hű fiára e hazának, hogy leánynevelő intézeteinkben a magyar nyelvnek, a magyar földrajznak és történelemnek a tanítása teljesen el volt az 1868-ik évig hanyagolva.

Zárdáinkban és más egyéb előkelőbb leánynevelő intézeteinkben a jelen század első felében a főranguak leányaikat idegenek által, idegeneknek neveltették, s a középrend utánozta őket, vagy egyáltalában elhanyagolta leányainak kimüvelését. Tanultak ugyanis a leánykák mindenfélét az intézetekben: két, három idegen nyelvet, szépirást, természetrajzot, természettant, világtörténelmet, földleirást, számtant, vallástant, sőt a felső osztályokban a zenén, rajzon, tánczon és női-kézimunkákon kívül még egészségtant, mithologiát, háztartástant, logikát és esthetikát, sőt még illemtant is; ámde mind idegen nyelven; mert maguk a zárdák és leánynevelő intézetek vezetői és tanitónői között csak elvétve akadt egy-egy magyar, avagy olyan, a ki nemzeti nyelvünket tudta s irodalmunkat ismerte és ezért becsülhette volna. Hosszú, beható kutatásom ideje alatt csak egyetlen egy olyan leánynevelő intézeti szervezetre akadtam, a mely nemzetünk nyelvének, irodalmának és történelmének az ismertetését századunknak már az első felében feladatául elismerte és értesítőjében nyiltan kitűzte és ki is hirdette. És ez az intézet *Budán* működött, *Folnesics Lajos* vezetése alatt. Érdekes értesítőjének a czíme: «*Winke für weibliche Erziehungs-Anstalten meines Vaterlandes.*» *Ofen 1815. Gedruckt mit königlichen ungarischen Universitäts Schriften.*»

Nem kevésbbé elszomorító tény gyanánt kell felemlítenünk azt is, hogy a mult században majdnem egészen megszünt országszerte hazánkban a magyar reformatorok által, különösen pedig a brassói *Honther* által szervezett olyan leányiskolák intézménye, a

melyekben a polgárság és a köznemesség leányait nemzeti szellemben nevelték és oktatták, és hogy ezek helyébe is csak olyan idegen műveltséget terjesztő magánjellegü leánynevelő intézetek léptek, mint a minőkről már fentebb megemlékeztem.

A XVI. század közepe óta már imitt-amott működő protestáns leányiskolákról és nevelő intézetekről az 1646-ik évi *szatmárnémeti* zsinat V. végzése igy szól:

«*Minthogy a Krisztus országában a nemek közt semmi különbség nem létezik, hanem mindkettőnek üdve egyenlő tekintetbe veendő; valamint figyermekek taníttatására falunkint és városonkint latin iskolák állíttattak, úgy a leány vagy nőgyermekek számára is, a mint azt a helyek alkalmas volta engedi, nemzeti iskolákat kell nyitni, a melyekben azok olvasni, és ha nekik és szüleiknek is az volna ohajtásuk, — irni is tanuljanak; hogy ekképen és ennek segélyével, a biblia és más hasznos s az ő felfogásokhoz alkalmazott könyvek olvasásából, az idvességes tudományban és kegyesség gyakorlatában könnyebb és szerencsésebb előmenetelt vehessenek.*»

A szatmár-németi zsinatnak ezt az intézkedését Gelei kánonába is fölvette a protestáns egyházi hatóság azzal a megtoldással, «*hogy a leányiskolákban nem férfiakat, hanem szelid, kegyes és tudományokban jártas nőket kell a tanításra alkalmazni, ha ilyenek találhatók. Ezek hiányában feleséges kántorok vagy lelkészek is végezhetik a tanítást.*»

A tanitónőkkel ellátott, régi protestáns leányiskolák közül megemlíthetjük: 1. a *debreczenit*, hol egészen az 1725-ig túlnyomó számban nők oktatták és nevelték a leánykákat, 2. a *losonczit*, hol már 1608-ban nyoma van a tanítói intézménynek, 3. a *pápait* és 4. a *pozsonyit*. Ezekben az intézetekben azonban a mult század vége felé már mind csak férfitanítók működtek.

Hogy mennyire elhanyagolt állapotban volt hazánk nőnevelés ügye a jelen század első felében, erről különben eléggé meggyőződhetünk, ha elolvassuk azoknak a lelkes hazafiaknak a felszólamlásait, kik a nemzet legnagyobb veszedelmét látták nőnevelésügyünk idegenszerűségében és más egyéb gyarlóságában.

Már az 1825-dik országgyűlés alkalmával imígy fakadt ki az egyik követ leánynevelésünk akkori rendszere ellen: «Magyar ifjakat akarnánk nevelni? S kiktől születnének ilyenek? Mostani leánykáinktól? Hiszen ezek a szánakozásra méltó teremtések országunk mai helyzetében abban tartják a nevelést, hogy ne magyarul, hanem más nyelven beszéljenek, s ha ez megvan, már egy ága ez rájok nézve a pallérozott nevelésnek. A leánynevelő intézetekben szó sincsen a magyar nyelvről, e helyett olyan dolgokat tanultatnak velök, melyeket a publikum sem tud; azonban azt nem tudják, hogy melyik vármegyében születtek, holott a magyar hazai dolgok ismerete nagyon erősen kötné őket az országhoz és magyar asszonyokká válván, idővel magyar hazafiakat nevelnének.» — Ámde sem ez a felszólalás sem pedig a régebbiek, a melyek már a mult században is erélyesen követelték, hogy a magyar nőket kell az irodalomnak megnyerni, nem ébresztették fel a nemzetet halálos közönyösségéből. Egyedül *Fáy András* kitartó és szivós, tervszerű irodalmi tevékenységének köszönhető, hogy az 1836-dik országgyűlés alkalmával nyugalmából felriasztott nemzet jelesei a nemzeti nőnevelésügy kérdései fölött komolyabban elkezdtek elmélkedni. Fáynak a nőnevelésügyről írt eszméi nem hangzottak el hiában. Egész iskola keletkezett irodalmunkban, a mely a nőnevelés kérdéseivel is foglalkozott és a melynek vezérlő szelleme Fáy András volt. *Wesselényi Miklós* báró, *Hetényi, Héthegyi Erzsébet, Bitner-Thurzó Zsófia, Karacs Teréz, Mayer István, Ney Ferencz,* mind hűséges munkásai valának a nemzeti nőnevelés ügy elméletének. Még a nemzet nagy költője *Vörösmarty* is beállott a nemzeti nőnevelés ügy emelésének munkásai közé s megirta «*Az uri hölgyhöz*» címzett, lelkeket megrendítő ódáját. S maga *Széchenyi István* gróf is imígy biztatta nemes feladatuk teljesítésére a magyar nőket: «*Ti viszitek karjaitokon az életbe a kisded növendékeket s jó polgárrá nevelitek; a ti nemes tekintetetekből szí a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai, mely nélkületek, higyjétek, ki nem fejlik soha, vagy nem sokára elhervad; mert ti vontok minden körül bájt és életet. Ti emeltétek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót.*»

A legérdekesebb, és egyuttal a legtanulságosabb a negyvenes években megjelent nőnevelésügyi művek közül *Fáy Andrásnak* az a két műve, a melyek közül az egyik 1840-ben az «*Athenaeum*» czimü folyóiratban, a másika pedig az 1846-dik évben az «*Életképekben*» jelent ment.

Az előbbi, melynek teljes czíme: «*Hazánk nőnevelésének, nevelő intézetei javításának elméleti és gyakorlati alapfogalmai, dióhéjba szorítva s különös tekintettel a nemes és főbb polgári leánykákra.*» Külön kiadásban is megjelent 1841-ben.

Fáynak ez a műve szolgáltatta magának, Eötvös József bárónak is azt az eszményképet, a melyet az 1868-dik évi népoktatásügyi törvény megalkotása és végrehajtása közben szem előtt tartott. Ugyanezért e mű tartalmának részletes ismertetését a jelen alkalommal annyival is inkább helyén valónak tartom; mert nézetem szerint annak a megitéléséhez, hogy mennyire haladt előbbre nemzeti nőnevelésügyünk a népoktatásügyi törvény szentesítése óta, nemcsak a régi állapotoknak, hanem a már jó előre megállapított nevelésügyi eszményképnek az ismerete is megkivántatik.

A legtökéletesebben megtaláljuk Fáy Andrásnak a nőnevelésügyről írt művének a kivonatát *Badics Ferencz* «*Fáy András életrajza*» czímü művében, a melyből itt a következőket idézem:

Előre kijelenti Fáy András könyvének előszavában, hogy nem akar új rendszert felállítani, mert, «oly szembeötlő közidvű elveknél, miket a legközönségesb elme is felfoghat, de előitéletek, rögzött megszokás, folyó divat s általános indolentia akadályoznak életbe, tettekbe léptökben, nem új eszmékre, rendszerekre van szükség, hanem emlékeztetésekre, sürgetésekre.» Gyakorlati használás a czélja s ezért szüléknek s lelkiismeretes nevelőnéknek kiván írni, hogy jövőre egy-két hibával kevesebbet kövessenek el a nőnevelés körül. Nem a külföldről vesz példákat, hanem a hazai életből merített tapasztalásaira épiti elveit, mert «ki magyar életre kiván hatni, javaslatinál magyar földön, magyar éghajlat alatt, földiei közt járjon.»

A hibák felsorolásánál a nőnemnek nem kisebbítésére, hanem inkább emelésére czéloz, s azon érdemet és becsültetést kivánja

neki megadatni, mely őt «fenséges rendeltetésénél fogva» megilleti. Élesen kikel a divatos felfogás ellen, mely a nőbecsülés alatt nem ért egyebet hitvány társalgási udvariasságnál. A divat franczia eredetü. A középkori nőtisztelet helyébe. XIV. Lajos kora ülteté az u. n. franczia galantériát, mely «a nőnemet lehizelgi méltósága trónjáról s kiskorúságra kárhoztatá». E zsarnoki divatnál — úgymond — ma is gyermekes, gyakran nevetséges kiváltságokat engedünk a szépnemnek; mosolyogva, enyelegve, bohóságokkal, tréfákkal, mindennel mulattatjuk őt, csak komoly valódi tárgyakkal nem; mert megunnia magát a szép gyermeknek nem szabad; félnapon öltözni hagyjuk őt, hogy a másik félen csodálhassuk bájait, s angyalnak, napnak, holdnak nevezgethessük. S mi több, hogy e bájos mulatozásra a szép gyermekkel több időnk maradjon, vagy testét-lelkét varázs kiskorúságából ki ne rántsuk, szivesek vagyunk őt nemét illető kötelességei alól is fölmenteni. Fáynak nemesebb fogalma van a női méltóságról; *önérzetet* kell a nőben ébreszteni a nevelés által, s «mihelyt a lelkes magyar nő nem külső bájaiért, hanem erényeiért kiván becsültetni, mihelyt viszont ő is az ifjúban nem a jó tánczost, guitárost, mulattatót, hanem a lelkes, a jóért, szépért, nagyért lángoló magyar ifjat becsülendi, majd ez is megszünik a hiuság visszhangja lenni! Mily lelkessé birná alkotni a nőnem, részvételével, javallásával vagy kárhoztatásával a honnak fiait!»

Valóban itt van tehát az ideje, hogy a nevelésügyet rendezzük. Hiába alkotnak büntető-törvénykönyvet, nyugodt lélekkel nem büntethetünk, míg a nevelés hiányait nem pótoljuk. Emberibb dolog megelőzni a vétket, mint büntetni a történteket.

Hiába örülünk a magyar nyelv és nemzeti szinházról hozott törvényeknek is. «*Leszünk-e mindaddig magyarok, míg nőinknek legnagyobb, rangosabb, vagyonosabb része, idegen nemzetü nevelőnéktől neveltetve, nem ízeli azt, mi hazai, házi nyelvül idegent fogad, idegen nyelven társalkodik, a müveltséget idegen szokások, divatok követéseiben keresi; magyar játékszinbe vagy nem jár, vagy nem mutatkozik benne, honja hiányait, a helyett, hogy javítgatni segítene, szivesen veszi ürügyül*

arra, hogy magát hazája iránti némely kötelességek alól feloldottnak tekintse.»

E bevezető elmélkedések után fog csak Fáy tulajdonképeni tárgyához. Azt mondja, hogy a nőnemnek mint általában minden embernek az a hivatása, hogy boldog legyen és boldogítson. E hivatás legtöbb eszköze a nevelés körébe tartozik.

Ilyen a boldogságra nézve 1. *a sorsával és annak viszonyaival való megelégedés.* A leány legkevésbbé tudja mi sors vár rá, olyan jellemi hajlékonysággal kell tehát nevelni, hogy minden körülménybe könnyen bele tudja magát találni. Szoktatni kell nélkülözésekhez, lemondásokhoz. Nem helyes az ily anyai beszéd: «Ki tudja, mi vár szegény leányra, hadd élje világát, míg módja van benne!» A kedvkereső kényeztetés ép oly káros hatású, mint a vagyonfitogtatás csupán «kérő-édesgetésül». Mennyi elégületlenség származik ebből! A boldogtalan házasságokat nagyrészt a női hajlékonyság hiánya okozza. A régi megszokott örömök után eseng, s ha férje nem teljesítheti, kedvetlenség, szemrehányás, boldogtalanság a vége. Ezért fázik oly sok fiatal ember a házasságtól. A férfinemnél is illő, sőt szükséges a kedvkeresés, kimélés, józan engedés, de a nőnemnél mellőzhetlen e lelki hajlékonyság; nem hindosztani szolgalelküség ez, — «hanem azon asszonyi kedves lágyság, engedékenység, mely a nőnemnek érzelmi biztos tapintatánál fogva annyi bájt kölcsönöz, s ezen bájnál fogva annyi hatalmat vív ki számára, mennyit nem bírna kivívni jogok egyenlősége, testi erő, fegyver s bármi külső hatalom.» Fáy nem barátja sem a kalapos, sem az emancipált nőknek, kik családi és polgári jogokat követelnek; legszebb jelenségnek tartja, ha a nő otthon s nem a világban keresi az örömöket, s otthonát soha meg nem unja.

A nőnem boldogságának 2-ik forrása Fáy szerint: *«öntudata, érzete a teljesített viszonyi kötelességeknek, s ebből eredő szívnyugalom.»* A nőnem munkaköre szűk, de nem csekélyebb fontosságú mint a férfiaké. Korán bele kell a lánykába csepegtetni a kedvet a házi foglalatosság iránt. A nevelés ideje mintegy előszobája legyen a valódi életnek; e részben nagy hibát követnek el a nevelőintézetek, midőn a leányt csak arra készítik elő, hogy ügyes legyen

«szerencséjét» kivánni, de nem arra, hogy jövendő kötelességeit teljesíteni tudja. Főelv a nőnemre, hogy szeresse az örömet, de ne vadászsza azt; a ki csak kényszerűségből teljesíti neme kötelességeit s unatkozik házi körében, az «irányt vesztett természeti hivatásában, s hivalkodásnak adá áldozatúl földi boldogságát.»

Hogy a nő hivatásának másik részét, a boldogítást megvalósíthassa, szükséges ismerni: 1. *a női viszonyt és kötelességet.* A fiatal nőnek tisztán kell tudnia, éreznie, mily fontos lépést tőn a házassággal, s hogy a kölcsönös türelem a házas élet első feltétele; ismernie kell az eszközöket, mikkel férjének becsülését és szeretetét megnyerhesse s meg is tarthassa. A kölcsönös hűség tágítása borús kórjelensége az újabb időknek. Szükség — úgymond — erősen lelkébe vésni a leendő nőnek, némi borzalmat is támasztva abban, hogy a házassági elválások legtöbbnyire gyalázkodással, s a jó hírnév csonkulásával járnak, és sírjai a boldogságnak.

2. *Az anyai viszony és kötelesség* a legfontosabb mindenek közt, melyet ösztönből még az állat sem mulaszt el. S nőink közt hányat nem ferdit el a divat és hiúság. Dajka szoptatja a gyermeket, idegen gouvernante neveli s cselédje ápolja. De hát így van, ha senkisem figyelmeztette a nőt a maga és gyermeke egészségének megóvására, s az első behatások veszélyeire. Itt aztán elősorol a hazai életből vett többféle hanyagságot és fonákságot; ügyelni kell a cselédszobára, hol a gyermek forog, a nevelők megválasztására nem kell ámítások által enyelegni a gyermekekkel, rendes étkezéshez kell őket szoktatni, s a szülék iránti kegyeletet megóvni.

3. Hogy a nő *a háztartási vagyis gazdasszonyi viszonyt és kötelességet* kellőleg teljesíthesse, kettő szükséges: kedv és hozzáértés; amazt korai szoktatás, emezt gyakorlat által kell a nőnek sajátjává tenni. Nem azt kivánja, hogy a nő maga süssön-főzzön, hanem hogy tudjon felügyelni. Mennyi bajnak forrása, hogy a nő nem tud *józanúl költeni*, s mégis mennyire elhanyagolják az élettudomány e főczikkelyének tanítását. Meg kell tanulni a különbséget a szükséges hasznos és élvezeti kiadások közt, s ezekhez képest a költekezésben egyensúlyt kell tartani. Majd képeket rajzol

a rendetlen gazdaasszony házi köréből, megrójja a könnyenélés divatát s azon előitéletet, hogy gazdasági s gazdasszonyi dolgokban megvetjük az elméleti szabályokat, s végül a hiuságot és álszemérmet, melynél fogva átallunk szegényeknek látszani stb.

4. *A polgári viszonyból folyó kötelesség*, ha mindenkor üdvös, most hazánk felvirágzására a legelső. Megrójja azon előkelő nőket, kik lenéznek mindent, a mi hazai, holott az ő szégyenök is, hogy sokban hátra maradtunk. Élesen kikel külföldieskedő szokásaik, élet- és viseletmódjuk ellen. De másrészt elég tárgyilagosan elismeri, hogy ennek nem csupán az idegen majmolása az oka, hanem az a nyerseség, ízetlenség is, mely a magyar alkotásokat, tetteket bélyegzi, s gátolja nemzetének pártolását. Irodalmunknak fele személyeskedő polemia; a nemzeti tánczot a legficzamítóbb figurákkal s szemetfárasztó robotban járják; ellenben a szép nemzeti dalokat elhanyagoljuk, szinházunkban gyakori a szerep nem tudás, lanyha az előadás, a nemzeti ruha kezd tarka lenni, a társalgási modor nem elég finom, a megjelenés nem elég ajánló. De mindez nem szolgálhat ürügyül; a magyar nőtől elvárható, hogy tisztelje a hazai életet, s szeresse a hazát még elmaradásában is, beszélje nyelvét, pártolja irodalmát, s magyaroknak nevelje gyermekeit. Ám tanulja a mivelt külföld nyelveit, barátkozzék műveltségével, de ne nemzetiségünk rovására, mert ez a hálátlanság mellett nevetséges hiuság. Végül azt ajánlja a nőknek, hogy *alakítsanak egyesületet* a nemzeti nyelv társalgásivá tételére.

5. A nő *társalgási viszonyából* folyó kötelességek: legyen szelíd, nyájas, szemérmes; a férfiaskodás épen nem bájoló kinövése a hiúságnak. Hibás vélemény, hogy a fejkötő feloldja a nőt azon korlátok alól, melyek a hajadont kötik. Jól válaszsza meg barátnéit; nem elég bírnia a tiszta erkölcsöt, hanem a látszatnak is olyannak kell lenni, hogy a világ ellenkezőt ne higyjen; az emberiség kegyeleteit tiszteletben tartsa, ilyenek: a vallás, öreg kor, király, nemzet, felsőbbség, rokoni és baráti szeretet stb. A jelen század egyik főmételyének tartja, hogy e kegyeletérzések kivesző-ben vannak, miért a mult századi bölcsészeket okolja, kik sok jót lerombóltak, s helyettük nem tudtak pótlékot adni az emberiség-

nek. Ezután párhuzamba állítja a *míveletlen, az álmívelt, túlmívelt s a valódi mívelt asszonyt,* ez utóbbinak vonásait az eddigiek alapján úgy jelölvén meg, hogy mindenben igazat kell adnunk Fáynak. Főgondot ajánl a *rang- és gazdagság hiúságának jó irányba terelésére,* korlátozni kívánja a szokást, hogy a leányt, mint eladó portékát elhurczolják, hol mulatni lehet; természetességet ajánl a modorban, szerénységet a ruházkodásban stb.

A nőnem rendeltetését és kötelességeit így elsorolván, kimondja főelvül, hogy ezek teljesítéséhez *testi erő és egészség szükségesek,* mert csak egészséges testben lakhatik ép lélek! Házi foglalatossággal kell ápolni az egészséget, s inkább tisztes pártában hagyni a betegest, mintsem általa egész nemzedéket megrontani.

A női kötelességek közül a nőit és anyait az anya oktatására kívánja bízni, a többit pedig egyéb ismeretekkel együtt a leánynevelő-intézetekben óhajtja taníttatni. «*Nem tudományos nevelés* kell a nőnek, hanem józan elmét, ép itélő tehetséget és meg nem vesztegett, irányt nem tévesztett érzelmet, finom, mívelt tapintatot világ folyása és illedelem iránt, képező nevelés, sőt a nevelés tudományos tanulmányainak is ezekre szükség munkálniok.» Az ész és szív képzését párhuzamosnak kívánja, mert ezen arány felbomlása itt még veszedelmesebb mint a férfi nemnél.

A mai nevelőintézetek e feladatnak nem felelnek meg, mint magánintézetek nagyobb áldozatokra nem is képesek; a házi nevelésnek a nőre nézve sok előnye van, de sok hátránya is. Fáy tehát *országos költségen* akar felállítani oly *nevelőintézetet,* mely a czélnak teljesen megfelelő módon rendeztessék el. Terve a következő:

1. Mindenekelőtt országos költségen egy *nevelőnéket képező intézetet* kell felállítani Pesten, s melléje gyakorló iskoláúl egy *országos nenelőintézetet;* mindkettőre egy országos választmány ügyelne fel,

2. Ezenkívül a vidéknek egyelőre elég lenne az *ország négy kerületében* egy-egy nevelőintézetet szintén közköltségen állítva. Ennek tanítói a pesti intézet növendékei lennének, sőt magánintézetben is csak ilyeneket, vagy legalább ott alkalmasaknak itélteket lehetne felvenni.

3. Az intézetek nagy városokban állíttassanak fel, de a gazdasszonyi dolgok gyakorlati megismerése végett mindegyiknek legyen egy külvárosi *majorja is.*

4. A nevelő egyedek magyarok, vagy legalább olyanok legyenek, kik hosszas köztünk lakás alatt hazánk nyelvét, életét, szükségeit jól ismerik; tanítási nyelv a magyar, gyakorlati a német.

5. A kiképzési idő négy év, kevesebbre nem szabad felvenni, különben nem sok látszata lesz a bekukkanásnak.

6. A növendékek száma egy intézetben legfeljebb 40—50, de mindenesetre meghatározott legyen.

A tanítás tervét illetőleg általánosságban megjegyzi, hogy a szorosan elméleti tudományok nem nőnek valók, csak az életbe vágók, mert *a valódi élet az ő hivatása;* a szószerint való tanulást mellőzve, a legfőbb pontokat kell összefoglalni, s a közéleti fogalmazásokban gyakorolni a növendéket.

Az egyes tárgyak a kövezők: vallás- és erkölcstan, magyar- és német nyelv és irodalom; a franczia nyelv csak megszorítással; földleirás különös tekintettel hazánkra, természettan és történelem főbb vonalakban, emitt a háború-krónika mellőzésével a jelesebb nők kiemelése; rövid *egészségtan*, és czélszerű *testgyakorlás, elméleti* (a józan pénzköltést is itt tárgyalva) és *gyakorlati háztartás*, életbölcseség (a társalgási illem, emberismeret stb.); himzés és főkép varrás, s a szokott rendkívüli tárgyak.

Ezek tanítására s iskolán kívül megismerhetésére pedig legelőször is czélszerű tan- és olvasókönyvek szükségesek, melyek megírására lelkesen buzdítja a hozzáértőket.»

Fáy András ezt a művét az 1840-dik országgyűlés által kiküldött népnevelésügyi bizottság elé is beterjesztette, s ez figyelmére is méltatta a nagy szabású tervet, ámde azért e munkálat is csak a jámbor óhajtások közé rekedt; mert az 1843-iki országgyűlésen a közoktatásügyi bizottság javaslatai még csak a napirendre sem kerültek. Ugyanazért Fáy András tervezetét oly módon alakította át, hogy azt a társadalmi úton is meg lehessen valósítani; mert akkoriban már erősen megindult a társadalmi mozgalom a nemzeti nevelésügy érdekében is. Az átalakított munka czíme:

«Tervvázlata egy nőnevelőnéket képző intézetnek.» E mű az «Életképekben» jelent meg 1846 május havában. Fáy András ebben a műben ís ugyanazokat az alapelveket hirdeti, a melyek első munkáját áthatják; de a míg amabban csak leánynevelő intézetek tantervét közli, addig emebben részletesen kidolgozta az intézet szervezetét, sőt még a napi és a heti teendők tervét is; kijelelte továbbá azokat az utakat és módokat is, a melyeket a társadalomnak fel kellene használnia, hogy az első magyar nemzeti nevelőnőket képző intézetet létre hozhassa.

A tervezet azonban még az ily módon átalakított formájában sem valósulhatott meg; mert az a mozgalom, a melyet *Wesselényi Miklós báró* Kolozsvárott, meg *Teleki Blanka* és *Brunswick Terézia grófnők* Pesten megindítottak egy mintaszerű, magyar nemzeti szellemben működő leánynevelő intézet létrehozása czéljából, egyelőre meddő maradt. Mindössze is csak két olyan leánynevelő intézet keletkezett a negyvenes években hazánkban, a melyek Fáy András eszméinek megvalósítását tűzték ki feladatul. Ezeknek egyike Debreczenben működött rövid ideig *Steinacker Gusztáv* jeles pædagogusunk vezetése alatt, a másika pedig Miskolczon állíttatott fel az ev. ref. gyülekezet által s a melyet aztán *Karacs Terézia* fáradhatlan buzgósággal virágzásra is emelt.

Nőnevelésügyünk javulásának szerénységében a legbuzgóbb ügyfelek is évről-évre csalódtak; ámde legkeservesebben esett reájok nézve az, a mi hazánkban az ötvenes években nemzetünk ezen ügyére nézve is bekövetkezett. Az 1848. országgyűlés ugyanis nem segíthetett sem a közoktatásügy általános állapotán, sem pedig a nemzeti nőnevelésügy szomorú helyzetén; mert alig hogy működését megkezdette, kitört a szabadságharcz, a melynek gyászos vége, a fegyverletétel, megtörte sok időre a nemzet erejét.

Közigazgatásügyünk vezetése minden ízében az osztrák kormány vezetése alá került. És ez a kormány el is követett mindent, hogy az iskolaügyet felhasználja arra:

1. hogy a közoktatásügy vezetésével hatalmukba ejtett eszközök segítségével eltöröljék, megsemmisítsék a magyar nemzet államalkotó erejét,

2. hogy a monarchia többi nemzetiségével együtt a magyarságot is beleolvaszszák a németség tömegébe,

3. hogy a serdülő nemzedékben elfojtsák a szabad szellemet, nehogy valaha ujra kedvet és erőt érezzen a magyarság az absolut kormányzattal való szembeszállásra.

Ámde, hála a Gondviselésnek, ezeket a czélokat az osztrák kormány mind csak olcsó szerrel s oly módon akarta megközelíteni, hogy a magyarországi közoktatásügyi kiadások minél kevesebb pénzébe kerüljenek az osztrák császári kincstárnak.

Nemzetünk megsemmisítését czélzó törekvése egyiránt meg volt úgy a *Geringer* által már az 1849-ik évben kihirdetett «Organisations entwurf» paragrafusaiban, valamint a gróf *Thun Leo* által készített és az 1855-dik évtől kezdve hazánkra nézve is kiterjesztett «Politische Schulverfassung» intézkedéseiben. Szerencse volt azonban kezdettől fogva az a magyarságra nézve, hogy az osztrák kormány fő gondja nem az volt, hogy a közoktatásügyi rendeletek végrehajtását kellőképen ellenőrizze, hanem az, hogy a magyarországi iskolaügy vezetéséből minél több hasznot hajtson és hogy az amugy is gazdag ország iskolaügyére minél kevesebbet költsön.

A miként az ötvenes évek statisztikájából kitünik, az osztrák császárság költségvetésében, közmivelődési czélokra átlag véve évenkint hat millió forint volt felvéve, a melyet a császári kincstárból utalványoztak ki. Ebből az összegből azonban hazánk közmivelődési czéljaira még azokban az években is, a melyekben a legbővebben mérték ki számunkra az osztalékot — mindössze is csak 69 ezer forint jutott, holott egyedül csak a magyarországi iskolákra és más egyéb közmivelődési intézetekre kivetett császári adóból évenkint 200 ezer forintnál is több folyt be a bécsi kincstárba, nem is említve, hogy az ötvenes években az úgynevezett «Tanulmányi alapnak» akkoriban nem épen csekély összegeket kitevő «fölöslegei» is a helyett, hogy hazai intézeteink javítására fordíttattak volna, minden titkolódzás nélkül, erőszakoskodó atyáskodásból a bécsi tudományos intézetek pénztárába jutottak.

Budapest.

Péterfy Sándor.

AZ ADOMA LÉLEKTANI ÉS NEVELÉSTANI SZEMPONTBÓL.

(Befejező közlemény.) *

Az adoma hatása nemcsak annak tartalmától és alakjától, hanem az adoma előadójától is függ. Vannak emberek, kik jó élczeket tudnak gyártani, de hiányzik az előadó képességük. Az iskolában tanulják és gyakorolják (legalább kellene gyakorolni), az elbeszélés mesterségét, de hogy valaki jól tudjon elbeszélni, ahhoz természetadta képességek is kellenek. Ép beszélő szervek, kellemes hang, élénk itélő képesség, fantázia, jó emlékező tehetség, élénk világos ész, jó kedély, ezek azok a kellékek, a melyekkel a jó adomázónak birnia kell.

Az adoma elbeszélőjének az előforduló ellentéteket, a kiváncsisággal várt fordulatot kellő hangsúlylyal, kellő hangszínezettel, megfelelő melegséggel kell előadnia. A ki a lényegest a lényegtelentelentől nem tudja jól megkülönböztetni, a ki a fogalmak viszonyait felcseréli, összezavarja, a ki a pointtel kezdi meg az előadást, az ne lépjen fel, mint adomázó.

Az elbeszélőnek nem szabad az adomákat akkor előadnia, mikor ő akarja, hanem midőn a körülmények, a viszonyok a társalgás menete azt megengedi. Ha az adomában előforduló képzetek kellő viszonyban állanak a korszellemmel, a társaság viszonyaival és hangulatával, akkor az adoma tetszésben részesül. Az adomák is alá vannak vetve a divatnak, és elévülnek, ezt az elbeszélőnek mindig szem előtt kell tartania.

A társaságban gyakran találkozunk oly emberekkel, kik hiúságuknál fogva minden áron tündökölni akarnak elbeszélő tehet-

* Az első közleményt lásd folyóiratunk mult havi füzetében. *Szerk.*

ségükkel, a nélkül, hogy azzal valóban birnának; ezek hasonlítanak ahhoz, ki csak az ágyúról szóló adomát tudta és mindig azt akarta elbeszélni. Mit csinált? Valaki erősen becsapta az ajtót, erre így szólt a jeles úr: Ez az ajtó oly lármát üt, mint egy ágyú; ad vocem ágyú, elmondta az ágyúról szóló adomát. Az óra 12-őt ütött, megszólaltak a nagy harangok. Ép oly hangja van a harangnak, szól most a korlátolt eszű adomázó, minha ágyúérczből volna, és ismét előadta adomáját. Ekkor a közönség észreveszi az erőszakoskodást, a szellemi szegénységet.

Az elbeszélőnek nem szabad ugyanazon társaságnak a már egyszer előadott adomákat elbeszélnie, különben megeshetik vele, hogy megunják és kinevetik. Erre vonatkozólag legyen szabad a következő adomát elbeszélnem.

A weimari nagyherczegnek szokása volt mindenkinek ugyanazon két talányt feladni; és pedig 1. Mit tenne ön, ha fogorvos volna? Erre az volt a felelet. Én akkor az idő fogát húznám ki. 2. Mit tenne ön, ha buvár volna? Erre a következőleg kellett felelni: Akkor az örökkévalóság tengerébe merülnék. Egyszer IV. Frigyes Vilmos, porosz király, látogatta meg a weimari nagyherczeget. Ott megmondották neki, hogy a nagyherczeg sajátságaihoz tartozik mindenkinek ugyanazon két talányt feladni. És valóban alig társalogtak pár perczig, a nagyherczeg megtette első kérdését. Mit tenne felséged, ha fogorvos volna? Erre a király egészen komolyan így felelt: Ha fogorvos volnék az örökkévalóság tengerébe merülnék. Az egész társaság alig tudta a nevetést visszatartani és a nagyherczeg jónak tartotta a másik talánynyal adós maradni.

A tanárok között is vannak olyanok, kiknek emlékező tehetségök gyenge és ugyanazon adomát többször is alkalmazzák. A tanuló ifjuság nevet, de a szegény tanár nem veszi észre, hogy nem az adoma, hanem az ő rövid esze felett.

Vannak elbeszélők, a kik az elbeszélés alatt folyton nevetnek, de a kivánt hatás mégis elmarad és miért? mert az elbeszélő a fő dolgot, a pointet nem a kellő módon hangsúlyozta, vagy azt egészen kihagyta. Mások kellő komolysággal beszélik ugyan el az élczet, de a hallgató kiváncsiságát, figyelmét nem keltik fel, mert

más szavakat, más fogalmakat használnak, mint a mivel az élczet kellőképen ki lehet fejezni.

Az adoma tartalmára nézve nagyon érdekes lehet, az előadó előadhatja kellő időben, kellő helyen, kellő hanggal; de ha a hallgató hangulata, felfogása nem áll összhangzásban az adomázóéval, akkor az adoma hatása zérusra szállhat.

Ha a hallgatónak nem volna ugyanazon természete, mint az elbeszélőnek, t. i. hogy neki is örömet okoz a váratlan, az ellentét, a tökéletestől a tökéletlenre való ugrás, a szójáték, az élcz, akkor az érdeklődés, a kiváncsiság, a hatás lehetetlen volna. Gyakran a hallgató, egyszersmind előadó. Adni és venni, az rendesen az adományozó jelszava. A hallgató műveltsége, kedélyállapota sokat számít.

Ha a hallgató az elbeszélőt tiszteli, szereti, akkor a rokonszenv folytán minden előadott adoma tetszésben fog részesülni, visszhangra fog találni; ha a hallgató ellenszenvvel, irígységgel hallgatja az előadót, akkor a legszebb adoma is hatás nélkül marad.

A legérdekesebb és a legszebb adoma, mihelyt nem talál megfelelő közönségre, szerencsétlen, mint a szerelem viszont szerelem nélkül.

Az adoma hatása a hallgató felfogásától, műveltségétől és képzeteitől függ. Ha az adomában oly viszonyokról van szó, melyeket a hallgató nem ért, a kellő apperceptió nem áll be, akkor a hatás lassúbb csekélyebb lesz, sőt el is maradhat.

Heresberg porosz miniszter Dohm kasseli statisztikai tanárnak a porosz államban állást akart szerezni; e czélból audenciát eszközölt ki számára Nagy Frigyesnél. De ez alkalommal figyelmeztette őt, hogy ne engedje magát zavarba hozni a fejedelem furfangos és meglepő ötleteivel.

A fejedelem első kérdése a következő volt. Mondja nekem, hol kezdődik a történelem? Azonnal felelt a tudós. Ott, a hol a mese megszűnik.

A tanár ily ügyesen kivágta magát, noha tudta, hogy azon kérdésre a felelet nagyon nehéz, sőt lehetetlen. Ily csattanós találó feleleteket csak egyenlő műveltségű társalgók adhatnak s mint a

társalgásnál, úgy az adománál is szükséges, hogy az adomázó a hallgató műveltségét mindig tekintetbe vegye.

Ha az adomákban előforduló képzetek a hallgatókban hasonló vagy ellenkező képzetekkel találkoznak, ezen eszmetársítás, ezen élénk szellemi élet, ezen megismerés örömöt, kedvet kelt, pl. ha hallgatjuk a következő adomát.

Egy foltozó varga, kinek nagyon kevés keresete volt, folyamodott a városi tanácshoz, egy szolga állomásért. Midőn ezt megkapta, így szólt: Foltozó szerszámaimat megőrzöm, hogy gyermekeim egykor lássák, hogy mily alacsonyan kezdettem életpályámat.

Ezen városi szolga büszke nyilatkozata a hallgató nevető izmaira hatást gyakorol, de még nagyobb lesz a hatás, ha a hallgatónak eszébe jut, a következő adoma:

Egy fejedelemnek nagyon megtetszettek juhpásztorának szavai, feleletei, ezért őt magához fogadta és később miniszterévé, hadvezérévé tette. Ezután sorba jöttek a fejedelemhez az irigykedők, az árulók, és megsúgták neki, hogy a pásztorból lett hadvezérnek van egy szobája, a hova senkit be nem bocsát, a hol bizonyosan a sok lopott kincs van, mert ő mindennap bemegy|abba a titkos szobába. A fejedelem kiváncsi lett és felszólította hadvezérét, hogy mutassa meg neki a szobát. Ez habozott, de végre engedett fejedelme parancsának és bevezette őt. A fejedelem csodálkozva látta, hogy a szoba üres, hogy csak egy fuvola van benne. Felséges uram, szólt a pásztor, e szobában őrzöm fuvolámat, hogy mindig eszembe jusson, hogy mi voltam egykor és hogy mivé lettem királyom kegyelme folytán, hogy soha gőgössé ne váljak.

A foltozó vargából lett városi szolga és a juhpásztorból lett hadvezér jellemének összehasonlítása a derültséget még élénkebbé teszi.

Az adoma hatása a hallgató felfogási képességétől, gondolkodása gyorsaságától is függ. Csak figyelemmel kell kisérnünk a hallgatók arczvonásait. Az egyik hallgat és az adoma befejezésénél azonnal nevet, mert azt gyorsan felfogta. A másik az elbeszélőre néz, száját tátja, ajkai mozognak, mintha beszélni akarna, mikor a csattanós befejezést hallja, még bámul, csak néhány pillanat

mulva nevet, mert később jött az apperceptio. Néha csak tiszteletből nevet, anélkül, hogy az adoma értelmét felfogta volna.

Az adoma hatása végül a hallgató véralkatától, hangulatától, egészségi állapotától is függ. Azon hallgatók, kiknél az élet erősebb működése, az erély magasabb és szabadabb felhasználása észlelhető, kik vérmes véralkattal, vidámabb kedélylyel birnak, több kedvvel, hajlandósággal birnak a nevetésre, ilyenek képezik az u. n. háladatos közönséget, mert ezek példája oly ragadós, hogy a többiek is nevetésre fakadnak.

A hallgatók között olyanokat is lehet találni, kik minden más által előadandó anekdotát, mint régit és ismereteset arczfintorgatással, mozdulatokkal visszautasítanak s ezáltal az egész társaság mulatságát elrontják. Ezen rossz szokás különösen megrovandó akkor, ha az illettő csak *hiszi*, hogy ismeri az adomát, de tényleg az ismeretlen előtte. Azért szokásos egyes társalgó körökben, hogy a közös pénztárba egy tizest kell fizetni annak, a ki egy régi már ismeretes adomát előad, és háromszor annyit kell fizetni annak, a ki egy előadandó adomáról azt mondja, hogy ő azt ismeri, de azt folytatólagosan előadni mégsem tudja.

De nem szabad elfelednünk, hogy minden hatásnak van határa, hogy a hallgató is elfárad és unatkozik, ha túlságos sok adomát hall egyszerre, azért az elbeszélőnek tekintetbe kell venni a hallgatók erejét, türelmét, kitartását. Némelyik elbeszélő hasonlít a zenélő órához, melyet csak fel kell húznunk és azonnal 10—12 darabot játszik el egymásután. De az adomázó tartson mértéket. Az adoma fűszerezi a társalgást, úgy mint a só, de azért a sok só tudjuk, hogy elrontja az ételt.

Lehet, hogy én is több adomát beszéltem el, mint a mennyit kellett volna, de véleményem szerint én szükség szerint használtam az adomákat, hogy ezek segítségével az elméletet gyakorlatilag megmagyarázzam. Másrészt az én főczélom nem az volt, hogy a t. hallgatóságot mulattassam, hanem az, hogy b. figyelmüket az adoma lényegére irányozzam és az irodalom ezen mostoha gyermekét a szalonba bevezessem.

Ha e mellett az első czélt is elértem, az csak a szives hallgató

egészséges természetének, kedélyének és jóságának tulajdonítható és ezen bizalom felbátorít engem arra, hogy értekezésemet még egyetlen adomával befejezzem.

Dubois Ábrahám arról volt nevezetes, hogy esztendőnként csak egyszer és pedig a budget tárgyalásakor szokott felszólalni a franczia törvényhozó testületben; ilyenkor beszédének, melyet rendszerint irásból olvasott fel, nem volt se vége, se hossza. Midőn egy ízben elég unalmas beszédét már egy óra óta olvasta, szomszédja megrántva kabátját, elég érthetően azt súgta neki: Hagyj ki beszédedből egy szakaszt, majd gondoskodom róla, hogy beszéded teljesen megjelenjék a hivatalos lapban.

Dubois szót fogadott, de beszéde tovább húzódott és nem akart véget érni.

Erre Dupin a parlamentnek gonoszkodó szólamairól hires alelnöke igy szól Duboishoz: «Allons, Abraham, encore un sacrefice!» és a szónok beszédét befejezni volt kénytelen. Hogy a t. hallgatóság türelemmel végig hallgatta előadásomat és hogy a tisztelt elnöknő engem nem szólított fel: «Ábrahám, encore un sacrefice!» azért őszinte köszönetemet nyilvánítom.

Budapest. *Léderer Á.*

A MŰVÉSZET SZEREPE A NEVELÉSBEN.*

Legalább is arra kérem a tisztelt közönséget, engedje meg, hogy röviden elmondjam, mit értek a *nevelés* szó alatt. Mert nagyon sokfélére lehet azt értelmezni.

Azt hiszem, hogy nevelni, a szó *való* értelmében nem egyéb, mint *lelkeket ébreszteni*, egyedeket fejlődésre *indítni*, megtaláltatni mindenkivel saját *én*-jét, s arra buzdítni, hogy a maga egyéni tulajdonait a maga törvényei szerint fejleszsze, hibáit pedig átalakítsa, hogy azok az egyed fejlődését többé ne akadályozzák. Nevelni tehát annyi, mint kedvet suggerálni a növendékben, hogy mélyebbre vessen, beljebb hatoljon saját énjében, s megtalálva lelke legmélyét, képes legyen magában a legnemesebb válfajt kifejleszteni.

Almafából narancsfát, burgonyából dinnyét, nádból tölgyfát nem lehet átidomítni; a ki azt megkisérlené, szörnyalakot hozna létre, de igenis azon vad burjánból, mely csak legelésre szolgált, a triticumból elő tudták varázsolni az emberek a búzát, a vad szőlőből azon édes, nemes gyümölcsöt, melyet ismerünk. Hogyan? a faj nemesítése által, a maga saját természete, törvényei szerint.

Ugyanezt lehet elérni az egyes emberekkel.

Hanem, hogy ezt elérjük, nem szabad tudatlan, bűnös kezekkel nyúlni az ébredő lélekhez, nem szabad összezúzni benne az akaraterőt, a jellemet, hogy azután mindeniket egy és ugyanazon mintába önthessük. A nevelésnek mindig belülről kell kifelé hatni. Az a külső hatalom, mely vas fegyelmének igája alá akar mindent hajtani, épen az éltető erőt töri meg az egyedben. Nem nevel, csak

* Felolvasta szerző a «Szabad Lyceum» márcz. 8. estéjén. Részletesebben fejtegeti szerző a *nemzetnevelésre* vonatkozó eszméit «*Hogyan lesz Magyarország*» című épen most megjelent érdekes tanulmányában.

dresszíroz. A gép színvonalára alacsonyít. Mert minden egyed éltető lelke a jellem, az akarat erélye, ez az önteremtő erő, melyet nem lehet mértani három- vagy négyszögek által meghatározni, mely egymással soha nem egybevágó, a mennyiségtannak sokkal felette áll, s egyedül az erkölcsi világban lelhető meg. Fensőbb élettel bíró erő az, mely minden egyedre nézve másképen oldható meg, sőt maga egy-egy ember is többféleképen oldhatja azt meg.

Azt hiszem tehát, hogy nevelni annyi, mint: *kedvet, buzgalmat önteni a növendékbe arra,* hogy magának *erős jellemet teremtsen* s az akaratot magában öntudatos hatalommá növelje. De ez még nem elég.

Azt hiszem, hogy a nevelés még ezen kívül azt is jelenti, hogy *a szív gazdagságát, a szív szerető képességét fokozzuk az egyedben.* Semmi nem hasonlít jobban a teremtő szellemhez, mint a szeretet. Mert az mindig ifjú marad, folytonosan megújul, éltet. A termékeny korszakokban, a mikor a nemzetek remek művekkel tették magukat halhatatlanokká, vagy feltalálásaik által gazdagították az emberiséget, a szív mindig gazdag volt, szeretni tudott. Ezért tudott teremteni.

Ne szárítsuk tehát ki a növendék szivét. Legyen egykor lelkes, tudjon szeretni! Ne legyen a szív többé csak ösztön nála, hanem tudatos erő, mely a lélek legszebb virágával, aktiv jósággal van felruházva, mely a még egészen kezdetleges és barbár egoizmusból átvezet a fejlettebb egyedek és társadalmak altruizmusához, a nemes önfeláldozáshoz, szóval a valódi szeretethez, a valódi élet szent forrásához.

Azt hiszem, hogy nevelni még ezenkívül annyi: *mint az egyedben a gondolkodó képességet a lehető legmagasabb fokra fejleszteni.* Mert a gondolkozó tehetség az erkölcsiség alapköve, emberi lényünk legmagasztosabb kiváltsága, az értelemnek azon ereje, melynél fogva önmagát, saját én-jét képes megtalálni minden tárgyban. Ez a szellemi élet eszközlője. A gondolkodás alkotja meg minden emberi lélekben az *ideált,* mely nélkül szellemi élet lehetetlen. Ezen ideált alkotják összes ismereteink és tapasztalataink, az örök törvényekről, az egész természetről, az élet czél-

járól, a jóról és rosszról képezett nézeteink, melyeket gondolkodásunk által megteremtettünk. Ez az önalkotta ideál kell, hogy vezérelje az embert egész életén át, arra késztetve őt, hogy cselekedeteit összhangba hozza ezen belső eszményével és e miatt fáradhatlan művészként faragjon saját énjén, folyton, folyton, utolsó lehelletéig.

Végre nevelni annyit is tesz, mint: *fogékonynyá tenni a szépnek minden nyilvánulása iránt, fejleszteni, művelni a képzelő tehetséget.* Hisz képzelő tehetség nélkül nem lehet soha senki sem költő, sem művész, sem hős, mert az minden ihlettségnek, minden lelkesedésnek kútforrása. A lelkesedés ad szárnyakat a léleknek. Az igazi művész megérti e világon mindennek a rejtett szellemét, és szolidaris, öntudatosan összhangzatos életet él az egész világegyetemmel.

A művész lélek jobban fog tudni szeretni, jobban fog tudni lelkesedni, magasabb röptü életet lesz képes élni, mint a száraz, kétszerkettő négyre vonatkozó paragrafusos félember. Sőt lehet mondani, hogy a nagy művészet maga a helyes szocziális élet minden nemesebb vágyaival, minden aspirácziójával, mely magában öleli az egész természetet, az egész világegyetemet és az embert végkép kiragadva rögtön szegzett önzéséből, magasabbra emeli, mintegy látnokká, öntudatos értő lénynyé avatja.

De még a tudományok feltalálásához is kell képzelő tehetség. A tudós, a ki rájön valami igazságra, azt előbb képzelmében idézi elő. Megpillantja azt, mit szemei még nem látnak. Ha a képzelő tehetség kiszárad az embereknél, a tudomány nem halad többé.

Sőt magának a társadalomnak sem kellene félnie a lelkesedéstől. Ellenkezőleg az általános közömbösség, ez a valódi ellensége, ez az átka! Azon viharos korszakokban, melyekben eszmék izgatják fel a lelkeket, legalább van szellemi élet, őszinte hit, eszmény! Ezért képesek az e korszakbeli emberek véröket ontani meggyőződésükért.

De mikor a lelkek szinvonala leszáll, mikor a nemzeti ideál elhomályosodik, akkor a közömbösség lesz a többség vallása. Közömbösség a politikában, közömbösség az erkölcsiségben, kö-

zömbösség a jó és rosz, az igazság és tévedés iránt. Az anyagi jólét túlbecsülése, általános kétszínűség, érdekhiány, egoizmus, tudatlan skepticizmus jellemzik e hanyatló korszakokat.

Igaz, hogy az életerős eszmék akkor is rést törnek néha magoknak és viszik, magokkal ragadják az egyeseket és csoportokat, melyek saját érdekeiket vélik szolgálni és öntudatlanul az eszme szolgálatában állnak. De ez mégsem használ annyit a hazának, mint mikor *öntudattal* küzd mindenki szent meggyőződéséért.

A magán- és közéletnek, az egyed intenziv és extenziv lelki életének, tevékenységének javára válik tehát, ha a nevelésnél nemcsak a növendék emlékező tehetségét terheljük, nemcsak tölcsérrel öntünk bele ezerféle emészthetetlen anyagot, nemcsak passzsiv szerepre kényszerítjük, magunk akarva őt a világosság felé vezetni, füstös, pislogó mécsesünkkel és voltaképen saját magunk fedve el előtte a valódi napsugárt, hanem fölfegyverkezzük a növendéket minden emberi tulajdonokkal és arra indítjuk, hogy maga keresse egész életén át — szenvedélylyel keresse — az igazat, az igazságot, találja meg ő maga a maga napsugarát!

S a felé haladjon!

Ha *ezt* akarja elérni a nevelő, *akkor művészi érzék kell neki arra,* hogy minden *egyes növendék lelkébe, szivébe láthasson,* fölismerje a még alig képződött csírából a leendő egyedet, s épen azt adja mindeniknek, a mire szüksége van. Ihletett apostolnak kell lennie, daczára annak, hogy a mi jelenlegi paragrafusos közoktatási rendszerünk, csakis azt követeli tőle, hogy száraz, borzasztó száraz hivatalnok legyen.

Ha nincs benne egy kis művészi érzék, mely ellenáll e lelket szárító helyzet végzetes következéseinek, akkor, akár mily eszes és élettel tele, kedélylyel bíró lény volna ő valósággal az életben, az osztályban csak paragrafusoknak engedelmeskedő gép. S mint ilyen, nem nevelhet, csak dressziroz, géppé sülyeszt. A ki e helyett lelkeket akar ébreszteni, annak művésznek kell lennie.

Művészi érzék kell ahhoz, hogy megszerettessük a növendékkel azt, a mit *neki tanítunk,* nemcsak abban a perczben, a mikor tanítjuk, hanem egész életére. A mi dióhéjba szorított tananya-

gunk oly száraz, hogy nem költi fel a növendékeknek sem érdekét, sem képzelmét, sem tudásvágyát; a tudás külső kérgénél kell maradnia, a mi száraz és keserű. Egyedül a művész lélek emelkedhetik mégis fel egy-egy pillanatra a dolgok lelkéig, azoknak művészetéig, bölcsészetéig s magával ragadva a növendékeket, tágabb láthatárt fedez fel előttök, sejteti velök a szellemi élet varázs világát, megpillantatja velök az igaz napfényt, s megadja a buzgalmat arra, hogy előbbre és előbbre törjenek, fejlődjenek, életök utolsó lehelletéig.

Művészi érzék kell ahhoz is, hogy a növendékben a szivet, a szerető képességet fejleszszük, hogy a jót éreztessük vele és megszerettessük, úgy szólván legbensőbb szokásává tegyük, még mielőtt azt elemezni és értelmével méltányolni tudná. *A művész lélek egyedül tud másoknak szivébe hatni.* Azért tud az emberekkel bánni az, ki művészi érzékkel van megáldva, ellenben az, kiből tökéletesen hiányzik a művészi érzék, legyen bár a legintelligensebb és legtudományosabb ember a világon, semmi hatást sem fog soha embertársaira gyakorolni!

Pedig az értelem után az erkölcsiség és tökéletesedés leghatalmasabb tényezője a szív. Nem elég ismernünk a jót, azt szeretnünk is kell. Hogy ha a jó nem gyakorol szivünkre hatalmas vonzóerőt, hiába szól hideg értelmünkhez, nem kényszerít engedelmességre. Az elvont kötelesség holt betű. Igaz, hogy azon tiszteletet, melyet a kötelesség teljesítése mindenkire gyakorol, még azok is érzik, kik nem képesek a kötelességért lelkesülni, de mindenesetre sokkal jobban és könnyebben teljesítik azok, kik azt szeretni képesek.

Végre hogyan ébreszthet érzéket a szép iránt oly egyén, kiben semmi, de semmi művészi vonás nincs?

Pedig, ha a tudomány czélja helyesebb képzetet adni nekünk az egész világegyetemről s azon szerepről, mely ebben reánk háramlik: a művészet az összhangot van hivatva létrehozni, s az életnek költőibb, úgy szólván anyagtalanabb részét fejtve ki, hivatva van jobban megszerettetni velünk az életet, erőt, lelkesedést adni a küzdelemre.

Már a régi görögök is hirdették, hogy az összhang a szépnek egyik neme. És valóban minden, a mi igazán szép, szivünkre hat, hogy ha képesek, érdemesek vagyunk arra, hogy azt felfogjuk, szivünket hevesebb dobogásra indítja és egész idegrendszerünk egyforma, magasabb fokú rezgése által, megteremti bennünk is a leggyönyörűbb összhangot. Mert a mi öntudatunk, a psichológok legújabb kutatásai szerint, nem áll elválaszthatatlan, egyetlen egységes elemből, hanem alsóbbrendű, kezdetleges öntudatok csoportosulásából, melyek egymás közt néha ellentétben állanak. Ekkor meghasonlásban vagyunk önmagunkkal. A tiszta eszthetikai élvezet azonban a legszebb harmoniát hozza elő lelkünkben. De nemcsak bennünk, hanem rokonszenves összeköttetésbe hoz még mindazokkal, kik velünk együtt éreznek, gyönyörködnek; magával a művészszel, a ki bennünk ez esztetikai élvezetet fölébresztette, és kinek gondolatát, érzését eltaláljuk. Az esztétikai élvezet a legszociálisabb érzés, a mely létezik a világon, mely idegrendszerünket finomítva, fogékonyabbá teszi, s a mi egyéni, önző életünknek határait kiterjeszti. Nincs is nagyobb élvezet, mint mikor az ember másokkal közösen élvez, és mintegy elektrikus áramlat által megérintve, közösen felszáll a szívnek együttérző erősebb dobbanása által, egy szebb, eszményibb világ felé.

És az irodalmat hogyan élvezze, hogyan tanítsa élvezni az, kiben nincs művészi érzék. Irodalom czímén az egyik nyelvtant, helyesírást, a másik meg filológiát, száraz adatokat és tényeket fog nyújtani a túlterhelt emlékező tehetségnek. Pedig az irodalom épen az, a mi legjobban, határtalanul szélesbíti látókörünket. Mert a nagy, a lángeszű író most és mindenkor korának és környezetének összes eszméit és érzelmeit dolgozza fel. Azt a sok, még öntudatlan gondolatot és érzést, mely a szivekben lappang, kitalálja, megérzi, magában összpontosítja, lángesze hatalmánál fogva, és mind ennek megragadó kifejezést adva, híven tükrözi vissza.

Kimondhatatlan élvezet tehát megismerkedni, szoros összeköttetésbe lépni a valódi lángészszel, az emberiség ihletett látnokaival, azokkal, kik hatalomból és összhangból állanak, s a remekművek megismerése által bejutni a szellemi világba, hol való igaz,

kifogyhatatlan érdeket találunk mindig és mindenkor és honnan a világi, kisszerű érdekek oly értéknélkülieknek, oly silányaknak tűnnek aztán fel előttünk, igazi világításukban. A valódi remekművek, legjobb, legbiztosabb, és legjóltevőbb barátaink e földön! Csak valódi remekművek legyenek és mi képesek legyünk azokat élvezni!

Igaz, hogy nem lehet minden gyermekből egyszerre művészt nevelni; de lehet a képzelő tehetséget gyakorolni, fegyelmezni, és a szívbe minél több és termékenyebb nemes eszmék csiráit elhinteni, s azon feltett szándékot, akaratot lehet oltani a lélekbe arra, hogy a népet mindenütt feltalálni és bámulni törekedjék.

De ehez nemcsak művészi érzésű tanárok, tanítók kellenek, hanem művészeti múzeumok is, a hol az ifjú a remekműveket láthassa!

De Budapestet kivéve, hol találunk hazánkban kisebb városokban műkincseket?

A művészi érzék nálunk még hiányos. Vannak például sokszor derék, erényes emberek, kik még kötelességüknek is tudnak élni, bizonyos dolgokban elég ügyesek, mégis kellemetlen velök az érintkezés. Másokat boldogítni épen nem tudnak. Szeretik azokat, a kikkel élnek, és szerencsétlenekké teszik őket; faragatlanok, csiszolatlanok, durvák, darabosak külsőleg, úgy hogy a velök való érintkezés fájdalmat okoz. Tudhatnak mindenfélét, de a művészi érzék nem olvasztotta fel bennök a tudást úgy, hogy a műveltség nem hatolt a külső felületig!

Mert van egy foka az esztetikai élvezeteknek, a hol a szép összeolvad a jóval. Jobb és nemesebb lesz az, ki tiszta szívből, elragadtatással képes gyönyörködni s ilyenkor a szépet érezni annyi: mint jobbnak lenni és magát bensőleg szépíteni.

Azon ifjú teremtés, legyen az leány vagy fiú, kiben valódi művészi érzék lesz, ösztönszerűleg fog undorodni minden aljastól, minden közönségestől, minden banálistól. A művészi érzéktől megfosztott egyének többnyire utánoznak, ügyetlen álczát viselnek. A leányok modorosak, mesterkéltek, ál-műveltséggel, ál-udvariassággal, ál-nőiességgel, ál-szeméremérzettel bírnak, üresek és csiszo-

latlanok. Főkép áll ez a kisvárosokban, hol a szeméremérzetet oly nevetséges módon értelmezik, egészen ellentétben a valódi műveltséggel. Feledik, hogy a szeméremérzet oly kényes, oly titokteljes, oly elillanó valami, hogy egyedül csak az igaz tisztaságnak gyönyörű virága, hanem ha azt bonczolgatják, nézegetik, elemezik, akkor végkép eltűnik és ál-szemérem áll be helyette, a mi már maga szellemi erkölcstelenség. A tisztának minden tiszta; ha annyi bástyával kell azt a tisztaságot megőrizni, az már nem tisztaság.

A kisvárosi leánykát már korán megfosztják a szemérem nevében az emberi lángész legremekebb termékeitől, melyeknél a szép érzete — ki tudja — talán magától is fölébredhetne benne és határozottan megóvhatná lelki tisztaságát; és elmondják előtte a város minden pletykáját és skandalózus történeteit, úgy hogy a legaljasabb módon lesz beavatva mindabba, a mit másfelől oly nagy hűhóval és ügyetlen buzgalommal rejtenek előtte, az emberi szellem legremekebb nyilvánulásaiban!

És az nagy baj, hogy épen hazánkban hiányos a művészi érzék!

A magyarnak nagy szüksége, mondhatjuk, mindenek közt legfőbb szüksége van a művészetre. A történelemből is láthatjuk, hogy a művész népek voltak leginkább a nemzetek oktatói a világon. A művészet fejleszti az egyéneket és nemzeteket egyaránt! A művészet azonkívül megőrzi, hosszabbítja a nemzetek életét. A termékeny korszakokban, a mikor a nemzetek remekművekkel tették magukat halhatatlanokká, az élet mindig új erővel lüktetett e nemzeteknél.

Mikor egy nép a költészet, festészet, az emberi gondolat ragyogó alkotásaival szőtte be életét, sok átalakuláson mehetett át, a nélkül, hogy végkép kihalt volna, mint a hernyóból átalakult, s aztán az életnek új cziklusait folytatta. Ki mondhatná meg, menynyivel hosszabbította Homer és Sophocles Görögország életét? És Olaszország nem-e Danteval, Petrarcával, Raphaellel maradt élet ben három század látszólagos halála alatt?

Legyünk hát művészek, hogy biztosítsuk nemzeti életünket, legyünk művészek, hogy teremteni tudjunk! Kis nemzet vagyunk,

de hős nemzet, s ezt a hősiességet tükrözze majd vissza az a sok remekmű, a mit ezután alkotni fogunk! Kövessük erre nézve a régi görögök példáját. Mi jellemzi őket? A hősiesség az életben és a művészetben. Ez tette legyőzhetetlenné, pedig mily kis nemzet volt! Hősiességet lehel a görögök minden halhatatlan remekműve, a költőké ép úgy, mint az iróké, a szobrászoké ép úgy, mint az építészeké. Ez képezi a régi görög szellem egységét minden alkotásában, minden remekművében!

Mi tette halhatatlanná? A szellemi felsőbbség, a művészet, a lángész. Ez hozta elő a győzelmet, s a diadalt hirdető művészetet! A mi művészetünk is hordja magán egykor a győzelem bélyegét!

Van már úgyis nemzeti zenénk, nemzeti tánczunk, mely szomorú lassú ritmussal kezdődik és lassan-lassan átmegy a diadal legörömteljesebb kiáltásaiba. E kezdetleges magyar művészet vezessen fel minket a nagyobb, legfelsőbb művészetig és legyen valódi jótevője nemzeti életünknek!

Kolozsvár. *De Gerando Antonina.*

A NÉMET NYELV TANÍTÁSA
A POLGÁRI LÁNYISKOLÁBAN NÉMETAJKÚ LAKOSSÁGGAL BÍRÓ VIDÉKEKEN.

A tanügyi lapokban ismételve jelentek meg közlemények a német nyelv tanításáról magyarajkú lakossággal biró vidékeken. Talán nem lesz érdektelen ezuttal oly iskola német nyelvi oktatásának módját és tanmenetét bemutatni, a melynek növendékei németajkúak tehát teljesen jártasak a német beszédben, s a népiskolából német nyelvtani ismereteket is hoznak magukkal. Akárhány polgári leányiskola van elhelyezve németajkú lakossággal biró vidékeken; óhajtandó volna tehát, hogy tanításmódjukkal kölcsönösen megismerkedjenek, annyival is inkább, miután a tanterv az ilyen iskolák német nyelvi oktatásának irányítására semminemü intézkedéseket sem tartalmaz.

A kismartoni polgári iskolában, a Rábaközből német szóra ide adott néhány magyar növendék kivételével, mindnyájan folyékonyan beszélik a német nyelvet. Folyékonyan, de fölötte hibásan, minélfogva a helyes beszéd és irás elsajátítása sok fáradsággal jár. A német szóra ide érkezett magyar leányok német családokhoz adatnak ellátásra s az első hónapokban az olvasás és irás megtanúlása, valamint a beszélgetés főbb nehézségeinek legyőzése végett német magánórákat kapnak. Ez által a magyar leányok is rövid idő alatt oly előmenetelt tesznek a német nyelvben, hogy németajkú társaikkal együttes oktatásban részesíthetők.

A helyes beszéd, szó- és irásbeli gondolatkifejezés gyakorlása végett intézetünkben a német nyelvi tanítási órákban a tanítás nyelve is a *német;* tankönyvül Langraf Deutſche Sprachlehre-jét és a Jausz- meg Sonnenfeld-féle olvasókönyveket használjuk.

Egyiknek-másiknak is van ugyan elég fogyatkozása, de a németajkú növendékek németnyelvi oktatására alkalmas tankönyvekben tulajdonképen nincsen választékunk, tehát azokat kell bevezetnünk, a melyek rendelkezésünkre állanak.

A mondottak figyelembe vételével a német nyelv oktatási czélját németajkú lakossággal biró vidékeken a következőképen körvonalozhatjuk:

Czél: *a)* A helyes beszéd és irás elsajátítására nélkülözhetetlen nyelvtani ismeretek alapos megértése és begyakorlása.

b) A prózai és költői műfajok megismerése olvasmányok és költemények tárgyalása alapján. A szóképek és alakzatok, valamint a költemények fölfogására nélkülözhetetlen vers- és költészettani ismeretek elsajátítása olvasmányok alapján.

c) A levélirás és egyszerűbb fogalmazványok készítésének elsajátítása.

Mondanom sem kell, hogy valamint az olvasmányok, úgy a költemények megválogatásánál is mindenkor szem előtt tartandó az *alaki képzés* követelménye, különös tekintettel a leányok sajátlagos lelkivilágára, a logikai gondolkozás gyakorlására és az erkölcs nemesítésére.

A kitűzött czél megvalósítása szempontjából a tantervben előírt heti 3—4 óra * egyenlőképen oszlik meg a nyelvtan, az olvasmánytárgyalás és az irásbeli dolgozatok között, osztályonkint heti 1—1 órát fordítván azok mindegyikére; csak a IV. osztályban fordítható heti 2 óra az olvasmányokra, miután a nyelvtan tanítása már a III. osztályban fejeztetik be.

Szemmel tartva az oktatási czélt valamint az oktatásra kiszabott csekély óraszámot, a tananyag megválogatására és az oktatás mikéntjére nézve a következő irányelveket állapíthatjuk meg:

1. A nyelvtanból különösen amaz ismeretek gyakorlandók, melyek a helyes beszéd és irás elsajátítására *nélkülözhetetlenek*; ilyenek kiválóképen: a rövid és hosszú magánhangzók szerepe a helyesirásban, a nyújtó jelek, a névszók ejtegetése, a fokragozás,

* Az I. és II. osztályban is 3—3 órát fordítunk e tárgyra.

az igeragozás, a szóképzők; az igék, melléknevek és előljárók vonzata, a mellékmondatok, a kötőmód és az igeidők alkalmazása, a mellékmondatok rövidítése, az irásjelek használata.

b) A nyelvtan tanításával kapcsolatosan — előre megállapított tervezet alapján — figyelmeztetendők a növendékek a közéletben elterjedt hibás szólásmódokra. — E kifejezésmódok hibás volta alkalomadtán újra meg újra a növendékek emlékezetébe hozandó.

c) Az olvasmányok olyképen válogatandók meg, hogy azok alapján a növendékek, megismerkedjenek az irásművek fajaival, s hogy elég anyagot szolgáltassanak, az irásbeli dolgozatok készítésére.

Az irásbeli dolgozatok előkészítésének ugyanis mindenkor az olvasmánytárgyalással kapcsolatosan kell történnie, miután arra máskülönben idő alig jutna. Épen ezért már az I. osztálytól fogva kiváló figyelem fordítandó arra, hogy a növendékek a tárgyalt olvasmány tartalmát saját szavaikkal — figyelemmel az irásbeli gondolatkifejezés kellékeire — elbeszéljék (Nacherzählung), hogy egyes olvasmányok tartalmát kivonatozzák (Inhaltsconcentration), másoknak diszpozicióját készítsék el, meséket átalakítsanak, időközönként 1—1 rövidke olvasmányt kibővítsenek stb.

Hogy a növendékek az olvasásban a kellő gyakorlottságra tegyenek szert, időközönkint az el nem tárgyalt, de tárgyuknál- és irályuknál fogva könnyen érthető olvasmányok közül ki kell jelölni egyeseket otthoni olvasgatásra, utasítván a növendékeket a hangos, lassú és kellően hangsúlyozott olvasásra. A mint azután az olvasásra szánt tanítási órában rendelkezünk egy-egy negyedórával, a gyakorlásra kitűzött olvasmányt is olvastatjuk a nélkül, hogy annak tüzetesebb tárgyalásába bocsátkoznánk.

Ugyancsak az olvasás gyakorlására, valamint az önmunkásság előmozdítására szolgál az is, ha az olvasókönyvben előfordúló földrajzi, történelmi stb. olvasmányok jegyzékét átadjuk az illető szaktanároknak, arra kérvén őket, hogy a megfelelő tananyag eltárgyalása alkalmával figyelmeztessék a növendékeket amaz olvasmányok figyelmes elolvasására. Csak ily úton volnának teljesen

értékesíthetők az olvasókönyvben tartalmazott nagyszámú olvasmányok.

Csak mellékesen jegyzem itt meg, hogy az ifjúsági könyvtár is csak azon esetben hasznosítható igazán az ifjúság önmunkásságának és értelmi művelődésének emelésére, ha az egyes tantárgyak tanítói ismerik az abban előforduló és szakmájukba vágó könyveket s alkalomadtán azok olvasására buzdítják a növendékeket.

d) A költemények megválogatása — a neveléstanítás alaki czéljának figyelembevételével — kiválóképen a vers- és költészettan tanítási követelményeinek rendelendő alá, egyuttal arra törekedvén, hogy az újabbkor jelesebb költői általuk képviselve legyenek. Tervezetem szerint osztályonkint 10—10, négy éven át tehát 40 költemény tárgyalható és tanulható könyv nélkül a növendékek által. E költemények tárgyi és költészettani fejtegetése alapján tanulják meg a növendékek fokozatosan:

a) a szóképeket és alakzatokat

b) a szokottabb verslábakat, verssorokat és versszakokat,

c) a rím fajait,

d) a költői műfajokat, s végül

e) megismerkednek általok az újabbkori kiválóbb költőkkel.

Látni való tehát, hogy a tárgyalandó költemények helyes megválasztása nagy figyelmet érdemel.

Kitünően hasznosíthatók továbbá a költemények irásbeli *fogalmazványok* készítésére, mire tárgyalásuk alkalmával szintén figyelemmel kell lennünk. A legegyszerübb ilynemű dolgozat a költemény tartalmi elbeszélése (Inhalts-Darſtellung), mit átalakításnak szoktak nevezni. Ámde azonfölül még sokféleképen értékesíthetők a költemények irásbeli fogalmazványokra. Így pl. az «Erlkönig» és «Fiſcher» tárgyalása folyamán szólanunk kell a szellemekről, melyekkel a régi germánok fantaziája a természetet benépesítette. Önkényt kinálkozik ebből ily czímü dolgozat: «Die Luft- und Waſſergeiſter», melynek tartalmát és dispozicióját már az illető költemények tárgyalása alkalmával adjuk meg a növendékeknek. Geibel: «Hoffnung»-ja alapján dolgozható ki a következő tétel: «Wie finden wir Freud im Leid?» — Schwab: «Das

Gewitter» című költeménye alkalmat nyújt «Die drei Lebensalter» című fogalmazvány készítésére stb. (L. az irásbeli dolgozatok tervezetét.)

Tapasztalásból mondhatom, hogy a növendékek különös kedvvel és érdeklődéssel készítik az ilynemű fogalmazványokat, melyeknek még az a kiváló becsük is van, hogy általuk a költemény-tárgyalásakor elmondottak fölújíttatnak s jobban megmaradnak a növendékek emlékezetében.

A lelkiismeretes tanár persze maga is kidolgozza előzetesen e fogalmazványokat, lehetőleg *egyszerű* irályban, hogy alapos tájékozottsága legyen arra nézve, miként leszen a növendékek gondolatmenete és kifejezésmódja az előkészítés folyamán irányítandó.

Íme az olvasmány- és költeménytárgyalásról szólva már is belebocsátkoztam a fogalmazványok készítésének tárgyalásába is annyiban, amennyiben már az első osztálytól fogva kiváló figyelem fordítandó az irásbeli gondolatkifejezés alapos előkészítésére. Még csak azt akarom itt megjegyezni, hogy IV. osztálybeli növendékeimnek év elején kiadom nehány példányban «Herrmann und Dorothea» iskolai kiadását, hogy annak tartalmát ismerjék, a mikor november végén avagy deczember elején az éposz tárgyalása sorra kerül. Azután pedig kiadom nekik — ugyancsak iskolai kiadásban — «Coriolanus»-t, «Wilhelm Tell»-t és «Minna von Barnhelm»-et, hogy az április—május hónapokban sorra kerülő drámai költészet tárgyalása alkalmával legyen mire alapítanom magyarázatomat.

c) Áttérve az irásbeli dolgozatok tanmenetének irányelveire, néhány évi tapasztalat és megfigyelés alapján a következő módszert tartom követendőnek. Az I. és II. osztály növendékeivel kiválóképen a *helyesírás* gyakorlandó. «Regeln und Wörterverzeichnis für die deutsche Rechtschreibung» című tizkrajczáros füzetke alapján megtanulják a növendékek — szoros kapcsolatban a nyelvtannal — a helyesirásra nélkülözhetetlen tudnivalókat. Az alább közölt tervezet szerint következnek azután *helyesirási nehézségek* (hogy így nevezzem) begyakorlására szolgáló diktatumok, könnyen érthető, egyszerű mondatok alakjában. Az aláhuzott hibákat a növendékek — a füzetek kiosztása alkalmával osztálytanításként esz-

közölt magyarázat után — esetleg a Wörterverzeichnis igénybevétele mellett otthon maguk javítják. A magyarajkú növendékeket jobb tanulók mellé ültetetem, megengedvén nekik, hogy az illetők füzetébe belenézhessenek. Néhány hónap múlva már önállóan írnak diktálás után ezek is.

Már a második osztályban a két hetenkénti diktátumok mellett havonkint egyszer-egyszer emlékezetből írnak a növendékek valamely elbeszélést (Nacherzählung), leirást, tartalmi kivonatozást (Inhaltsconcentration) avagy költeményátalakítást (Umschreibung, Inhaltsdarstellung).

Ugyancsak a II. osztályban az év vége felé az irásjelek használatának begyakorlására alkalmas összefüggő olvasmányok választatnak meg diktatumokként, melyek iratása alkalmával csakis a pont kitétele jeleztetik, míg a többi irásjeleket a diktatum befejezése után az összes növendékek közreműködésével — megfelelő magyarázat kiséretében — íratjuk ki.

A levélalak megismerése, továbbá a megszólított személyre vonatkozó névmások nagy kezdőbetüvel leendő irásának begyakorlása végett is, valamint az első, úgy a II-ik osztály diktátumai között is szerepel nehány levél.

Emlékezetből való irás úgy a II., mint a III. és IV. osztályban is, váltakozva adható majd az iskolában, majd otthon leendő kidolgozásra. A német nyelv tanítására osztályonkint csak heti 3 óra állván rendelkezésünkre, melyből heti 1—1 óra jut nyelvtanra, olvasmánytárgyalásra és irásra, az irásbeli dolgozatokban fölmerülő *általános hibák* megbeszélésére fölötte jó szolgálatot tesz az az óra, melyre szert tehetünk az által, ha a fogalmazványok közül kéthetenkint vagy havonkint 1—1-et otthon készíttetünk házi dolgozatként. Egyáltalán nem látok valami nagy veszedelmet abban, ha e házi fogalmazványok kidolgozásában valaki segédkezik a növendékeknek. Valjon e segédkezés által nem tanul-e a növendék mindamellett? Csak legyen gondunk arra, hogy a gyakorlatfüzethez *az eredeti fogalmazványt* is mellékelje a tanuló s akkor épen nem lesz nehéz kideríteni azt, önállóan dolgozott-e, vagy sem. Mindenesetre utasítsuk őt arra, hogy a fogalmazványt ké-

szítse önnönmaga. Hogy annak hibás voltára figyelmeztethető nevelője, házi tanítója, szülője, testvérje vagy valamely jobb növendék által, ha azok tanácsát kikéri, az csak előnyére válhatik az illető növendéknek. De viszont szigorúan megkivánom, hogy a házi dolgozat *helyesirási* hibáktól teljesen ment legyen, a nélkül persze, hogy a *fogalmazási* hibákat ugyanily beszámítás alá vetném. Az osztályozás megejtésére meg elég anyagot nyújtanak az *iskolai* dolgozatként elkészített fogalmazványok.

A *fogalmazányok* tanításával kapcsolatos *irálytani oktatás* a III. és IV. osztály dolgozatainak anyagát képezi. A prózai műfajokkal már az olvasmánytárgyalás útján ismerkednek meg a növendékek az I. osztálytól kezdve. De meg irtak is ők már a II. osztályban részint diktálás után, részint emlékezetből néhány elbeszélést, leirást és levelet. A III. osztály olvasási óráin e szerint tárgyalandók volnának még: életrajz, történeti rajz; jellemrajz, útirajz; értekezés, természetesen megfelelő olvasmányok alapján. Az irási órán meg kidolgozandók a III. osztályban: elbeszélések egyszerüen, tartalmi kivonatozással és kibővítéssel, leirások, összehasonlítások és levelek; továbbá átalakitások, u. m. a költemény tartalmának elbeszélése és valamely mese gondolatmenetéhez alkalmazott új tárgy földolgozása. A IV. osztályban azután irathatók — a költeménytárgyalás folyamán megejtett tüzetes előkészítés alapján — rövidke elmélkedések és jellemrajzok, esetleg élet- és történeti rajzok. Természetesen mindez a növendékek értelmi fokához alkalmazott fölötte szerény keretben, sohasem tévesztvén szem elől, hogy csak arról irhatunk, a mit alaposan ismerünk és tudunk.

Tervezetem szerint az I. és II. osztályban iratható 28—38 helyesirási dolgozat diktálás után és illetőleg emlékezetből; a III. osztályban 24 fogalmazvány, közülök 12 levél; a IV. osztályban ugyancsak 24 fogalmazvány, melyek közül 8 dolgozat esik levélirásra.

A fentebbiek megvilágítása és megerősítése végett ide csatolom a gyakorlatban is kipróbált következő tanmenetet.

*

TANMENET.

A) Nyelvtan.

I. osztály. A mondat; alany és állítmány. Szók, szótagok és szóhangok. Magán- és mássalhangzók. (A hangzók hosszúságának jelölése; a kettős a, e és o-val irandó szók; ie-vel és h nyujtójegygyel irandó szók. A hangzók rövidségének jelölése; a rövid hangzót követő kettős és összetett mássalhangzók. Szók, a melyekben a hangzók hosszúságának és illetőleg rövidségének jelölése elmarad. Az ſ, ß, ſſ, ſß és ß irása.)* A szótagok elválasztása. A beszédrészek. A főnév és fajai. A nem-szócska és ejtegetése. A főnév ejtegetése. A többes szám képzése. A melléknév ejtegetése és fokozása. (I. harmad.) A számnév fajai és ejtegetése. A névmás fajai és ejtegetése. Összefoglalása a der, die, das és az ein, e, ein szerint ejtegetendő határozó (Beſtimmungswörter) szóknak, ezek alapján a melléknév erős, gyenge és vegyes ejtegetésének ismétlése. A jelző. Az ige és fajai. A kiegészítő. A haben, ſein és werden hajtogatása. (II. harmad.) A gyenge igék hajtogatása. Az erős igéknek hajtogatása a megfelelő csoportok szerint. A határozó (beszéd- és mondatrész). Ismétlés.

II. osztály. A nagy- és kis kezdőbetük használata. Az egyszerű mondat; a fő- és mellékmondatrészek. A kiegészítő, mint az ige vonzata. A melléknév vonzata. Az előljárók vonzata. A határozó és jelző. Az egyszerű mondat elemzése. (I. harmad.) Az összevont mondat. Az összetett mondat és nemei. A mellékmondatok fajai *elemzés* alapján. Az irásjelek használata. Az ejtegetés és hajtogatás ismétlése. Az igeragozás szenvedő alakja. A visszatérő igék ragozása. (II. harmad.) Az igék, melléknevek és előljárók vonzatának ismétlése. A mondattanból tanultak ismétlése. Elemzés.

III. osztály. A mondattan ismétlése és kibővítése. A mellérendelt mondatok fajai; a megfelelő kötőszók. Az alárendelt mondatok fajai; a megfelelő kötőszók (Fügewörter). A mellékmondatok rövidítése. A kötőmód és az igeidők (félmult, régmult) alkalmazása.

* A zárjelbe foglaltak gyakorlására szolgálnak az irási órák is.

Az irásjelek használata. Az összetett mondat elemzése. (I. harmad.) A szóképzés; gyökér, tő és származékok; szócsalád. Főnév, melléknév és igeképzők, Összetett szók. — Ismétlés: az igék, melléknevek és előljárók vonzata; az ejtegetés és hajtogatás. (II. harmad.) Az összetett mondat ismétlése. Hiányos mondat. Körmondat. A szóképzés ismétlése.

B) Olvasmány-tárgyalás.

I. osztály. α) *Prózai olvasmányok.* Körülbelül 3 elbeszélés, 4 monda és rege, 3 mese és parabola, 3 leirás és 2 életrajz tárgyalása, különös tekintettel a tartalom szóbeli előadására. — Néhány könnyen érthető olvasmány olvastatása tüzetesebb tárgyalás nélkül.

β) *Költemények.* 1. Bertuch: Das Lämmchen. 2. Uhland: Die Einkehr. 3. Das Ständchen. 4. Gleim: Der Löwe und der Fuchs A ritmus érzékéltetése az emelkedések és esések szabályos váltakozásának föltüntetésével. Elbeszélő költemények. — 5. Goethe: Heidenröslein.

Az *eső* ritmus érzékeltetése és összehasonlítása az előbbi költemények *emelkedő* ritmusával. Dal. A következő költemények tárgyalásakor a növendékek már maguk megmondják *a)* elbeszélő költeménye-e vagy dal; *b)* a ritmus emelkedő-e vagy eső. — 6. Müller: Schwert und Pflug. 7. Rückert: Die Riesen und die Zwerge. 8. Heine: Die Lorelei. 9. Schwab: Das Gewitter. 10. Uhland: Schäfers Sonntagslied. — *Csoportosítás: a)* elbeszélő és érzelmi költemények; *b)* emelkedő és eső ritmusos költemények; *c)* költők.

II. osztály. a) Prózai olvasmányok: Mintegy 2 elbeszélés, 3 monda és rege, 3 mese és parabola, 5 leirás és 2 életrajz tárgyalása. Az olvasás gyakorlása szempontjából a világtörténelmi, földrajzi és természetrajzi oktatással kapcsolatos s tüzetesebb tárgyalást nem igénylő olvasmányok olvastatása otthon és az iskolában.

β) Költemények: 1. Reinick: Wie ist doch die Erde so schön (dal). 2. Weisse: Das Veilchen (mese). 3. Sturm: Kind und Mutter (dal). 4. Vogl: Das Erkennen (elbeszélés). 5. Stolle: Das Gebet der Mutter. — Vers és versláb. Jambus. — 6. Goethe: Erlkönig. Ana-

pästus. Luftgeiſter (Elfen). 7. Der Fiſcher. Waſſergeiſter (Nixen). 8. Der Schatzgräber. Trochæus. A ballada főbb jegyei. 9. Lenau: Der Poſtillon. Szóképek. 10. Schiller: Das Mädchen aus der Fremde. Allegoria. *Csoportosítása* a két osztályban tanult 20 költeménynek: *a)* elbeszélő költemények: mondák, mesék, allegoriák, balladák; — *b)* érzelmi költemények: dalok; — *c)* jambusi, trochæusi és anapästusi sorok; — *d)* négy- és nyolczsoros versszakok.

III. osztály. a) Prózai olvasmányok. A még hátralevő prózai műfajok ismertetésére alkalmas olvasmányok tárgyalása (l. fennebb.) Továbbá: Altgermaniſche Götterſage. Deutſche Heldenſagen: der hörnerne Siegfried, die treue Gudrun. Das Ritterthum. Die Minneſänger. Die Meiſterſänger.* Tüzetes tárgyalást nem igénylő olvasmányok az olvasás gyakorlása végett olvastatnak otthon és az iskolában.

β) Költemények. 1. Chamisso: Friſch geſungen. 2. Schiller: Der Alpenjäger. 3. Kerner: Der Wanderer in der Sägemühle. 4. Geibel: Hoffnung. — E költeményeken szemléltetendők: klingender und ſtumpfer Reim. Wechſelnde Reime. Refrain. — 5. Schiller: Der Ring des Polykrates. — Paarreime, verſchlungene Reime. A 4. és 5. számú költemények elemzése alapján: szóképek; személyesítés. A műfajt, ritmust, verslábakat a növendékek már maguk határozzák meg. — 6. Chamisso: Schloſs Boncourt. Elegia. 7. Heine: Die Grenadiere. 8. Göethe: Der Sänger. Románcz. 9. Schiller: Die Theilung der Erde. 10. Grillparzer: Die Schweſtern. — Ugyancsak ismertetendők e költemények tárgyalása folyamán az alakzatok.

A szóképek és alakzatok rendszeres összefoglalása. A verslábak-, verssorok-, versszakokról és a rímről tanultak összefoglalása. A költemények csoportosítása műfajok szerint.

IV. osztály. Heti 2 óra. Az előző osztályokban tanult 30 költemény csoportosítása műfajok szerint. *a) Elbeszélő költemények:* mondák, mesék, allegoriák, románczok, balladák, költői elbeszélések. *β)* Lyrai költemények: dal, elegia. — A verstani ismeretek ismétlése. — Költemények tárgyalása alapján a szerzett költészet-

* Csak a teljesség kedveért vétettek föl; az olvasókönyvek hiányossága miatt ez időszerint nem tárgyalhatók.

tani ismeretek kiegészítése, különös figyelemmel az irály- és költészettanból már tanultak alkalomszerű fölújítására.

I. harmad. *Epikai költészet.* Chamisso: Abdallah. A nibelungi sor. Lingg: Attillas Schwert. Bechstein: Elisabeths Rosen. — Monda, rege, hitrege és legenda. — *Schiller: Die Bürgschaft. Hétsoros jambusi versszak. *Uhland: Des Sängers Fluch. Az új nibelungi sor. Lenau: Die Haideschenke. Románcz, ballada, költői elbeszélés. — Kleist: Irin. Az idyll, — Chamisso: Die Kreuzschau. Terzina. Rückert: Tod und Leben. *Herder: Das Kind der Sorge. Mese, parabola, paramythia és allegoria. — Göethe: Herrmann und Dorothea. (Iskolai kiadását a növendékek otthon olvasták. L. fennebb.) Az éposz. Hexameter, Pentameter, Distichon. (Im Hexameter steigt des Springquells stb. Schiller.) *Bürger: Das Lied vom braven Mann. Hatsoros jambusi versszak. Refrain. — Schwab: Der Reiter und der Bodensee. Reim-paare.

II. harmad. *Lyrai költészet.* Dal: óda, hymnus, dithyramb; — elegia. *Göethe: Ein Gleiches. Uhland: Die Kapelle. *Heine: Gebet. Gruß. Eichendorff: Der Jäger. Abschied. Bach und Strom. Müller: Morgenlied. Kerner: Abschied. *Lenau: An mein Vaterland. *Schiller: Die Worte des Glaubens. *Das Lied von der Glocke.

Az I. osztálytól fogva megismert lyrai költemények csoportosítása.

*Schiller: Die Kraniche des Ibykus. Nyolczsoros jambusi versszak. A görögök nemzeti játékai. A görögök szinháza. — Der Taucher. Szóképek és alakzatok.

III. harmad. *Drámai költészet.* Előzőleg kiadatott a növendékeknek (iskolai kiadásban) olvasás végett: Coriolanus, Wilhelm Tell és Minna von Barnhelm. E színművek ismertetése alapján tárgyalandók a szomorújáték, színmű és a vígjáték sajátságai szerkezete és kellékei. Opera és operette. A dráma története. Kiváló drámairók.

* A *-gal jelölt költemények tüzetesen tárgyaltatnak és könyv nélkül tanulandók a növendének által.

C) Irásbeli dolgozatok.

I. osztály. Diktandó-irás hetenkint egyszer, — 1—2. Bezeichnung der Länge des Vocals durch Verdoppelung desſelben (aa, ee, oo). 3—5. Durch e nach langem i (ie). — 6—8. Durch h vor l, m, n, r. — 9. Durch h nach t. — 10—11. h kein Dehnungszeichen. — 12—14. Lange Stammſilben (die Bezeichnung der Länge unterbleibt). — 15. Kurze Stammſilben. 16—18. Verdoppelung des auf kurzen Vocal folgenden einfachen Conſonanten. — 19. ß ſtatt ſz. — 20. ck ſtatt kk. — 21. Ableitung- und Flexionsſilben. — 22—23. Gebrauch der Vocale ä und e. — 24—25. ai, ei; — äu, eu. — 26. Gebrauch der Conſonanten b, p; d, t. — 27. dt, g, k, -igt. — 28. f, v, ph. — 29—30, Schreibung der S-Laute: ſ, s, ſſ, ſs, ß.

II. osztály. Kéthetenkint diktandóirás, havonkint egyszer irás emlékezetből. — 1. Schreibung der S-Laute. — 2. Gleich- und ähnlichlautende Wörter. — 3. Das Hündchen (Nacherzählung). — 4—5. Gleich- und änlichlautende Wörter. — 6. Der Star (Nacherzählung). — 7. Gleich- und änlichlautende Wörter. — 8. Gebrauch großer Anfangsbuchſtaben. — 9. Der Magen und die Glieder (Nacherzählung). 10—11. Gebrauch großer Anfangsbuchſtaben (levél diktálása). — 12. Die Bettlerin (Nacherzählung mit Inhaltsverſchiebung). — 13—14. Gebrauch kleiner Anfangsbuchſtaben. — 15. Der treue Hund (Nacherzählung mit Inhaltsconcentration). — 16. Schreibung der gebräuchlichſten Fremdwörter. — 17. Setzung der Interpunctionszeichen (rövid olvasmány). — 18. Das Lämmchen (Umſchreibung). — 19—20. Setzung der Interpunctionszeichen (olvasmány). — 21. Einkehr (Umſchreibung). — 22—23. Setzung der Interpunctionszeichen (olvasmány). — 24. Der arme Muſikant und ſein College (Inhaltsconcentration).

III. osztály. Havonkint 2 iskolai és 1 házi dolgozat, — 1. Siegfrieds Drachenkampf. Erzählung. — 2. Beſchreiben Sie ihrer Freundin die Schlusfeier des Schuljahres. — 3. Erlkönig. Umſchreibung. — 4. Bittſchreiben an eine Freundin. — 5. Der Fiſcher. Umſchreibung. — Dankſchreiben für die Beſorgung eines Geſchenkes. — 7. Das Ritterthum. — 8. Aufforderung an einer Landpartie theilzunehmen. — Das häusliche Mädchen. Beſchreibung. — 10. Glückwunſch-

ſchreiben an die Eltern. — 11. Der Sänger. Umſchreibung. — 12. Glückwunſchſchreiben an eine Freundin. — 13. Kismarton. Beſchreibung. — 14. Eine Freundin wünſcht der anderen zur Wiedergeneſung Glück. — 15. Der Frühling. Beſchreibung. — 16. Antwort auf das vorige Schreiben. — 17. Der Lehrer und der Gärtner. — 18. Troſtſchreiben an eine Freundin. — 19. Die Stadt und das Dorf. — 20. Entſchuldigungsſchreiben an eine Freundin. — 21. Die Ziege und der Krautacker. Nachbildung. — 22. Beſtellung. — 23. Der Knabe und der Schmetterling. Nachbildung. — 24. Mahnbrief.

IV. osztálg. Havonkint 2 iskolai és 1 házi dolgozat. — 1. Die Luft- und Waſſergeiſter (Erlkönig, Fischer). — 2. Die Bedeutung der Worte «Tages Arbeit, Abends Gäſte, Saure Wochen, Frohe Feſte» (Schatzgräber). — 3. Brief. — 4. Die drei Lebensalter (das Gewitter). — 5. Des Lebens ungemiſchte Freude ward keinem Irdiſchen zu theil (der Ring des Polykrates). — 6. Brief. — 7. Wie finden wir Freud' im Leid' (Hoffnung). — 8. Die Minneſänger. — 9. Brief. — 10. Was der Schäfer abends im Familienkreiſe von ſeiner Sonntagsfeier erzählt (Schäfers Sonntagslied). — 11. Die Meiſterſänger. — 12. Brief. — 13. Herrmann und Dorothea (Kurzgefaſste Inhaltsdarſtellung). — 14. Die Perſonen im Gedichte «Der Alpenjäger». — 15. Brief. — 16. Ort und Zeit der Handlung im Gedichte: «Die Bürgſchaft. — 17. Die Örtlichkeiten und die Perſonen im Gedichte: «Der Sänger». — 18. Brief. — 19. Die handelnden Perſonen im Gedichte: «Des Sängers Fluch». Der König und die Königin. — 20. Nationalſpiele der alten Griechen (Die Kraniche des Ibykus). — 21. Brief. — 22. Inhaltsdarſtellung des Gedichtes: «Der Taucher». — 23. Geſchichte des Dramas. — 24. Brief.

*

Tervezetemhez legyen szabad még néhány megjegyzést fűznöm. *a)* Mindenekelőtt is nagy hiányát érezzük a kifejtett elvek és tervezet szerinti tanításra alkalmas olvasókönyvnek. A nyelvtanok sem felelnek ugyan meg teljesen, de mégis inkább használhatók. *b)* A fenti irányelvek- és tervezetekből világosan kitünik, hogy az irály-, vers- és költészettani ismeretek szigoruan csak alkalmilag, olvasmány és költeménytárgyalás folyamán fejtendők ki szemlél-

tetés, érzékeltetés útján. Elméleti oktatásra és hosszas definicziókra nincs időnk. — *c)* Junius hava kizárólagosan csak ismétléseknek lévén szentelve, a növendékek irásbeli dolgozatot már nem irnak; a mellett évközben koronkint elmarad az iskolai irásbeli dolgozat szünnapok miatt. Innen van, hogy az I. osztályban *hetenkinti* dolgozatként csak 30-at, a II—IV. osztályokban havonkinti 3—3 dolgozat mellett csak 24—24-et vettem föl. — *d)* A polgári ügyiratok iratását mellőztem, először azért, mert a növendékek a magyarban úgyis megtanulják azokat, másodszor azért, mert Magyarországon irja az ügyiratokat magyarul s végül, mert amúgy is alig jön a nő abba a helyzetbe, hogy ügyirat irásakor magára lenne utalva. — *e)* A IV. osztályban emlézésre fölvett hosszú költeményeket a növendékek 4—5 versszakonkint nehézség nélkül tanulják; más emlézésre valójuk a német órákra a IV. osztályban meg amúgy sincsen.

A tisztelt kartársak közül bizonyára többen sokalják az irásbeli dolgozatokra szánt időt. Hisz a heti 3 órából arra nem csak teljes 1 órát fordítunk, hanem azonfölül a nyelvtani óra is a helyes beszéd és irás, az olvasmánytárgyalási óra pedig részben ugyancsak az irásbeli dolgozatok előkészítésének szolgálatában áll. Ámde több évi tapasztalat alapján elmondhatom, hogy pusztán kéthetenkénti, tehát évi 16 dolgozat mellett a növendékek sem helyesen irni, sem valamennyire ügyesen fogalmazni meg nem tanulnak. Már pedig a nyelvtani oktatás legfőbb czélja elvégre is a *helyes beszéd és irás* elsajátítása. Könnyítsünk tehát a tanár helyzetén a sok gyakorlatjavítás miatt olyképen, a mint azt a magyar irásbeli dolgozatokról szóló czikkemben javasoltam volt, de legyen gondunk mindenekfelett arra, hogy a növendékek megtanuljanak helyesen beszélni és irni.

Kismarton. *Krammer József.*

OLVASÁS, ÍRÁS ÉS NYELVTANI GYAKORLATOK AZ ELEMI NÉPISKOLA IV-IK OSZTÁLYÁBAN.

A «Nemzeti Nőnevelés» mult évi utolsó füzetei nehány igen tanulságos czikket közöltek a magyar nyelvi dolgozatokról a tanítás közép- és felsőbb fokain.

E czikkek engem arra indítottak, hogy idevágó tapasztalataimat, melyeket az elemi népiskolában évek során át szereztem, elmondjam, annál is inkább, mivel a nyelvtan tanítása és vele kapcsolatban az írásbeli gyakorlatok miként való kezelése a népiskolában, talán még sokkal problematikusabb, mint a közép vagy felsőbb iskolában és valóban felette kivánatos volna az eszméket ez irányban tisztázni, a mihez néhány szerény észrevétellel hozzájárulni óhajtanék.

Általános az a jelenség, hogy a középiskola panaszkodik a népiskolából felkerült tanuló hiányos ismereteiről. Ha nem is czélom e panaszok jogosultságát vagy alaptalanságát közelebbről fürkészni, mégis azt hiszem, hogy senkinek se fekszik inkább a szivén, mint nekünk népiskolai tanítóknak, hogy e panaszok megszünjenek, vagy legalább is alaptalanokká váljanak. S ezért talán nem egészen meddő munkát végezek, midőn a helyzetet kissé megvilágítani töreksezm.

Nem tehetek róla, ha ismétlésekbe esem, midőn én is mindenekelőtt tantervünkben keresem a bajok kútfejét s ennek gyökeres átalakítását tartom az első szükséges lépésnek az állapotok javításához.

Nagy hibája továbbá tanítási rendszerünknek, hogy a sokszor hangoztatott *egyöntetűség* csak papíron van, a mi kiváltképen a *tanmenetre* nézve áll. Tapasztalhatjuk ezt évközben valahányszor

új növendéket kapunk más kerületből. A tanmenetre nézve tehát határozott megállapodásra kellene jutnunk és nemcsak *egységes tantervet,* hanem *egységes tanmenetet* is kellene készítenünk. Az írásbeli gyakorlatokra vonatkozólag pedig határozott utasításokra és oly tankönyvre volna szükség, mely bőven nyujtana megfelelő és változatos anyagot nyelvtani és kisebb fogalmazási dolgozatok készítésére.

Sok mindent beszéltek és írtak már e tárgyról, de sajnos, lényegében mégis maradt minden a régi.

Pedig tagadhatatlan, hogy a népiskola is igen sokat tehet már arra nézve, hogy a gyermekeket a fogalmazás mesterségére némikép előkészítse.

Olvasás, írás, nyelvtan, az elemi iskola e legfontosabb tantárgyai, mind csak eszközök a gyermek gondolkozásának fejlesztésére és ennek kapcsán, a szó- és írásbeli szabatos kifejezés gyakorlására.

Szem előtt tartva munkálkodásunk e célját, lehetetlen fel nem ismerni, hogy az előírt tananyag nincs arányban az órák számával. Mert véleményem szerint az még nem mond semmit, hogy évről évre a kitűzött penzumot pontosan elvégezzük. Mert a tananyaggal végre meg lehet küzdeni; de az a kérdés, hogy a tanult dolgok igazán szellemi birtokává lettek-e a gyermekeknek? Volt-e rá elegendő idő, hogy a gyermek memorálás helyett valóban *tanult,* azaz *gondolkozott* és meg is *emésztette*-e, amit szellemi táplálékul eléje adtunk?

A többi osztályról nem igen szólhatok, mert kevés alkalmam volt bennök tapasztalatokat szerezni, de a IV-ik osztályban régóta tanítok és bátran állíthatom, hogy ez az osztály *túl van terhelve tananyaggal.*

Ha tőlem függene, minden tantárgyból, de kivált a nyelvtanból igen sokat törülnék; mert ugyan mire való az elemi népiskola IV-ik osztályában a határozók végtelen sorának betanítása, a szószármaztatás és a *függő* összetett mondat körülményes ismertetése?

De lássuk sorban. Tekintve az olvasás-írás fontosságát a nép-

iskolában, első sorban erről szólok. *Olvasást-írást* a IV-ik osztályban heti 5 órán tanítunk.

Ezt az 5 órát úgy kell beosztanunk, hogy jusson abból kellő idő a *folyékony olvasás gyakorlására, olvasmányok tárgyalására* és *értelmes elmondására, költemények előadására,* és végre *írásra.*

Juthat-e az 5 órából mindenre elegendő idő, kivált népes osztályban, a hol a tanulók száma néha a 80-at is meghaladja?

Tegyük csak fel, hogy ha a folyékony olvasás gyakorlása czéljából egy teljes óra hosszáig olvastatunk (a mi nem is volna helyes, mert unalmas és fárasztó), ha a növendékek száma nem több mint hatvan, akkor is csak 1 percz juthat egyre-egyre; ehhez gondoljuk még el, hogy az olvasás, mint minden ügyesség elsajátítása sok gyakorlatot igényel. Minek a rovására történjék e gyakorlás?

Szükségtelen fejtegetnem, hogy az olvasmányok tárgyalása és a gyermekek által való értelmes elbeszélése semmi szín alatt nem engedhető el, hisz ez az olvasás tanításnak lelke, czélja; de az írást sem szabad elhanyagolnunk s épp oly kevéssé a versek tanítását. Szóval az olvasás-írás tanításnak minden része: a folyékony olvasás gyakorlása, az olvasmány-tárgyalás, versek tanítása és az írás, *egyenlő* fontossággal bír és ugyancsak fel kell használnunk minden perczet, mely rendelkezésünkre áll, hogy növendékeink mindezekben elérjék azt a jártasságot, melyet 10 éves gyermekektől méltán követelhetünk s melyet el is kell érniök, hogy a következő felsőbb osztályban megfeleljenek.

De miután heti 5 órán mindennek kellőképen eleget tenni alig lehet, nyugodt, alapos tanítás helyett gyakran kapkodni vagyunk kénytelenek s talán leginkább ennek a körülménynek tudható be az a sok fogyatékos írás és olvasás népiskolai növendékeinknél, melyről a panaszok oly általánosak.

Ezeket előre bocsátottam annak a megvilágítására, hogy nem mindig a tanító buzgalmán mulik, ha a népiskolai növendék nem lép azzal a készültséggel a középiskolába, melyet tőle méltán várhatnánk.

Világos, hogy a népiskola a gyermekeket csak az ismeretek *elemeibe* vezetheti be, s hogy több tőle nem követelhető, de ezek

az elemek magukban véve nagy fontossággal bírnak, mert rajtuk épül fel a gyermekek szellemi továbbképzése. Legyen tehát ez az alap szilárd. Ne adjunk mindenféléből valamit, hanem inkább kevesebbet, de ezt a keveset úgy, hogy maradandó legyen.

Visszatérve az *olvasás-írás* tanítására, ki kell emelnem, hogy az olvasmányok tárgyi és nyelvi magyarázata és elbeszélése után, költemények szavalása vagy ha tetszik elmondása, szintén egyik hathatós eszköze a helyes, értelmes és szép előadásnak, a mellett fejleszti a gyermekek izlését a költemények választékos nyelvezetén. De természetesen csakis akkor kívánhatjuk a gyermektől, hogy valamely költeményt szépen és jól elmondjon, ha azt a tanító magyarázata és előadása megelőzte. Költeményeket a ritmikus versmérték és hangzatosság miatt a gyermekek csaknem kivétel nélkül nagy gyönyörü séggel tanulnak, de éppen e fülbemászó ritmus okozza, hogy a gyermek a költemény tartalmára gyakran nem is ügyel, és a helyes hangsúly helyett csak a ritmust emeli ki. Ezért felette szükséges egy-egy megtanulandó költeményt mondatról mondatra megmagyarázni és a helyes hangsulyra a gyermekek figyelmét felhivni.

Mindez kellő időt igényel.

A költeményekről beszélve, nem hallgathatom el, hogy olvasókönyveink nem igen bővelkednek oly költeményekben, melyek gyermek-észhez és gyermek-kedélyhez illenek, bármilyen szépek is különben. Pósa Lajos kedves költeményeiből pl. egyetlen egyet sem találunk a IV-ik osztály olvasókönyvében.

A tanítás e fokán az *írás* gyakorlása, de kivált a *szépírás* nagy fontossággal bír. Itt kell a gyermekeket már a csinos, a tiszta és rendes írásra szoktani. Hisz a *csinos*, a *szép* írás egyik kelléke az írásbeli dolgozatok külalakjának. Sőt vannak, a kik még mélyebb jelentőséget is tulajdonitanak neki Göthe beszéli, hogy Gellert az ő nyelvtani óráit rendesen ezzel a mondással szokta megkezdeni: «Eine gute Handschrift zieht einen guten Stil nach sich.»

Ha nem hiszem is, hogy a *szép* írás és a *jó* stil mindig karöltve jár, mégis könnyen meggyőződhetünk róla, hogy a csinosan megírt dolgozat, többnyire tartalmilag is gondosan van megírva.

Sőt merem állítani, hogy nincs egyetlen tantárgy sem, mely a kisebb gyermekek szellemi munkálkodását és szorgalmát inkább fokozhatná, mint a helyesen kezelt írás és írásbeli dolgozatok. Valószínűleg azért, mert ennél a tantárgynál közvetlenül látja, mintegy kézzel foghatja a gyermek maga is szorgalmának eredményét. Másfelől nincs egy tantárgy sem, mely oly kevés tért enged a hanyagságnak és felületességnek, mint az írás. Az írás valóságos tükre a gyermek szorgalmának, pontosságának, lelkiismeretességének és rendszeretetének. Nézzük csak meg sorban az irkákat és hasonlítsuk össze a gyermek tanulási buzgalmával, beszédbeli tiszta vagy hanyag kiejtésével, — kevés kivétellel csodálatosan összhangzó vonásokat fogunk találni, és e fontos pszichologiai okoknál fogva, sokkal nagyobb súlyt kellene fektetni az írásra, mint általában véve eddig történt.

A mi a *szépírást* (és tisztázást, miről alább lesz szó) illeti a rend kedveért legegyszerűbb az erre való irkákat egész éven át az iskolai szekrényben tartani. Egy-egy gyermek elosztja és beszedi az egyes csoportokban az irkákat, a mi 1—2 percz műve, azután kezdődik a szépírás mindig ütenyre, melyet a megtanulandó betű helyes alakjának megbeszélése és a nagy táblára való írása előz meg. Az ütenyzés, akármilyen fárasztó is, legalább az *első félévben*, elengedhetetlen; mert nincs más mód, melylyel a gyermekeket a betűk pontos megírására szoktathatjuk. Kezdetben ez a munka nagyon fárasztó, de ha következetesek vagyunk, rövid idő alatt szemlátomást javulnak az írások és a gyermekek mind nagyobb kedvvel végezik ezt a munkát; de persze érdeklődnünk kell az iránt a mit tesznek. Azért lehetőleg minden egyes gyermek írását meg kell tekintenünk minden órán, s a hol szükséges, megjegyzéseket tenni. A sok itt is megárt és mint minden tantárgynál, úgy az írásnál is megrovásunkat a gyermek tehetségéhez és szorgalmához mérjük, vagy még jobb, ha észrevételeinket nem is mindig *megrovás*, hanem a mennyire lehet, inkább általános megjegyzés alakjában teszszük.

Az egyszer megrótt hibát azonban következetesen üldözni kell, a mi különben minden más tantárgyra nézve is áll. Mert a

következetesség, a rend, a pontosság és alaposság mindmegannyi hatalmas rúgó, mely a gyermek tanulási kedvét sarkalja, mely jótékony szellemet teremt az iskolában és nemcsak a *tanulást*, hanem a *tanítást* is élvezetessé varázsolja és elejét veszi sok apró kellemetlenségnek.

De térjünk a *nyelvtanra* és *nyelvtani gyakorlatokra*.

Ezekre az elemi népiskola IV-ik osztályában heti 4 órát szánunk, a mi az *előírt tananyag kellő redukálása mellett* nem volna kevés. Jelenleg azonban kelleténél több dolgunk van a tananyag elvégzésével és így *nyelv* helyett, *nyelvtant* tanítunk.

Mennyi időt töltünk el a nyelvtan tanításával és mily kevés praktikus hasznát veszik a gyermekek!

A tapasztalat legalább azt bizonyítja, hogy a IV-ik osztályból kilépő gyermek, daczára annak, hogy sok szép dolgot tanult a nyelvtanból, még sem képes csak nehány sort is helyesen megírni.

Pedig a népiskolának czéljai közvetlenül a praktikus életre irányulnak, mindenképen azon kellene tehát lennünk, hogy legelső sorban ennek a követelménynek tegyünk eleget. A népiskolai tanterv is azon elvből indul ki, hogy «a nyelv alaptanának mélyebb taglalásába ne bocsátkozzunk», hanem hogy a nyelvtant csak eszközül tekintsük s hogy már a 4 alsó osztály a mennyire lehet, egy befejezett egészet nyujtson; mert hisz akárhány gyermek azontúl már nem látogat iskolát.

De hiába, ezzel az elvvel ellenkezik az a sok elmélet, a mit az előírt tananyag folytán kénytelenek vagyunk tanítani.

Megengedem, hogy a nyelvtannak, mint elméleti tantárgynak, a népiskolában is megvan a maga haszna, mert rendkívül élesíti az észt és gondolkozást, valamint azt sem vonhatja senki kétségbe, hogy bizonyos nyelvtani szabályokat és alakokat elkerülhetetlenül szükséges tanítanunk, de épp olyan világos az is, hogy a népiskolában a nyelvtan csak eszköz, nem czél. A nyelvtani ismeretek *gyakorlati alkalmazása* a fődolog; nem a szabály, nem a préciz elemzésben elért ügyesség. Ezek nélkül az a népiskolai gyermek meg tud lenni, ha az iskolát elhagyja, de ha képtelen egy sort helyesen és érthetően megirni, akkor joggal vethetik az isko-

lának szemére, hogy a gyermeket éppen abban nem oktatja, a mi rá nézve legszükségesebb; hogy végig jár négy osztályt és nem tud olvasni, írni.

Nem hiszem, hogy nehezebb feladat volna 10 éves gyermekeket kisebb fogalmazványok írására megtanítani, mint a függő összetett mondatok részletes megkülönböztetésére. Miután minden egyes tantárgynál nyílik alkalom a gyermeket arra szoktatni, hogy gondolatait összefüggően és értelmesen előadja, miért ne lehetne akármelyik tantárgyat felhasználni írásbeli dolgozatok készítésére? Miért kell mindig és mindig *nyelvtani* feladatokat iratni? — Ezzel nem akarom mondani, hogy egyáltalában ne is irassunk u. n. nyelvtani dolgozatot, mely egy bizonyos szabály vagy alak begyakorlását célozza, — de ne ezek legyenek az előtérben, mert ezeknek a dolgozatoknak még az a hátrányuk is van, hogy gépies munkára szoktatják a gyermeket.

Az elkerülhetetlenül szükséges nyelvtani gyakorlatok mellett, véleményem szerint, párhuzamosan mindig lehetne iratni egyéb kis gyakorlatot is, a mennyiben a nyelvtani vagy olvasókönyv nem nyujt rá alkalmas anyagot, akármelyik tantárgyból is meríthetünk. Mert a mit a gyermek élőszóval, értelmesen el tud mondani, azt próbálja meg le is írni. Rövid, egyszerű mondatokban, logikai sorrendben.

Én részemről, a mennyire az idő engedte, többször tettem már ilyen kisérletet és azt tapasztaltam, hogy a gyermekek érdeklődéssel írták az efféle gyakorlatokat és több haszonnal, mint sok mást.

Természetes, hogy csak a lehető legegyszerűbbb gyakorlatok vehetők fel és ezeket is előbb teljesen meg kell beszélni s lehetőleg kérdések alapján megiratni.

Legyen szabad a mondottakat néhány példával illusztrálnom. Az «Attila» című olvasmány nyomán kérdések után körülbelül a következő feladványt irták a gyermekek:

1. Őseink hajdan Szittyaországban laktak.

2. Később szűk lett e hazájuk és elhatározták, hogy a hunok elmennek nyugat felé uj hazát keresni.

3. A hunok elmentek és egészen a római birodalom határáig jutottak.

4. Meghódították az egész mostani Magyarországot.

5. Magyarországot akkor Pannoniának és Dáciának hitták.

6. A hunok hatalmas királya a rettenetes Attila volt.

7. Attila minden országot meg akart hódítani.

8. De midőn Róma ellen ment, a pápa így szólt hozzá: «Legnagyobb győző az, ki önmagát legyőzi.»

9. Erre Attila visszafordult és békén hagyta a szent várost.

Más alkalommal, midőn a földrajzban odáig jutottunk, a Duna folyásáról ezt a feladványt írták:

A Duna Dévénynél jő hazánkba. Dévénytől Váczig délkeleti irányban folyik. Vácznál délre kanyarodik és ezt az irányát egészen Vukovárig követi. Vukovártól kezdve ujra délkeleti irányt vesz fel és Orsovánál hazánkat elhagyja.

Folyásában a következő szigeteket képezi: A Nagy Csalló-köz-, a Szent-Endre-, a Margit-, a Csepel- és a Mohács-szigeteket Legnevezetesebb városok a Duna mellett: Pozsony, Komárom, Esztergom, Visegrád, Vácz, Budapest, Nándorfehérvár és Orsova.

Annak az igen is helyes követelménynek, melynek egy alkalommal Komáromy Lajos tanár úr adott kifejezést, hogy egy-egy feladvány mondatai, — midőn azok valamely nyelvtani szabály begyakorlását czélozzák — értelmi összefüggésben legyenek, jelenlegi tankönyvünk mellett alig lehet eleget tenni. Olvasókönyvünkben is csak itt-ott találunk egy olvasmányt, mely ilyen feladvány kidolgozására alkalmas.

Ilyen feladványt irattam az «Elaggott oroszlán» című olvasmány nyomán, midőn a jelzőről volt szó; körülbelül így:

1. Az *elaggott* oroszlán erőtlenül feküdt barlangjában.

2. A *károrvendő* állatok nem sajnálkozának felette.

3. A *ravasz* róka gúnyolódott.

4. A farkas *bántó* kifejezésekkel illette.

5. A *kegyetlen* ökör meg-megdöfte szarvaival.

6. A *vad*-disznó agyaraival sebesítette meg.

7. Még a *lusta* szamár is oldalba rúgta.

8. Csak a *nemes* paripa nem állt boszút.

Ilyen és hasonló gyakorlatokkal lehetne szerény véleményem szerint a népiskolai növendéket a fogalmazási dolgozatokra előkészíteni, többet érnénk vele, mint a nyelvtani szabályok meddő szó- és irásbeli gyakorlásával. A gyermekek szóbőségét hasonlíthatatlanul inkább gyarapítanók, szó- és irásbeli kifejezését fejlesztenők.

És ha a nyelvtani oktatásnál erre fektetjük a fősúlyt, a *szó- és irásbeli helyes kifejezés fejlesztésére*, akkor beérjük kevesebb «*nyelvtani*» órával is, mert akkor *minden* olvasás-irási óra nyelvtani órává válik.

Ami a nyelvtani dolgozatok külalakját illeti, ezeknél szigoruan megkövetelendő a rend, tisztaság és csinosság. Igy a feladványok a sorrend szerint megszámozandók, tekintet nélkül egyes gyermekeknél előforduló, mulasztás következtében kimaradt feladványokra.

Ha a feladvány 2 vagy 3 szakaszra oszlik, ezt ki kell tüntetni nemcsak számokkal, hanem új soron való bekezdéssel is. Ez az apróságnak látszó körülményesség, mondjuk *pedanteria*, mind a logikai sorrend és könnyebb áttekintés előmozditására szolgál és igen fontos.

Végül még egy kérdésben szeretnék megállapodásra jutni, s ez az, kell-e tisztázatot iratni a gyermekekkel vagy nem?

Ez is egyike azon kérdéseknek, melyre nincs határozott utasításunk s melyre vonatkozólag a nézetek igen eltérők. Következésképen az egyik iskolában irnak, a másikban nem; sőt egy és ugyanazon iskolánál az egyes osztályokban más- és másképen járnak el. Hisz jó az, ha bizonyos szabadsággal kezelhetjük a tantárgyakat és nem bénítja minden lépésünket merev szabály és rendelet, de vannak megint dolgok, a hol mégis határozott megállapodásra kellene jutni s a hol a nézetek sokfélesége árt az ügynek.

Németország elemi népiskoláiban a tisztázás elő van irva, sőt még a feladványok száma is. Az évközben irt feladványokból 12-őt le kell tisztázni.

Én részemről helyeslem ezt az eljárást és régóta mindig tisz-

táztatok. Tapasztalatból beszélek, ha azt mondom, hogy ez az eljárás nagyon is hasznára válik a gyermeknek.

Először, mert akárhány gyermek van, a mely csak az ismételt leirásnál érti át igazán a tanultakat, másodszor, mert a tisztázati füzet mintegy végeredménye lévén a nyelvtani írásbeli dolgozatoknak legjobb bizonyítéka a gyermek szorgalmának és az írásbeli kifejezésben elért ügyességének.

Szintugy tapasztalatból tudom, hogy leghelyesebb a tisztázatokat az iskolában megiratni. Nem minden gyermek otthona alkalmas arra, hogy ilyen munkát jól végezhessen. Ellenben az iskolában meg vannak min dazon feltételek, melyek nélkülözhetetlenek hozzá: világosság, csend, kényelem és a mi legfőbb — a tanító jelenléte.

Csak még egy szót!

Vigyük be a mennyire lehet a népiskolába is a kor igényeinek megfelelő ismereteket, de ne feledjük a régi híres és kipróbált pedagogusok elveit, a kik az ismeretek *alaposságában*, nem *sokféleségében* keresték az üdvöt. «Keveset, de jól.»

Budapest. *Freund Vilma.*

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Önképző leány-egyesület Pápán. Lelkes szavakban emlékszik meg a «Pesti Napló»-ban egyik jeles irónk (Robin) a pápai önképző leányegyesületről, mely szerinte Stuart Millnek a «művelt nőről» alkotott eszméjét valósítja meg. A szellemes ismertetésből közöljük a következő szép részletet:

«Stuart Mill előtt a női műveltség magas eszménye lebegett; eszménye volt a nő, a ki az asszonyiság minden báját megtartja, de megszerzi hozzá a lelki műveltség minden fegyverét, hogy annál erősebb, annál hódítóbb legyen. Ebből az eszményből torzképet faragott az előítélet, az önzés, a maradiság, az olcsó gúny és így állott elő a pipázó, korcsmába járó, káromkodó, korteskedő emanczipált asszony. Vagyis a férfiak — már az olyanok, a kik Stuart Millt paródizálgatják — úgy magyarázzák azt a szabadságot, hogy a nő részt követelhet az általános műveltségből, mintha ebben a nőre nézve veszély rejlenék és mintha ettől a nőnek épp olyan póriassá, gorombává, erőszakossá kellene lenniök, mint a milyenek ők maguk, a teremtés neveletlen urai.

Pedig Stuart Mill előtt ennek éppen az ellenkezője állott: a szorgalmas, életrevaló, munkás, művelt asszony, a ki nem szorul a férfi kegyére, hogy az élet harczaiban becsületesen megállhasson; a ki ha szegény, fentartja magát tudásával, műveltségével, ha gazdag, elbájolja környezetét szelleme varázsával és jótékony angyalává lesz a betegeknek, árváknak, elaggottaknak, mert mennél műveltebb az asszony, annál jobban érzi, annál jobban belátja, hogy a másokon segítő, másokat megvigasztaló irgalmasság az emberi jellem legszebb vonása és földi pályának legédesebb kötelessége; akiben a férfiakkal közös energiát a csak nőben található türelem és szelídség teszi kedvessé, vonzóvá; a ki minden hasznost, minden szépet eltanul, átvesz az erősebb nemtől, kivéve a férfiak ragyogó hibáit, a dicsvágyat, a szereplés hiúságát, a czézári téboly impozáns gőgjét; a ki ha frigyre lép egy kvalifikált egyénnel, lélekben egyenrangú azzal, a kinek hitestársául szegődött és a kinek a gyermekeit nevelni fogja.

A mit Stuart Mill hirdetett és a mi sokáig utópia vagy gúny tárgya volt, lassankint megvalósul Európa legműveltebb államaiban és nemsokára végrehajtott igazság lesz olyan országokban is, a hol a nőkről inkább gavallér módon, mint filozófiával, emberszerettel és az élet komoly felfogásával gondolkoznak. A nőnevelés manapság már Magyarországon sem tartozik a legelhanyagoltabb dolgok közé. Igaz ugyan, hogy sok helyütt csak jelszó, melyben kevés a tartalom, mely divatos mázzal csak felüle-

tességet takar el: de hát a nőket már nálunk is képezik sok jóra, sok szépre és én remélem, hogy a magyar asszonyok ebben a tekintetben is túl fognak szárnyalni minden nácziót.

Milyen különös! Azt az eszményt, mely a nőkről Stuart Mill mélyen gondolkozó agyában, szebb jövőre sóvárgó lelkében élt, a multkor en miniature megtaláltam Magyarország egyik kisebb városában, Pápán. Ki hitte volna ezt! Kedves hazámat keresztül-kasul jártam, megfordultam minden nevezetesebb pontján, láttam sokat, a miben gyönyörködtem, a mi szép volt, a mi föltétlen dicséretet érdemel — de nagyobb és kellemesebb meglepetés nem igen ért, mint abban a városkában, a hol alkalmam nyílt megismerni a Pápai Önképző Leányegyesületet.

Egy kis hadsereg csupa kedves, okos nőkből, szép, viruló hajadonokból! Bájos nők, a kik arra szövetkeztek, hogy magukat a saját erejükből műveljék és abban a műveltségben, a mit nagy fáradság, kitartás, önfeláldozó tevékenység árán összehordanak, mint aranyos méhecskék a mézet, mindazokat részesítsék, a kik bizalommal, érdeklődéssel közelednek a gazdagon megtöltött kaptárhoz.

Mennyi tapintat, mennyi izlés, mennyi ideálizmus és mennyi számitás van működésükben! Művészettel osztják be az időt, hogy éppen annyi jusson az élet szükségleteire, mint a műveltség magas feladataira. Csak a nő tud így egyensúlyt tartani reális kötelesség és ideális kötelesség közt; csak a női lelemény, a női kitartás virtuózitása tud megfelelni mindkettőnek egyforma sikerrel, arányosan, felületesség nélkül.

Nem hanyagolnak el semmit a Leányegyesület tagjai abból, a mit a mi kényes, követelő materiánk megkiván s a minek a gondozásához csak ők értenek; nem játszák az átszellemült idegest, a ki egész nap a kanapén hever és a lét prózáját nyögve panaszolja; nem merülnek el nyakig az ál-szentimentálizmus limonádéjában; affektált, édeskés turbékolással nem mondják fűnek-fának, hogy ők megvetik az életet, mert nem találnak benne semmi czélt, kivéve azt az egyet, hogy holdkóros epedéssel sóhajtoznak elérhetetlen ideálok után.

A Leányegyesület tagjai nagyon jól tudják, mi az élet czélja; nagyon jól tudják, hogy a műveltség a legnagyobb erő, hogy mennél többet tanul, mennél jobban kiképezi lelkét a leány, annál többet fog élvezni a férjes asszony; hogy mennél összetartóbbak, a szellem művelésére alakult szövetkezésben, annál több morális kapitálist visznek ki magukkal a világba, ha majd külön-külön kell megküzdeniök az élettel, tán elhagyatva és egészen egyedül.

Szeretik az irodalmat, szeretik a művészetet, érdeklődnek a társadalmi és esztetikai kérdések iránt, rajonganak édes, leányos lelkesedéssel a szép versekért; mindent a lelkükbe fogadnak, a miből a léleknek haszna van, mindent bebocsátanak a szívükbe, mitől a szív jobbá, nemesebbé válik. Társaságuk a szellem arisztokrácziája, mély és benső kapcsolaban a kedély jóizű demokrácziájával, mely a szellem előkelőségét egészséges, vidám humorral teszi kedvessé, pajkossá, elragadóvá.

Oh igen! Stuart Mill megtestesült ideálja tárult elém a Pápai Önképző Leányegyesület szervezetében és nyájas, művelt, testileg-lelkileg hódító tagjaiban. Ezt a kis ideális respublikát olyan jól esett közelről csodálnom! A jövendő Magyarországnak egy fényes darabja ez — graczíozus portyázó csapatja annak a hatalmas, nagy hadseregnek, mely

Magyarország igazán művelt, — irodalomért, művészetért, tudományért és a czivilizáczió minden mozzanatáért komolyan érdeklődő hölgyeiből fog megalakulni Kárpátoktól Adriáig.«

*

A Magyar Pædagógiai társulat márczius 17-én tartott rendes havi ülésén ismét *nőnevelési kérdéssel foglalkozott. Gallauner Lujza* ujpesti áll. polg. iskolai igazgatónő tartott «Az egységes középfokú leányiskola» czímmel előadást, a melyben kiemeli, hogy a nagyobb városokban lakó 14—16 éves leányra nézve valósággal áldás volna, ha a polgári iskolai négy osztály elvégzése után még két évig hivatásának megfelelő képzésben részesülhetne. Ajánlja, hogy a polgári iskolák hat osztályúra bővíttessenek ki, s hogy czímökben sem különbözzenek a felsőbb leányiskoláktól, a mint lényegükben se különböznek. A társaság az előadást tetszéssel fogadta s a leányok hivatásszerű továbbképzésének szükségességét elismerte. A módozatok megvitatását azonban más alkalomra tűzte ki. Megemlítjük ez alkalommal, hogy a «Pædagógiai társaság» januári közgyűlésén a titkári jelentésből a következő adatok tűntek ki. 1893-ban 10 új alapító tagja lett az egyesületnek; a rendes tagok száma 90, köztük 6 nő, a külső tagoké 515. Tiszteleti tagokul választotta az egyesület: Bartal Antalt, dr. Berzeviczy Albertet, br. Eötvös Lorándot, gr. Csáky Albint, Fehér Ipolyt, Leövey Sándort, Szász Károlyt, Szathmáry Györgyöt, Vaszary Kolost, Zichy Antalt, Zirzen Jankát, és Zsilinszky Mihályt. Az érdeklődés felkeltésére a társaság a következő körlevelet küldte szét a közgyűlés alkalmából: «A Magyar Paedagógiai Társaság, mostani szervezetében, 1892 elején alakult. Az ezóta elfolyt két év sokkal rövidebb idő, hogysem ezalatt a társaság valami nagyot, valami maradandót alkothatott volna; de minden eszközzel munkált azon, hogy szilárd alapot vessen a jövendő széleskörű működésnek. Mindenekelőtt befejezte a szervezkedést. S bátran elmondhatjuk, hogy egyfelől választott tiszteleti s rendes tagjai, másfelől alapító- és külső tagjai sorában együtt vannak a hazai közoktatásügy és pædagógiai irodalom legkiválóbb munkásai, kiknek együtt, egy társaság körében való működése legbiztosabb kezesség arra, hogy a társaság az alapszabályokban kitűzött magas czélokat nemcsak eredményesen szolgálja, hanem el is fogja érni. A társaság havi ülésein már eddig is több nagyjelentőségű eszmét pendített meg, néhány fontos napirenden levő kérdést alaposan megvitatott: általában kiterjeszkedett a közoktatás- és nevelésügy egész körére s figyelemmel kisérte a külföld tanügyi mozgalmait is. Kiegészíti mindezt a társaság havi közlönye, a Magyar Pædagógia, melyből már két évfolyam jelent meg. Ennek kiadása s a tagok részére való olcsó eljuttatása azonban tetemes anyagi terheket ró a társaságra. Mind a magas tanügyi kormány, mind a M. Tud. Akadémia méltatván a társaságnak már eddig is kifejtett tudományos irányú működését, siettek hozzájárulni a terhek könnyítéséhez; de különben a társaság egészen a maga erejére, tagjai áldozatkész hazafiságára van utalva. S így is mutathatunk már föl eredményt. Szép számmal vannak már alapító tagjaink s még közvetlenebb hasznú a rendes tagok egyre emelkedő önkéntes ajánlata. Mindinkább szaporodik a külső tagok és előfizetők száma is; de főkép itt kell nagyobb tért hódítanunk, egyfelől hogy a társaság hasznos működése mennél szélesebb körbe eljut-

hasson, másfelől, hogy az anyagi erőforrások gyarapodásával a kitűzött célokat mennél nagyobb sikerrel szolgálhassa. Társaságunk akkor fog virágzása korszakába lépni, ha külső tagjainak száma eléri legalább az 1000-et, előfizetőié az 500-at. Nem kételkedünk, hogy a közoktatásügynek minden barátja óhajtja e felvirágzást, mely egyszersmind a közművelődés érdeke. Tisztelettel kérjük azért címedet, hogy társaságunkat fontos céljai elérésében segíteni s mind szellemi működésével, mind a társaság szervezetének, céljainak s munkálkodásának szíves ismertetésével, valamint a nemes ügyet pártoló külső-, esetleg alapító tagok szerzésével hazafiasan támogatni méltóztassék.»

*

A tanítóképzőintézeti tanárok országos egyesülete márczius hó 18-, 19- és 20-ik napján tartotta meg *közgyűlését,* a melyről érdeme szerint meg kell emlékeznünk. Ismeretes dolog, hogy e fiatal egyesület mily buzgó tevékenységet fejt ki s hogy munkásságának eredményeit maga a közoktatási kormány is mennyire méltányolja. Az idei közgyűlés is oly nagyfontosságú elvi kérdésekben volt hivatva dönteni, mint a képzőintézeti internatus és a tanítóképző intézeti tanárok képzésének kérdése. — A közgyűlésen a tanító- és tanítónőképző intézetek, vidékiek és fővárosiak egyaránt, szép számmal voltak képviselve, a kikhez csatlakoztak az egyesület kötelékébe tartozó népoktatási egyletek és testületek küldöttei. A T. Akadémia heti üléstermének élénk, zsibongó lelkes képe volt e napokon. Az egyesület mindenekelőtt a kegyelet adóját rótta le Majer István, tiszteletbeli tag, az országosan ismert «István bácsi» emléke iránt. A szépen kidolgozott és szónoki lendülettel előadott emlékbeszédet főtiszt. *dr. Walther Gyula,* volt képzőintézeti igazgató tartotta. A *képzőintézeti internatus* kérdése került ezután tárgyalásra (előadó: *Mohar József,* képzőint. tanár Zniováraljáról) s a közgyűlés csaknem egyhangulag azt az álláspontot foglalta el, hogy ily internatusok szervezését mindenütt kívánatosnak, sőt szükségesnek tartja. Kimondta azt is, hogy az internatusok a családi rendszer alapján szervezendők s épület, elhelyezés stb. tekintetében lehetőleg elválasztandók magától az iskolától. Hevesebb vitára s élesebb nézeteltérésekre csupán az a kérdés szolgáltatott okot, hogy kire bízassék az internatus vezetése. A nagy többség a mellett nyilatkozott, hogy a képzőintézet igazgatójának felügyelete és ellenőrzése fentartatván, az internatus vezetése a testület egyik rendes tanárára bízandó még pedig úgy, hogy más kötelezettségeitől megszabadíttatván, lehetőleg ennek a hivatásának éljen. — A második napon került tárgyalásra a *képzőintézeti tanárok képzésének* kérdése. Itt már pártok állottak egymással szemben és a véleményekben kiegyenlíthetetlen ellentétek nyilvánultak. A választmány javaslata (előadó: *Sebestyén Gyula,* a budapesti VI. ker. áll. polg. isk. tanítónőképző intézet tanára) a képzőintézeti tanárok számára a tudományos képzés dolgában egyetemi qualfikácziót követel; míg az ellenindítvány (előadó: *Dr. Kovács János,* a budai Paedagogium tanára) a tanítóképzőintézeti tanárok képzését a Paedagógiummal óhajtja szervesen összekapcsolni. A reggel kezdett vita tovább folyt még a délutáni órákban is s csak 5 óra tájban került a sor szavazásra. A közgyűlés kétharmadnyinál nagyobb többséggel a választmány javaslatát fogadta el s utasította a választmányt, hogy

emez elvi döntés alapján részletes javaslatot dolgozzon ki a következő közgyűlésre. — Megemlítjük még, hogy az egyesületnek háromszáznál több tagja van; hogy pénzügyi zavaraiból, a melyekkel az első években küzdött, teljesen megszabadúlt, s hogy a közokt. miniszter pénzbeli támogatásával oly derék havi folyóiratot ad ki, a mely paedagógiai időszaki irodalmunkban az első helyek egyikét foglalja el. Az idei közgyűlés egyúttal restauráló közgyűlés is volt. A lelépő tisztikart és kisorsolt választm. tagokat csaknem egyhangulag újra megválasztották s a közgyűlés ezzel tüntető kifejezést adott elismerésének és bizalmának azok iránt, a kik az egyesület hajóját eddig a legszebb sikerrel kormányozták.

*

A Mária Dorothea egyesület IX. évi közgyűlését márczius hó 11-én tartotta meg, az új városháza társalgó termében. Az ülésen maga gr. Csáky Albinné elnökölt s a tágas terem egészen megtelt érdeklődő tagokkal, kik örvendve hallották a titkári jelentés adatait, mely az egyesületnek erkölcsi és anyagi sikereiről ad számot. A közgyűlés örömmel üdvözölte a megjelent tagok között De Gerando Antoninát, a kolozsvári kör elnökét, ki bejelentette, hogy Kolozsvárott czélba vették egy «Tanítónői otthon» építését. Ez idő szerint 5000 frt pénzzel rendelkeznek, a város 5 év alatt beépítendő ingyen telket adott s gr. Betlen A. ingyen faanyagot igért az egyesületnek. Az anyaegyesület örömmel vett tudomást a jelentésről, a maga részéről szintén támogatást igért az erdélyrészi körnek, noha épen most a budapesti «Otthon» kibővítése veszi igénybe az egyesület erejét. A közgyűlésen el is határozták egy nagy országos gyüjtés megindítását annál is inkább, mert az egyesület védnöke Mária Dorothea főherczegnő a gyüjtés eszméjét helyeselte s erre az engedélyt megadta. A pénztári állapotról szóló jelentés örvendetes adatait (ez évben 15000 ftot tőkésítettek) tudomásul véve s a jövő évi költségvetés előirányzatát jóváhagyva, a közgyűlés megválasztotta a választmányi tagokat (a tisztikar ez alkalommal nem került választás alá) és kijelölte a jövő évi számvizsgáló bizottságot. Ellenőrré a lemondott *Sretvizer Lajosné* helyett *Bernáth Béla* orsz. gy. képviselőt választották, Sretvizer Lajosnét pedig beválasztották a számvizsgáló bizottság tagjai közé.

A közgyűlés a vidéki körök alapszabályait jóváhagyta, az Otthon házszabályait és új szervezetét elfogadta és sajnálkozással vette tudomásul, hogy Komáry Erzsi az egyesületnél eddig viselt irnoki, helyesebben másodtitkári állásáról egészségi állapotára való tekintettel lemondott. Az egyesület fejlesztése körül kifejtett tevékenységeért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott a közgyűlés Komárynak és választmányi tagjai közé választotta. Jegyzőkönyvi köszönetet szavazott végre a közgyűlés mindazoknak, kik az egyesületet szeretve annak javáért fáradoztak u. m. Herich Károlyné, Bischitz Dávidné, Zirzen Janka, Hampelné Pulszky Polixena úrnőnek s az egész tisztikarnak és választmánynak.

*

A M. D. E. budapesti tanítónői szakosztálya márczius havi ülésén *Buzogány Mariska* gyakorlatilag mutatta be Gouin idegen nyelvtanítási módszerét az angol nyelvre alkalmazva. A gyakorlati tanítást sokan hallgatták nagy érdeklődéssel a nem tanítói körökből is. A szak-

osztály folytatta a kézimunka-oktatásra vonatkozó vitáját s megállapodott abban, hogy az oktatás *anyagát főképen a varrás tegye;* továbbá, hogy a munkaoktatás *osztálytanítás legyen.* Bejelentették az irodalmi pályázat eredményét is, mely szerint a második díjat az «*előre*» jeligével beküldött *egyetlen* pályamunka nyerte. A biráló bizottság nevében *Komáromy* Lajos tanár a következő jelentést nyujtotta be:

«Mélyen tisztelt Szakosztály! A biráló bizottság f. hó 5-én tartott ülésének megbízásából szerencsém van a bizottság véleményét «*A testgyakorlás és a játék a leányiskolában*» című pályamunkáról a következőkben előterjeszteni.

A feltett pályakérdésre felelő ez egyetlen dolgozatnak jó oldalát képezi az, hogy a tárgy iránti meleg érdeklődéssel s a testi nevelés elméletében való elég jártassággal van megírva; hogy az értekező bevonta tanulmányai körébe a testgyakorlás szakirodalmának nem egy hazai és külföldi termékét s emellett fejtegetéseiben a saját tapasztalataira és megfigyeléseire is támaszkodik.

De hiányai is vannak e pályamunkának. A jó hosszúra terjedő bevezetésben nem elég összefüggő a gondolatok logikai menete, s ugyanez a rész a testgyakorlás hasznos voltát nem a női szervezet és hivatás kivánta *specialis* irányban fejtegeti, mint a tétel azt megszabja, hanem *általában* beszél a gyermekek testfejlesztéséről. A következő rész a tornagyakorlatok és játékok felsorolását nem alkalmazza pontosan a gyermekek életkorához, s a mennyiben ezt megteszi, csupán a polg. leányiskola I—IV. osztályát veszi tekintetbe, holott szükséges lett volna teljesség kedvéért megjelölni az elemi iskola III—IV. osztályában felvehető testgyakorlatokat is. Továbbá a játékokról szólva kellőnél nagyobb becsben látszik részesíteni az értekezés az idegenből importált játékokat s ezek mellett egészen szem elől téveszti a nemzeti játékoknak a *nemzeti irányú nevelésben* való nagy fontosságát.

A mi az előadás nyelvét illeti, ez elég élénk ugyan, de még sem ment nehány kifejezési hibától.

Ezek után a bizottság tekintetbe véve a pályamunka jó és gyenge oldalait, a szerző részére a második díj odaitélését hozza javaslatba, azon föltétel mellett, hogy a szerző közlés előtt a fentebb megjelölt szempontok szerint alakítsa át dolgozatát.»

A birálati jelentés után a jeligés levélke felbontatván, abból Bock Szerafin sopróni felsőbb leányiskolai tanítónő neve tünt ki. A szakosztály a pályadíj kiutalványozását elhatározta; újabb pályatételül kitüzni határozta a következőt: «*A kézimunka-oktatás az elemi iskolában*«. A jelen pályamunkának az idevonatkozó hazai és fontosabb külföldi irodalmi termékek felhasználásával készült dolgozatnak kell lennie, mely méltassa a kézimunka-oktatásnak nevelési és közgazdasági fontosságát, fejtegesse módszertanát és nyujtson kellő részletességű tantervet és tanmenetet az elemi iskola 6 osztályára. A pályázat határideje 1894. decz. 31. Pályadíj 100 és 50 korona. Az új pályatétel kitüzése után még Dulcz Irma k. a. czimbalom-játékában gyönyörködtek a szakosztály ülésén jelen volt egyesületi tagok és vendégek.

*

A M. D. Egyesület győri köre folyó évi február hó 25-én felolvasó gyűlést rendezett. E gyűlésnek két tárgya volt: 1. Krécsy Béla főrealiskolai tanár amerikai úti emlékeinek bemutatása és 2. a legközelebbi gyűlés vitatételének megállapítása.

Krécsy Béla előadása rendkivül érdekes és tanulságos volt, mert a tudós tanár — ki két évig tartózkodott Amerikában igen szép vetített képek bemutatása által élénkítette amúgy is érdekfeszítő és a közvetlenség varázsával biró előadását. E képek — igen sikerült üveg-fotografiák — szintén az előadó által vétettek fel a helyszinén. Krécsy egész sorozatát mutatta be a new-yorki, bostoni, chicagói nevezetesebb épületeknek és remek tájképeknek. Ez utóbbiak közül kiváló szépségű volt a Niagara télen. A nagy számmal megjelent paedagógusokat főleg az amerikai iskolák berendezése érdekelte. Láttunk indián iskolákat, hol a legkülönfélébb indián typusokat volt alkalmunk megismerni; egy slöyd műhelyt, hol ifjú hölgyek gyakorolták magukat a fafaragás mesterségében és a «Girard»-féle nagyszerű árvaházat, az egybegyűlt növendékssereggel együtt.

A nagy számmal megjelent, a város legintelligensebb köreihez tartozó közönség feszült figyelemmel hallgatta az előadót, ki a természettudományi társulatnak is buzgó tagja és a legközelebbi jövőben e társulat gyűlésén fogja bemutatni rendkivül érdekes tapasztalatait.

Az előadás után Pataky Irma, egyesületi elnök, az egyesület nevében köszönetet mondott Krécsy tanárnak, majd pedig felszólította a jelenlévőket a legközelebbi gyűlés vitatételének megállapítására. E tétel a következő: Serdülő leányaink tovább képzése. Előadó: Bánóczy Gizella, polg. leányiskolai rendes tanítónő.

Említésre méltó mozzanat körünk életében még az, hogy a kör kebeléből kiküldött vigalmi bizottság márczius hó 10-én hangversenyt rendezett, melynek szép sikere első sorban a rendezőbizottság két elnökének, Karsay Jolán áll. polgári leányiskolai igazgatónőnek és Mocsári Gerő áll. tanitónőképző intézeti tanárnak köszönhető. A vigalmi bizottság minden lehetőt megtett, hogy a hangverseny anyagi, de főleg erkölcsi sikerét biztosítsa. E buzgalomnak volt eredménye a változatos és érdekes műsor, melynek minden egyes száma nagy élvezetet nyújtott a nagyszámú és előkelő közönségnek. Az egész hangverseny magasan felette állott a rendes «műkedvelői» előadásoknak, a szereplők közül többen valódi művészeknek bizonyultak. A programm első számát a helybeli főreáliskola dalárdája által előadott kurucz-dalok képezték, Kirchner Elek karnagy, — ki mint zeneszerző is számot tevő egyéniség, — rendkivüli eredményeket ért el kis tanítványaival. A 80 tagból álló dalárda bámulatos preczizitással és igaz lelkesedéssel énekelte őseink kedves nótáit. E dalokat Petőfi «Pusztai találkozás» című költeménye követte. Ezt Szakács Károly úr szavalta, avval a nemes felfogással és tökéletes előadással, melyet a győri közönség már régebben ismer nála. Altdörfer Győző soproni zongoraművész, ki a közel multban a főváros zenekedvelő közönségét is elragadta játékával, Chopinnek egy «Polonaise»-ét és «Scherzo»-ját, valamint egy Liszt féle magyar rhapszódiát adott elő nagy bravourral, majd Árvay Géza zenetanár minden izében magyaros czimbalom játéka ragadta frenetikus tapsokra a közönséget. Felejthetetlen emléket hagytak hátra a fővárosból ide rándult hölgyek. Győry Margit úrhölgy (Passy Cornet tanítványa)

kedves, lágy hangon énekelt el néhány szép dalt, Kárpáthy Irén úrhölgy pedig, városunk szülöttje és a győri zeneértők kedvencze Wienavszky «Légende»-ja, valamint egy Hubay-féle «Magyar Ábránd» előadása által bebizonyította, hogy művészi játéka napról-napra tökéletesedik. Végre pedig «the last but not the least» meg kell még említenünk Rákosy Szidi két jeles tanítványát, Fehér Kamillát, ki nagyon bájosan mókázta el Sebők Zsigmondnak «Vis-á-vis» czimű monológját és Cseténi Juliskát, ki valódi drámai erővel, megkapó művészettel szavalta el «A gyermek bizalma» czímű remek költeményt, Szász Károly szép fordításában. A színház egészen megtelt közönséggel és ha az anyagi siker nem ér fel az erkölcsivel, annak oka kizárólag abban keresendő, hogy a győri színház igen szűknek bizonyult mindazok befogadására, a kik e szép előadást örömest meghallgatták volna.

*

A M. D. E. brassói köre nagy tevékenységet fejt ki; legközelebb saját alapja javára két jótékonyczélú előadást rendezett. Február hó elején előadatott «Suhancz» operette a Brassóban időző Egry Kálmán magyar színtársulata által. Az előadás 45 forint tiszta jövedelmet hozott. Február hó 24-én tartotta a kör rendes ülését, a melyen dr. Létmányi Nándor főreáliskolai tanár olvasta fel érdekes értekezését «A nőkről». Márczius hó 10-én tartotta a kör jótékonyczélú tánczczal egybekötött műkedvelő előadását. Az estély fényesen sikerült, a mi fáradhatlan, buzgó és szeretetreméltó elnökének Gálffy Sándornénak köszönhető, a ki semmi fáradságot nem sajnált, hogy ez előadás sikerét előmozdítsa. Az estély fényes erkölcsi sikere mellett 70 frt tiszta jövedelmet hozott.

IRODALOM.

LA FEMME DU VINGTIÈME SIÈCLE, par *Jules Simon* De l'academie Français et *Gustav Simon* docteur en médecine. Seizième Édition. Paris. Calmann Lévy. 1892.

Ama fontos kérdések közül, melyek a jelen társadalmat foglalkoztatják s melyek megoldásukat a küszöbön álló XX. századtól várják, bennünket legközelebbről a «nő-kérdés» érdekel. Aggódva kérdezzük önönmagunktól, hogy sajátos női természetünk képes lesz-e a nőnevelés terén és társadalmi téren létesített reformok tömkelegéből kiválasztani azokat az ujításokat és engedményeket, melyek lényünkkel, hivatásunkkal összeegyeztethetők, s melyeknek kedvéért nem leszünk kénytelenek kilépni abból a körből, melyre a természet és a tradiczió utal bennünket.

Épen ezt a kényes kérdést tárgyalja Jules Simon az ő «La femme du vingtième siècle» czimű munkájában.

Élvezettel olvastam ez érdekes művet. A «nő-kérdés»-nek magas filozófiai szempontból való felfogása és lélektani megvilágítása nagy hatással volt lelkemre s ez a hatás indított arra, hogy e reánk, magyar nőkre is általános érdekű művet az alábbiakban röviden ismertessem.

*

Jules Simon nem kiván a nő érdekében se politikai, se társadalmi átalakulást, ő csupán általában óhajtja a nő tekintélyét fokozni és erkölcsi fensőbbségét, befolyását a családban emelni és biztosítani. Szerinte azonban az eddigi felületes nevelési rendszer és szűk korlátok közé szorított oktatás nem nyujtanak garanczíát arra nézve, hogy a nő a meglazult társadalmi erkölcsökkel a harczot fölvehesse, s hogy a bomladozó félben lévő családi köteléket megóvja a végleges felbomlástól. Ezért szükségesnek látja, hogy a leányok sokkal szélesebb alapokra fektett oktatásban s szigorúbb elvek szerint való nevelésben részesüljenek.

Művében főképen a neveléssel foglalkozik s alapgondolatát a következőkben mondja ki: «..... térjünk vissza s formáljuk a XX. század asszonyának jellemét a XVII. századbelinek mintájára. Ez a nő

mindenek előtt a családi tűzhely őre volt. A következő két században azonban kilépett az otthon szűk köréből. S mi lett ennek a következménye? Az, hogy az otthon megfosztva jó nemtőjétől, komorrá vált. Ennek következtében nagyobbára a nyilvánosság előtt folynak le napjaink s nemsokára mi is eljutunk oda, hogy, mint az amerikaik, hôtelekben veszünk szállást.»

Ettől a szomorú jövőtől szeretné Jules Simon hazáját megóvni s ezért sürgeti, hogy térjenek némely tekintetben vissza a régi jó szokásokhoz.

Röviden vázolja azután mind amaz intézkedéseket, melyek a nőnevelés terén az ujabb időkben hazájában történtek. Nem ellensége az ujításoknak, csak fél a tulzásoktól s aggódva kérdi, mi lesz következménye ama tanügyi reformoknak, melyek a fiúk és leányok oktatását egyenlővé tették, melyek a leányok előtt is megnyitották az egyetemek kapuit, de melyek a társadalmat teljes készületlenségben találták.

Vannak — úgymond — a kik nagy örömmel fogadták e reformokat, mert szerintük «a nővel eddig mint kiskoruval, alárendelttel, sőt gyakran mint rabszolgával bánt a férfi. Emanczipálni kell tehát a nőt! Legyen egyenjogú a férfival, hisz intelligenczia tekintetében bátran fölveheti vele a versenyt, erkölcsi tekintetben meg épen magasan fölötte áll! Foglalja el az új társadalomban azt a helyet, mely őt jogosan megilleti; pályázzék ezentúl ő is mind amaz állások elnyeréséért, melyeknek betöltését a férfiak eddigelé maguknak tartották fenn; követelje ugyanazon polgári és politikai jogokat, melyeket a szűkkeblű férfisereg kizárólag magának vindikált. Lehessenek ezentúl ők is tetszésük szerint tanárok, orvosok, ügyvédek, birák, sőt törvényhozók is. Hadd érvényesítsék jogos és egészséges befolyásukat az államügyekre minden téren!»

S míg az egyik tábor hangos ujongással üdvözli az ily értelemben vett «nő emanczipácziót», addig a másik visszaretten e képtől s rémülten kérdi: mi lesz azzal a társadalommal, melyben a nőből körülbelül minden lehet, csak «nő» nem lesz többé!

Jules Simont is ez a gondolat foglalkoztatja. Megengedi, hogy az életkörülmények sok esetben megkivánják, hogy a nő is kenyérkeresővé legyen; szép és ideális felfogás a férfiak részéről, hogy e czélból tért akarnak nyitni a nőnek a közpályákon, de nem gondolták meg, hogy e váratlan, kellőleg elő nem készített reform veszedelmet is rejt magában. A nőt megvesztegeti, saját képességeivel és természetes hajlamaival szemben elfogulttá teszi a vívmány, mely őt egyenjogosítja a férfival s ez érzés hatása alatt azon közpályák felé hajlik, melyek ezt az egyenjoguságot legjobban dokumentálják, de melyek legkevésbbé felelnek meg a női természetnek s melyeken boldogulhatásukra legkisebb a kilátás.

Az *ügyvédnő, bírónő* Jules Simon szerint az utópiák közé tartozik; az orvosi pályán sem jósol nagy jövőt a nőnek. Fizikai gyöngeségénél fogva sebész nem lehet s mint rendelő orvos legfeljebb csak specziális irányban érvényesítheti befolyását.

A tanítás terén ellenben a nők sok tekintetben jobban megállják helyüket, mint a férfiak, mert egyenlő szakképzettség s rátermettség mellett több buzgalommal, odaadással, mondhatnám több lélekkel tanítanak. Az adminisztrativ munka is megfelel természetüknek; milyen jól teljesítik kötelességüket p. o. a távirdánál, póstánál, vasútnál. Rendszeretetüknél és pontosságuknál fogva kitünő hivatalnokok is válnának belőlük; példa erre az «Egyesült Államok», hol az egyes hivatalokban ma már sűrűn alkalmazzák a nőket. Kitünő munkakört biztosítana a nőnek a gyógyszerészi pálya is. Ez a foglalkozás szintén megfelelne a nő természetének s azzal a nagy előnynyel járna, hogy a nő állandóan családja körében maradhatna. Ha tehát a megélhetés nehéz gondjai, küzdelmei a nő vállaira is reá nehezednek, s szükségessé teszik, hogy ő is kenyérkeresővé legyen, hogy az otthon szűk köréből a közpályára lépjen ki, képesítsük arra, hogy ebben a küzdelemben derekasan megállja helyét, másrészt pedig neveljük úgy, hogy a pályaválasztásnál ne hiúság, hanem a női természet legyen a döntő, az irányadó.

Mit kiván tehát Jules Simon a nőtől a XX. században? Hogy a családi életet az eszme magaslatára emelje. Az eszme azonban csak akkor lesz megvalósítható, ha a nő mindenek előtt «nő» marad. Ha, mint anyáink voltak, a családban ők lesznek ismét a jó erkölcs apostolai, ha az ő szeretetük öleli át a család tagjait s egyesíti őket e nagy, nemes és szép érzelemben. Ha az ő gondossága nyújt a férjnek édes otthont, az ő éber anyai szeretete őrködik gyermekének minden lépése fölött.

Fájdalom, a mai nők közül erre csak kevesen képesek. Sokkal inkább elfoglalja őket a hiúság, a szereplés után való vágy, sem hogy e csendes, szűk határok közé szorított hatáskör kielégíthetné őket. Jules Simon a jobb érzésű nőkhöz és az iskolákhoz fordul s meggyőző hangon teszi kötelességükké, hogy a serdülő leány-generáczióval kedveltessék meg a női hivatás örömeit és értessék meg velök annak magasztos voltát. Hassanak a nevelés útján oda, hogy férfi és nő között az egyenlőséget ne abban keressék, hogy minden téren egyforma hatáskört követeljenek maguknak, hanem abban, hogy női tapintattal válaszszák ki a kinálkozó kereseti források közül azokat, melyek épen női természetüknek, tehetségeiknek leginkább megfelelnek s melyek legkevésbbé vonják el őket a családi tűzhely melegétől, hogy valóban őrangyalai lehessenek a családi életnek.

*

Jules Simon e mű megirásával szerintem nagy szolgálatot tett a nőnevelés ügyének, mert a lehető legjobban világította meg a veszedelmet, mely az egyenjogusításnak minden téren való keresztül viteléből származhatik; míg másrészt élénken és őszinte meggyőződéssel magasztalja a nő hivatását a maga fenséges voltában. Lehetetlen, hogy e műnek jó hatása ne legyen; lehetetlen, hogy maguk a nők, felébredvén a mámorból, melybe őket a látszólagos győzelem ejtette, ne követeljék vissza régi jogaikat, azokat a jogokat, melyeket maga a természet szentelt meg.

Budapest. *Radnay Bella.*

*

Újabban megjelent és szerkesztőségünkhöz beküldött munkák:

1. *Tanitók (tanitónők) jogai és kötelességei.* Az érvényben levő törvények, szabályrendeletek stb. gyüjteménye. Összeállította: *dr. Szabó Mihály*, kir. segédtanfelügyelő. Kolozsvár, 1894, ára 2 frt 60.

2. *Huszonöt esztendő a «Népnevelők budapesti egyesülete»* történetéből (1868—93). Szerk. *Lakits Vendel.* Budapest, 1890. Ára 1 korona.

3. *Tanitók hibái.* Irta I. L. *Hughes.* Angolból ford. *Waldapfel János.* Budapest, 1894. Ára 40 kr.

4. *Szemelvények Quinet Edgár «Olasz forradalmak» cz. művéből. De Gerando Antonina.* Kolozsvár. 1894.

5. *Vezérkönyv a közöns. törtek tanitásához.* Irta *Szirbek József.* Sz.-Fehérvár, 1893.

6. *A szülőföld,* vagyis a földisme tananyagának óránkénti tárgyalása a népiskola III. osztályában. Irta *Lewandowszky István.* Ungvár, 1893. Ára 1 korona.

7. *Rendszeres magyar nyelvtan* a kérdező módszer szerint a közép- és polg. iskolák I, II. és III. osztálya számára. Irta *Kozáry József.* 3-ik kiadás. Nagy-Kanizsa 1894. Ára 1 korona.

8. *A siketnémák tárgyi és alaki nyelvoktatása.* Irták *Scherer István* és *Berinza János.* Vácz, 1893. Ára 20 kr.

9. Az «*Olcsó Könyvtár*» következő füzetei:

Az *olasz irodalom rövid története.* Irta *Fenini Caesar.* Ára 50 kr. (325. sz.)

Toldi Miklós. Szomoru történet három szakaszokban. Irta *Dugonics András.* Ára 60 kr. (326 sz.)

Vigasztalások Irta L. Ann. *Seneca.* ford. *Lévai József.* Ára 30 kr. (327. sz.)

A peterdi csata. Vigjáték *Berczik Á.*-tól. Ára 30 kr. (328. sz.)

Az angol alkotmány fejlődése. Freeman A.-tól. Ára 50 kr. (329. sz.)

Idyll a háború alatt. Irta *Coppée F.* Ára 30 kr. (330. sz.)

A Múzsa. Vigjáték legifj. *Szász Károlytól.* Ára 20 kr. (331. sz.)

Henrietta. Irta *Coppée F.* Ára 20 kr. (332. sz.)

A fejedelem keresztlánya. Irta *Pálffy Albert.* Ára 1 frt (333. sz.)